

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

ПРИВАТНА УСТАНОВА

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФУРМАНОВ Микола Володимирович



УДК 343.624

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В
НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело



М.В. Фурманов

Науковий керівник –

Шаблистий Володимир Вікторович,

доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Фурманов М. В. Кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Київ, 2026. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2026.

Наукова праця присвячена модернізації теоретичних положень кримінального права у сфері кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та розробці пропозицій щодо вдосконалення положень ст. 136 КК України.

Дисертація є одним із перших комплексних досліджень питання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану та, як наслідок, впливу фактору широкомасштабної війни російської федерації проти України на динаміку та специфіку поширення деліктів даного виду, в якому на підставі вивчення власного історичного та зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за названий злочин, аналізу наукових позицій вітчизняних вчених, опрацювання статистичних даних та правозастосовної практики уперше: запропоновано на підставі аналізу змісту понять «захист» та «охорона» у кримінальному праві та їх співвідношення між собою розглядати в якості основного безпосереднього об'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, суспільні відносини у сфері захисту здоров'я особи (ч. 1-2 ст. 136 КК України) та суспільні відносини у сфері захисту життя особи (ч. 3 ст. 136 КК України); родовим об'єктом вказаного делікту – суспільні відносини у сфері забезпечення

безпеки життя та здоров'я людини; на підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця, сформульовано типовий портрет кримінального правопорушника, який вчиняє злочин, передбачений ч. 3 ст. 136 КК України: раніше не судимий громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, був працездатним, який не мав офіційного місця роботи та (або) навчання, з повною загальною середньою освітою, вчинив злочин одноособово; на підставі вивчення зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, правозастосовної практики та доктринальних положень доведена доцільність закріплення у ч. 1 ст. 136 КК України злочину з формальним складом (тоді як настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень пропонується віднести до кваліфікуючих ознак) та посилення відповідальності за вказаний злочин шляхом внесення відповідних змін до санкцій ст. 136 КК України.

У дисертаційному дослідженні розглядаються питання історико-правового нарису розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; розкриваються підстави та принципи криміналізації ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за це діяння; розглядається зарубіжний досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; визначається об'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та надається характеристика потерпілого, який є обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 136 КК України; з'ясовується зміст об'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

визначається суб'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та на підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця розкривається кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє делікт, передбачений ст. 136 КК України; з'ясовується зміст суб'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; висуваються аргументовані пропозиції щодо можливих напрямів модернізації чинної редакції ст. 136 КК України.

Здійснено періодизацію етапів розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані на: 1) початковий (IX ст. – XVI ст.), що характеризується існуванням частини українських земель у складі Київської Русі та, в подальшому, у складі Великого князівства Литовського. У даний період часу формується запит суспільства на віднесення до числа актів делінквентної поведінки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, створюється законодавче підґрунтя для закріплення кримінальної відповідальності за суміжні делікти, зокрема, залишення в небезпеці; 2) поширення на теренах українських земель московського (російського) права (XVI – початок XX ст.), що характеризується розвитком норм, які передбачали кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці (Соборне уложення 1679 р.) з подальшим закріпленням кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (Уложення 1845 р., у якому вперше закріплювалась відповідальність за цей делікт; Уложення 1903 р.). За останній злочин особа притягувалась до відповідальності лише у випадку, якщо така допомога могла бути надана без створення небезпеки для життя суб'єкта злочину (Уложення 1845 р.) та (або) третіх осіб (Уложення 1903 р.); 3) радянський (1922-1991 рр.) – характеризується тим, що відтепер особа притягалась до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному

для життя стані, у випадку, якщо винний лише мав можливість надати таку допомогу (без зазначення безпекової складової для суб'єкта або третіх осіб), а також окремими змінами у диспозиції та санкції; 4) сучасний (1991 – дотепер) – пов'язаний із існуванням законодавства про кримінальну відповідальність незалежної України. Характеризується суттєвою модернізацією норми, що передбачає відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України). Зокрема: додано кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки (ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані; смерть потерпілого), модернізовані санкції.

Зазначається, що аналіз законів про кримінальну відповідальність Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Казахстан, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини, Італійської Республіки, Французької Республіки, ФРН, Республіки Хорватія на предмет регулювання відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, дозволив доповнити пропозиції щодо внесення змін та доповнень до ст. 136 КК України (закріплення у диспозиції норми, що передбачає кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вказівки про те, що особа може бути притягнута до відповідальності за відповідною нормою лише у випадку, якщо така допомога могла бути надана без створення небезпеки для життя та здоров'я суб'єкта злочину та (або) третіх осіб; віднесення ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до числа кримінальних правопорушень із формальним складом тощо).

Наголошується на тому, що діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані відповідає основним підставам (суспільна небезпечність – делікт посягає на найвищі соціальні цінності; відносна поширеність та негативна динаміка розповсюдження – кількість

облікованих випадків вчинення цього злочину протягом 2024-2025 рр. зросла на 62,5%; діяння виокремлюється в якості самостійного складу кримінального правопорушення у багатьох державах-членах ЄС; наявність власного історичного досвіду; переважання позитивних наслідків криміналізації ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, над негативними тощо) та принципам криміналізації (відсутність прогалин у ст. 136 КК України; визначеність та єдність термінології, що використовується у диспозиції цієї статті; наявність відповідної норми є доцільною).

Аналізується питання співвідношення понять «криміналізація» та «соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність». Робиться висновок про те, що ст. 136 КК України є соціально обумовленою.

Пропонується розглядати під основним безпосереднім об'єктом ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, суспільні відносини у сфері захисту здоров'я особи (ч.ч. 1-2 ст. 136 КК України) та суспільні відносини у сфері захисту життя особи (ч. 3 ст. 136 КК України). Відповідний умовивід базується на підставі аналізу змісту понять «захист» та «охорона» в кримінальному праві та їх співвідношення між собою.

Аргументується позиція щодо доцільності розгляду в якості родового об'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, суспільних відносини у сфері забезпечення безпеки життя та здоров'я людини, що уніфікують у собі: 1) суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я особи; 2) суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи.

З'ясовано, що обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, є потерпілий: фізична особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 14 років (ч. 1 ст. 136 КК України); фізична особа, якій на момент вчинення

кримінального правопорушення не виповнилося 14 років (ч. 2 ст. 136 КК України); фізична особа (ч. 3 ст. 136 КК України).

Підтримується позиція, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, може бути вчинено лише шляхом бездіяльності.

Наголошується на тому, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ч. 1, ч. 3 ст. 136 КК України, виступають: а) суспільно небезпечна бездіяльність; б) суспільно небезпечні наслідки у вигляді спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 136 КК України) або настання смерті (ч. 3 ст. 136 КК України); в) причинно-наслідковий зв'язок між ними; г) обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 136 КК України, відноситься до числа злочинів з формальним складом (обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього делікту виступають суспільно небезпечна бездіяльність та обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан).

Зазначається, що суб'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відноситься до числа загальних – фізична осудна особа, яка на момент вчинення делікту досягла 16-річного віку.

Наголошується на кримінально-правовій важливості дослідження особи кримінального правопорушника. На підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця (за результатами аналізу звітів Офісу Генерального прокурора про склад засуджених за період з 2015 по 2025 рр.) сформовано кримінологічний портрет особи кримінального правопорушника, який вчиняє ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані – раніше не судимий громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, був працездатним, не мав офіційного місця роботи та (або) навчання, з повною загальною середньою освітою, вчинив злочин одноособово.

З'ясовано, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Даний умовивід підтверджується наявністю у диспозиції цієї норми ознаки завідомості, яка посилює інтелектуальний момент умисної форми вини, а також результатами наукових досліджень вітчизняних вчених та особливостями конструкції складу даного кримінального правопорушення (злочин з формальним складом).

Підтримано позицію, відповідно до якої суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України, характеризується умисною або змішаними формами вини.

За результатами проведеного дисертаційного дослідження запропоновано викласти ст. 136 КК України у новій редакції, розширивши зміст такої ознаки, як обстановка (небезпечний для життя *або* здоров'я стан); закріпивши у ч. 1 цієї норми злочин з формальним складом, посиливши відповідальність за вказаний делікт; включивши до змісту диспозицій вказівки про те, що особа може бути притягнута до відповідальності за відповідною нормою лише у випадку, якщо така допомога могла бути надана без створення небезпеки для життя та здоров'я суб'єкта злочину та (або) третіх осіб, тощо.

Ключові слова: життя, здоров'я, злочин, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, небезпечний для життя стан, ненадання допомоги.

SUMMARY

Furmanov M. V. Criminal liability for failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life. – Qualifying research paper, published as manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences on the specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – Private Institution «Research Institute of Public Law», Kyiv, 2026. – Dnipro State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, 2026.

The scientific work is devoted to modernizing the theoretical provisions of criminal law in the field of criminal liability for failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life, and to developing proposals for improving the provisions of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine.

The dissertation is one of the first comprehensive studies on criminal liability for failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life under the legal regime of martial law in Ukraine and, consequently, under the impact of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine on the dynamics and specific nature of the spread of this type of torts. Based on the study of domestic historical and foreign experience in the legislative regulation of criminal liability for the said crime, the analysis of scientific positions of domestic scholars, and the processing of statistical data and law enforcement practice, the following are accomplished for the first time: based on the analysis of the concepts of "defense" and "protection" in criminal law and their interrelation, it is proposed to consider the social relations in the field of defense of a person's health (Parts 1-2 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine) and the social relations in the field of defense of a person's life (Part 3 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine) as the primary immediate object of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life; while social relations in the field of ensuring the safety of human life and health are proposed as the generic object of the said tort; based on the study of the sociodemographic characteristics of the perpetrator's identity, a

typical profile of a criminal offender who commits the crime stipulated by Part 3 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine is formulated: a previously non-convicted male citizen of Ukraine aged 30 to 50, who at the time of committing the crime of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life, was able-bodied, had no official place of work and/or study, possessed a complete general secondary education, and committed the crime individually; based on the study of foreign experience in the legislative regulation of criminal liability for failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life, law enforcement practice, and doctrinal provisions, the expediency of establishing a crime with a formal legal structure (conduct crime) in Part 1 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine has been proven (whereas the occurrence of socially dangerous consequences in the form of causing grave bodily injuries to the victim is proposed to be classified as an aggravating circumstance), along with strengthening the liability for the said crime by introducing corresponding amendments to the sanctions of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine.

The dissertation study examines the historical and legal outline of the development and the current state of legislation on criminal liability for failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life; discloses the grounds and principles of criminalization of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life, as well as the social conditionality of the legislation on criminal liability for this act; considers foreign experience in the legislative regulation of criminal liability for failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life; defines the object of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life and provides a characterization of the victim, who is an essential element of the *corpus delicti* stipulated by Article 136 of the Criminal Code of Ukraine; clarifies the content of the *actus reus* (objective element) of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life; determines the subject of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life and, based on the study of the socio-demographic characteristics of the perpetrator's identity, reveals the criminological

profile of the criminal who commits the tort stipulated by Article 136 of the Criminal Code of Ukraine; clarifies the content of the mens rea (mental element) of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life; and puts forward reasoned proposals for potential directions to modernize the current wording of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine.

The periodization of the stages of development of domestic legislation on criminal liability for failure to provide help to a person in a condition dangerous to life has been carried out into: 1) the initial stage (9th century – 16th century), characterized by the existence of a part of Ukrainian lands within Kyivan Rus and, subsequently, within the Grand Duchy of Lithuania. During this period, a social demand emerges to classify the failure to provide help to a person in a condition dangerous to life as an act of delinquent behavior, and the legislative foundation is created for establishing criminal liability for related offenses, in particular, leaving in danger; 2) the period of expansion of moscow (russian) law on the territory of Ukrainian lands (16th – early 20th century), characterized by the development of norms providing for criminal liability for leaving in danger (the Sobornoye Ulozheniye of 1649) with the subsequent establishment of criminal liability for failure to provide help to a person in a condition dangerous to life (the Ulozheniye of 1845, which first established liability for this tort; the Ulozheniye of 1903). For the latter crime, a person was held liable only if such help could have been provided without creating a danger to the life of the subject of the crime (the Ulozheniye of 1845) and (or) third parties (the Ulozheniye of 1903); 3) the Soviet stage (1922–1991), characterized by the fact that from then on, a person was held criminally liable for failure to provide help to a person in a condition dangerous to life if the offender merely had the opportunity to provide such help (without specifying a safety component for the subject or third parties), as well as by certain changes in the *dispositio* and the sanction; 4) the contemporary stage (1991 – present), associated with the existence of the legislation on criminal liability of independent Ukraine. It is characterized by a significant modernization of the norm providing for liability for failure to provide help to a person in a condition

dangerous to life (Article 136 of the Criminal Code of Ukraine). In particular, aggravating and especially aggravating elements have been added (failure to provide help to a young child known to be in a condition dangerous to life; the death of the victim), and sanctions have been modernized.

It is noted that the analysis of the laws on criminal liability of the Republic of Azerbaijan, the Republic of Armenia, Georgia, the Republic of Kazakhstan, the Republic of Estonia, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Poland, the Slovak Republic, Hungary, the Italian Republic, the French Republic, the FRG, and the Republic of Croatia regarding the regulation of liability for failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life allowed for the supplementing of proposals for introducing amendments and additions to Article 136 of the Criminal Code of Ukraine (incorporating an indication into the *dispositio* of the norm providing for criminal liability for failure to provide help to a person in a condition dangerous to life that a person can be held liable under the corresponding norm only if such help could have been provided without creating a danger to the life and health of the subject of the crime and (or) third parties; classifying the failure to provide help to a person in a condition dangerous to life as a criminal offense with a formal composition, etc.).

It is emphasized that the act in the form of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life meets the main grounds for criminalization (social danger – the tort encroaches upon the highest social values; relative prevalence and negative dynamics of spread – the number of recorded cases of this crime increased by 62.5% during 2024–2025; the act is singled out as an independent *corpus delicti* in many EU member states; the presence of own historical experience; the predominance of the positive consequences of criminalizing the failure to provide help to a person in a condition dangerous to life over the negative ones, etc.) and the principles of criminalization (the absence of gaps in Article 136 of the Criminal Code of Ukraine; the certainty and unity of the terminology used in the *dispositio* of this article; the appropriateness of the presence of the corresponding norm).

The issue of the correlation between the concepts of "criminalization" and "social conditioning of the law on criminal liability" is analyzed. It is concluded that Article 136 of the Criminal Code of Ukraine is socially conditioned.

It is proposed to consider the public relations in the field of protection of human health (Parts 1-2 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine) and the public relations in the field of protection of human life (Part 3 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine) as the main immediate object of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life. The corresponding inference is based on the analysis of the content of the concepts of "defense" and "protection" in criminal law and their correlation with each other.

The position regarding the appropriateness of considering the public relations in the field of ensuring the safety of human life and health as the generic object of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life is argued, unifying within themselves: 1) public relations in the field of defense of human life and health; 2) public relations in the field of protection of human life and health.

It is established that a mandatory element of the criminal offense provided for in Article 136 of the Criminal Code of Ukraine is the victim: a natural person who has reached the age of 14 at the time of the commission of the criminal offense (Part 1 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine); a natural person who has not reached the age of 14 at the time of the commission of the criminal offense (Part 2 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine); a natural person (Part 3 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine).

The position that failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life can be committed exclusively through omission is supported.

It is emphasized that the mandatory elements of the objective side of the *corpora delicti* provided for in Part 1 and Part 3 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine are: a) socially dangerous omission; b) socially dangerous consequences in the form of causing severe bodily injury to the victim (Part 1 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine) or the occurrence of death (Part 3 of

Article 136 of the Criminal Code of Ukraine); c) a causal relationship between them; d) the setting of the commission of the crime – a condition dangerous to the life of the victim. The criminal offense provided for in Part 2 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine is classified as a crime with a formal composition (the mandatory elements of the objective side of this tort are socially dangerous omission and the setting of the commission of the crime – a condition dangerous to the life of the victim).

It is noted that the subject of failure to provide help to a person who is in a condition dangerous to life is classified as general – a sane natural person who has reached the age of 16 at the time of the commission of the tort.

The criminal-law importance of researching the personality of the criminal offender is emphasized. Based on the study of the socio-demographic characteristics of the offender's personality (according to the results of the analysis of the reports of the Office of the Prosecutor General on the composition of convicted persons for the period from 2015 to 2025), a criminological profile of the criminal offender who commits failure to provide help to a person in a condition dangerous to life has been formed: a previously non-convicted male citizen of Ukraine aged 30 to 50, who at the time of committing the crime in the form of failure to provide help to a person in a condition dangerous to life was able-bodied, lacked an official place of work and (or) study, possessed a complete general secondary education, and committed the crime individually.

It is established that the subjective side of the criminal offense provided for in Part 2 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine is characterized by guilt in the form of intent, the type of intent being direct. This inference is confirmed by the presence of the element of foreknowledge (*zavidomist*) in the disposition of this norm, which reinforces the intellectual element of the intentional form of guilt, as well as by the results of scientific research by domestic scholars and the structural features of the *corpus delicti* of this criminal offense (a crime with a formal composition).

The position according to which the subjective side of the crimes provided for in Parts 1 and 3 of Article 136 of the Criminal Code of Ukraine is characterized by intentional or mixed forms of guilt is supported.

Based on the results of the conducted dissertation research, it is proposed to draft Article 136 of the Criminal Code of Ukraine in a new edition, expanding the content of such an element as the setting (a condition dangerous to life *or health*); establishing a crime with a formal composition in Part 1 of this norm while strengthening the liability for the said tort; and including in the content of the dispositions indications that a person can be held liable under the corresponding norm only if such help could have been provided without creating a danger to the life and health of the subject of the crime and (or) third parties, etc.

Key words: *life, health, crime, criminal liability, criminal offense, condition dangerous to life, failure to provide help.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Фурманов М. В. Зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 526-532. DOI : <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.71>.

2. Фурманов М. В. Законодавче регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: досвід окремих держав ЄС. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 489-493. DOI : <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.74> (Республіка Польща).

3. Фурманов М. В. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 503-510. DOI : <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.65>.

4. Фурманов М. В. Суб'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. № 1. С. 345-351. DOI : <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.53>.

5. Furmanov M. The object of failure to provide assistance to a person in a life-threatening condition. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6. P. 244-249. DOI : <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2024.6.41>.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Фурманов М. В. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за вчинення делікту, передбаченого ст. 136 КК України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IX Міжнар.

наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. I. С. 623-626.
URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16234>.

7. Фурманов М. В. Досвід Республіки Польща в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 648-649.
URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16907>.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	20
ВСТУП.....	21
Розділ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ	29
1.1. Історико-правовий нарис розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	29
1.2. Зарубіжний досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	69
1.3. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	69
Висновки до розділу 1	128
Розділ 2. ОБ’ЄКТИВНІ ТА СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ	135
2.1. Об’єкт складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	135
2.2. Об’єктивна сторона складу кримінального правопорушення у	

вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	154
2.3. Суб'єкт складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.....	169
2.4. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані	185
Висновки до розділу 2	202
ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	217
ДОДАТОК	234

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

АР Крим	Автономна Республіка Крим
ДСА	Державна судова адміністрація
ЗМІ	засоби масової інформації
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
НПУ	Національна поліція України
рф	російська федерація
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	стаття
ст. ст.	статті
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Віднесення перелічених вище соціальних цінностей до найвищих на рівні Конституції демонструє той факт, що Україна є сучасною демократичною європейською державою, побудованою на принципах народовладдя. Саме життя та здоров'я людини, її безпека – ядро, навколо якого зосереджена держава, а не навпаки.

Життя та здоров'я людини не просто декларативно визнаються найвищими соціальними цінностями – вони надійно охороняються законодавцем від протиправних посягань шляхом закріплення відповідних актів делінквентної поведінки як адміністративних та кримінальних правопорушень.

Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи включені законодавцем до Розділу II Особливої частини КК України, що вкотре демонструє пріоритетність охорони та захисту цих соціальних цінностей. До найбільш суспільно небезпечних посягань на життя та здоров'я особи належить і злочин у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України).

Відповідно до офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора України у 2021 р. на території нашої держави обліковано 19 випадків ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (у 4 із них особам вручено повідомлення про підозру), у 2022 – 16 (із них лише у 2 особам вручено повідомлення про підозру); у 2023 – 8 (із них у

5 особам вручено повідомлення про підозру), у 2024 – 22 (з них у 8 особам вручено повідомлення про підозру), у 2025 – 17 (із них лише у 6 особам вручено повідомлення про підозру).

Таким чином, за останні два роки сукупна кількість деліктів у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зросла на 62,5 % проти минулорічних показників (2022–2023 рр.). Не в останню чергу негативній динаміці поширення злочинів, передбачених ст. 136 КК України, сприяє широкомасштабна війна рф проти України, адже численні варварські дії держави-агресора щодня створюють небезпечні для життя та здоров'я людей ситуації (при цьому кількість таких випадків, на превеликий жаль, лише збільшується).

Статистичні дані Державної судової адміністрації України також свідчать про невтішні тенденції щодо поширення випадків ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та притягнення до кримінальної відповідальності винних у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 136 КК України. Так, у 2021 р. за вчинення зазначеного делікту засуджено 3 особи, у 2022 – 2, у 2023 – 1, у 2024 – 2, у 2025 – 7. Отже, спостерігається певна тривожна картина: за період із 2021 до 2025 р. обліковано 82 випадки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, тоді як засуджено за вчинення такого діяння лише 15 осіб.

Парадигмальним підґрунтям дисертації стали праці таких вітчизняних учених, як: В. Антипов, В. Бабаніна, М. Бажанов, Д. Балобанова, В. Березняк, В. Борисов, В. Ботякова, В. Гацелюк, О. Гритенко, В. Гришук, І. Дворникова, О. Джужа, О. Дудоров, О. Житний, Ю. Зубець, Р. Каторкін, М. Коржанський, Ю. Кричун, В. Куц, В. Маляренко, В. Матвійчук, Є. Назимко, В. Останін, Є. Пилипенко, Є. Письменський, І. Ткаченко, В. Топчій, П. Фріс, М. Хавронюк, О. Хуторянський, В. Шаблистий, С. Шевченко, О. Юнін, О. Ярмиш та ін.

На окрему увагу заслуговують дисертаційні роботи О. Хуторянського

«Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» (2013), в якій аналізується вітчизняний та зарубіжний досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розглядаються об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 136 КК України, кваліфікуючі ознаки та питання відмежування цього кримінального правопорушення від суміжних деліктів; Ю. Зубця «Кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України)» (2018), в якій розглядаються вихідні положення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, аналізується склад зазначеного кримінального правопорушення, розкриваються питання відмежування цього делікту від суміжних актів делінквентної поведінки, зарубіжного досвіду регулювання кримінальної відповідальності за такий злочин, призначення покарання винним за вказаний делікт; В. Бабаніної «Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці» (2010), О. Берила «Кримінальна відповідальність за ненадання допомоги хворому медичним працівником» (2018), І. Дворникової «Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці» (2023), в яких аналізується питання розмежування між собою кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, розкривається родовий об'єкт злочинів та кримінальних проступків, закріплених у Розділі II Особливої частини КК України, тощо.

Роботи перелічених вище та інших вчених стали підґрунтям у дослідженні питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Проте відповідні наукові пошуки, як правило, здійснювались до моменту появи такої детермінанти поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 136 КК України, як широкомасштабна війна російської федерації проти України, що зумовлює наявність як теоретичних, так і

практичних проблем у розумінні та застосуванні цієї статті на практиці.

Водночас негативна динаміка поширеності злочинів, передбачених ст. 136 КК України, диспропорція щодо кількості облікованих деліктів цього виду та кількості осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, наявність у науці кримінального права дискусійних положень щодо визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Робота виконана відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2022 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942; наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» від 11.06.2020 № 454; наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки» від 21.05.2024 № 326; наукової теми Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є удосконалення кримінального права в частині відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, і розробка на цій основі пропозицій із удосконалення вітчизняного кримінального законодавства та практики його застосування.

Для досягнення задекларованої мети визначені такі *завдання*:

- розглянути історико-правовий нарис розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

- розкрити підстави та принципи криміналізації ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та соціальну обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за це діяння;
- розглянути зарубіжний досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;
- визначити об'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та охарактеризувати потерпілого як обов'язкову ознаку складу злочину, передбаченого ст. 136 КК України;
- з'ясувати зміст об'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;
- визначити суб'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та на підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця сформулювати кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє делікт, передбачений ст. 136 КК України;
- з'ясувати зміст суб'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;
- розробити та аргументувати пропозиції щодо модернізації чинної редакції ст. 136 КК України та практики її застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони життя та здоров'я особи.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі для досягнення поставленої мети були використані такі методи: діалектичний метод – при дослідженні об'єктивних та суб'єктивних ознак ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (розділи 1, 2); метод історико-правового аналізу – при дослідженні генези та розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (підрозділ 1.1);

формально-логічний – для доктринального тлумачення понять, що використовувались у роботі (розділ 2); метод системного аналізу – при аналізі змісту ст. 136 КК України, формуванні пропозицій щодо її модернізації (розділ 2); порівняльно-правовий метод – при розгляді зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та порівнянні його з вітчизняними законодавчими конструкціями (підрозділ 1.2); статистичні методи – при вивченні емпіричної бази дослідження (розділи 1, 2) та ін.

Емпіричну основу дослідження становлять: статистичні дані Офісу Генерального прокурора України щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 136 КК України; статистичні дані Державної судової адміністрації України щодо осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, видів кримінального покарання та складу засуджених за ст. 136 КК України; розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень вирокі за ст. 136 КК України за період із 2011 до травня 2026 р. (36 вироків).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень питання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану та, як наслідок, впливу чинника широкомасштабної війни російської федерації проти України на динаміку та специфіку поширення деліктів цього виду. За результатами дисертаційного дослідження пропонуються такі положення, що виносяться на захист:

уперше:

– на підставі аналізу змісту понять «захист» та «охорона» в кримінальному праві та їх співвідношення між собою запропоновано розглядати як основний безпосередній об'єкт ненадання допомоги особі, яка

перебуває в небезпечному для життя стані, суспільні відносини у сфері захисту здоров'я особи (ч. 1–2 ст. 136 КК України) та суспільні відносини у сфері захисту життя особи (ч. 3 ст. 136 КК України); як родовий об'єкт вказаного злочину – суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки життя та здоров'я людини;

– на підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця сформовано типовий портрет особи злочинця, який вчиняє злочин, передбачений ч. 3 ст. 136 КК України: раніше не судимий громадянин України чоловічої статі віком від 30 до 50 років, який на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, був працездатним, не мав офіційного місця роботи та (або) навчання, з повною загальною середньою освітою, вчинив злочин одноособово;

– на підставі вивчення зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, правозастосовної практики та доктринальних положень доведена доцільність закріплення у ч. 1 ст. 136 КК України злочину з формальним складом (тоді як настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень пропонується віднести до кваліфікуючих ознак) та посилення відповідальності за вказаний злочин шляхом внесення відповідних змін до санкцій ст. 136 КК України;

удосконалено:

– позицію стосовно того, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 136 КК України, може бути вчинене виключно шляхом бездіяльності;

– положення науки кримінального права щодо періодизації етапів генези та розвитку вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та врахування власного історичного досвіду регулювання

цього питання під час модернізації ст. 136 КК України;

дістало подальшого розвитку:

– положення науки кримінального права про те, що суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 1, 3 ст. 136 КК України, може характеризуватися змішаною формою вини;

– положення про соціальну обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки та пропозиції можуть використовуватись у:

– *правотворчості* – для удосконалення чинного законодавства у сфері захисту життя та здоров'я особи;

– *правозастосовній діяльності* – для удосконалення діяльності Національної поліції України та інших суб'єктів протидії злочинності;

– *освітньому процесі* – при вивченні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Актуальні проблеми кримінального права» та ін.;

– *науково-дослідній роботі* – як підґрунтя для подальших досліджень проблем кримінально-правового захисту життя та здоров'я особи.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та висновки наукової роботи, пропозиції щодо модернізації чинного законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, обговорювались на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.), X Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (м. Дніпро, 16 березня 2026 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 7 наукових публікаціях, із яких: 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 2 тези доповідей на

міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, із яких основного тексту – 196 сторінок. Список використаних джерел налічує 163 найменування та займає 17 сторінок. Додаток розміщено на 2-х сторінках.

Розділ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

1.1. Історико-правовий нарис розвитку та сучасний стан законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Ціла низка дисертаційних досліджень, пов'язаних із розглядом кримінальної відповідальності за вчинення того чи іншого кримінального правопорушення, включають у себе аналіз питання генези та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за відповідний акт протиправної поведінки. Така робота дозволяє не тільки відтворити процес створення та модернізації норми Особливої частини закону про кримінальну відповідальність, але і віднайти потенційно перспективні напрями розвитку вітчизняного законодавства, врахувати окремі недоліки тощо [49, с. 200].

24.08.1991 р. Україна вийшла зі складу СРСР та здобула довгоочікувану для Українського народу незалежність. Відтак, наша держава є порівняно молодою (всього 35 років) за світовими мірками країною, яка, водночас, має багату історію та традиції.

Як вдало наголошують В. В. Шаблистий та Р. А. Каторкін, землі сучасної України в певні історичні періоди знаходилися під юрисдикцією багатьох держав, а отже на законодавчому рівні питання кримінальної відповідальності за той чи інший акт делінквентної поведінки врегульовувався по-різному, передусім це залежало від форми державного правління, устрою, рівня економічного, політичного та культурного розвитку, соціально-правового статусу людини і громадянина в країні тощо [50, с. 12].

Одні з перших законодавчих нормативно-правових актів, що поширювали свою дію на значну територію сучасної України, з'явилися у Київській Русі – середньовічній східноєвропейській державі з центром у м. Києві. Саме законодавство Київської Русі стало підґрунтям для створення законодавчих актів цілої низки держав в різні історичні періоди [139, с. 69]. Значна частина нормативно-правових документів цієї країни здійснила вагомий вплив на розвиток вітчизняного права [138, с. 38].

Руська Правда – один з найвідоміших та найвпливовіших на розвиток права східних слов'ян нормативно-правовий акт, що являв собою збірку законів, які регулювали різні сфери життєдіяльності людини (у тому числі передбачали юридичну відповідальність за вчинення деліктів) [137, с. 28].

Як зазначає А. М. Серeda, станом на сьогоднішній день відомо понад 100 списків Руської Правди, які умовно можна диференціювати на три редакції:

- 1) Коротка Правда, що була видана наприкінці XI – початку XII ст.ст.:
 - Правда Ярослава (ст. 1-18);
 - Правда Ярославичів (ст. 19-41);
 - Покон вірний (ст. 42);
 - Урок мостників (ст. 43);
- 2) Поширена Правда, що була видана у середині XII-XIII ст.ст.:
 - «Суд Ярослава Володимировича» (ст. 1-52);
 - «Статут Володимира Всеволодовича Мономаха (ст. 53-121);
- 3) Скорочена Правда, що була видана у XV ст. та складалась із 50 статей [101, с. 73].

Отже, Руська Правда має ряд редакцій, що відрізняються одна від одної залежно від певних обставин. Відсутність єдиної кодифікованої редакції, що поширювала б свою дію на всю територію Давньоруської держави, пояснюється комплексом факторів, серед яких: значний рівень впливу місцевих князів та слабкість центральної влади, відсутність належного рівня комунікацій тощо. Окремо варто наголосити на тому, що у суспільстві того

часу значний рівень впливу належав звичаєвому праву, тоді як законодавчі акти стали першими спробами формування якісно нового підходу в регулюванні різних груп суспільних відносин.

Розглянувши зміст Короткої Правди та Поширеної Правди [22, с. 28-37] нами не виявлено норм, що передбачали б юридичну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Дана позиція повністю збігається з результатами дисертаційного дослідження О. В. Хуторянського [126, с. 17]. При цьому, вдалими вбачаються роздуми Ю. Г. Зубця, який зазначає, що на підставі дослідження різних історичних та правових джерел можна констатувати, що в IX-X ст. на Русі існувала система норм усного звичаєвого права. Частина цих норм, пізніше не була зафіксована у збірниках і літописах, які були складені в XI-XII століттях, тому й не дійшла до нас [44, с. 39].

Окремо додамо, що Руська Правда – один з найбільш відомих нормативно-правових актів Київської Русі, що здійснив значний вплив на розвиток юриспруденції. Втім, даний документ далеко не єдиний. Наприклад, наприкінці X – на початку XI ст.ст. було видано Церковний статут Володимира. Цей законодавчий акт складався з 19 статей. Окремі дослідники вважають, що саме у вказаному документі вперше було закріплено юридичну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Аргументи вчених, як правило, зосереджені навколо вказівки на те, що норма відносила до числа деліктів діяння у вигляді «дівка дитя повіріже» [124, с. 36].

На нашу думку, віднесення запропонованої норми до числа тих, що регулювали юридичну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є доволі дискусійним рішенням. Склад названого делікту скоріше нагадує умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (нагадаємо, у чинному КК України відповідальність за такий злочин передбачена ст. 117).

На думку О. В. Хуторянського, ця заборона більше стосується вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини або залишення матір'ю новонародженої дитини, ніж ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Проте, зважаючи на тогочасний розвиток законодавства, розглядати відмежування ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, від суміжних злочинів, взагалі не доцільно. Тому, вважає науковець, можемо констатувати, що саме в Статуті князя Володимира Святославовича про десятини, суди і про людей церковних в ст. 9 містяться перші згадки, які стосуються досліджуваного протиправного діяння. Таке тлумачення обумовлене розвитком мови та нормативної конструкції, яка в різні історичні часи змінювалася. Іншими словами, можна вважати саме цю норму першою згадкою про заборону не надавати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [126, с. 17].

Думається, відповідний умовивід є дещо суперечливим. З одного боку, дійсно, окремі випадки залишення новонародженої дитини могли кваліфікуватись за відповідною нормою Церковного статуту Володимира, проте з іншого – навіть у такому випадку діяння винної доцільніше було б кваліфікувати в якості залишення в небезпеці, а не як ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Зокрема, запропонована норма, в першу чергу, передбачала відповідальність саме за умисне вбивство дитини, на що вказує дієслово «повиріже».

Наведені вище аргументи дозволяють не погодитись із позицією О. В. Хуторянського про те, що саме у Церковному статуті Володимира вперше була закріплена юридична відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Думається, запропоноване діяння суттєво відрізнялось від складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України.

Орієнтовно у XII-XIII ст.ст. в Київській Русі було видано Статут князя Ярослава про церковні суди. Даний документ регулював різні сфери

суспільних відносин. Ст.ст. 11-12 цього законодавчого акта передбачали відповідальність для кожного з подружжя за залишення тяжко хворої дружини (чоловіка) [22, с. 39].

Без сумніву, відповідні діяння можна розцінювати як делікт, що порушує суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я людини, проте як злочин у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, з урахуванням особливостей складу даного кримінального правопорушення, навряд чи. У цьому контексті вбачаються вдалими зауваження І. В. Дворникової, яка, проаналізувавши зміст Статуту Ярослава, дійшла висновку про те, що у цьому нормативно-правовому акті не містилося прямої норми, яка б передбачала саме кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці. Не дивлячись на це, зазначені вище норми умовно можна віднести до сімейного права та які стали запорукою передбачення в майбутньому кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці [26, с. 39].

Таким чином, теоретично діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, у Київській Русі могло визнаватись суспільно небезпечним та каратись, проте відповідна група суспільних відносин не була нормативно врегульована. Такі справи могли розглядатись відповідно до звичаєвого права. Водночас, саме нормативно-правові акти Київської Русі стали підґрунтям для зародження та розвитку кримінальної відповідальності за суміжні злочини, пов'язані із залишенням в небезпеці.

У першій половині XIII ст. спостерігається поступовий занепад та розпад Давньоруської держави. Як наслідок, території сучасної України поступово були включені до складу інших держав (окремі з них на певний проміжок часу існували в якості самостійних держав, як, наприклад, Галицько-Волинське князівство, втім, з часом, вони також були приєднані до складу інших країн). Після розпаду Київської держави й занепаду Галицько-Волинського князівства державно-правовий розвиток українських земель

тісно пов'язується з Великим князівством Литовським (офіційна назва — Велике князівство Литовське, Руське, Жемантійське та ін.), багатонаціональною феодальною державою, до складу якої входили литовські, білоруські, українські та окремі російські землі. Велике князівство Литовське утворилося шляхом об'єднання власне литовських земель і приєднання частини білоруських територій за князя Міндовга (1219–1263) і значно зміцніло як ранньофеодальна монархія за князя Гедиміна (1316–1341). У 50-х роках XIV ст. розпочався наступ Литовської держави на українські землі. Князь Ольгерд захопив Чернігово-Сіверщину, Волинь, Наддніпрянщину. 1362 року литовське військо, в якому було чимало українців, розгромило військо татарських ханів на р. Сині Води, внаслідок чого до Литовського князівства відійшло Поділля. Після приєднання українських земель населення Великого князівства Литовського на 90% складалося з українців та білорусів [47, с. 96].

Отже, наприкінці XIV ст. значна частина українських земель опинилась у складі Великого князівства Литовського. Даний факт не міг не вплинути на розвиток всіх сфер суспільних відносин. Як наслідок, давньоруське звичаєве право та юридичні норми, що були закріплені в різних нормативно-правових актах Київської Русі (насамперед, у Руській Правді), почали відігравати значну роль у житті цієї держави. Зокрема, положення Руської Правди були враховані законодавцем під час розробки Статуту Великого князівства Литовського 1529 року (далі – Статут 1529 р.).

Литовський Статут 1529 року не був надрукований, а поширювався в державі серед суддів у рукописній формі. Але незабаром з'явилися переклади цього Статуту латинською й польською мовами 1530 та 1532 років, відповідно. На сьогодні зберіглося сім списків першої редакції Литовського Статуту: чотири – староукраїнською / старобілоруською мовою, два – латинською мовою, один – польською. Серед названих списків існував Фірлейський список, створений у 1530-х роках у місті Володимир, називався «Статут Старий, по-руську писаний» [89, с. 35].

Норми Статуту 1529 р. охоплювали різні сфери суспільних відносин та об'єднувались у розділи. Всього Статут 1529 р. передбачав тринадцять розділів:

1. Права писані, надані державі Великому князівству Литовському;
2. Про оборону земську;
3. Про вольності шляхти і про розширення Великого князівства Литовського;
4. Про спадкування жінками і про видання дівчат заміж;
5. Про опікунів;
6. Про суддів;
7. Про земські насильства, про побої і про вбивства шляхтичів;
8. Про земельні суди, про кордони і межі, про копи;
9. Про лови, пущі, про бортне дерево, про озера, про боброві гони, про хмельники, про соколині гнізда;
10. Про маєтки, які обтяжені боргами, і про заставу;
11. Про головщини людей путних, селян і паробків;
12. Про грабежі і про нав'язки;
13. Про злочинство [103, с. 461].

На відміну від Руської Правди, Статут 1529 р. мав більш складну структуру (об'єднання норм у розділи), був більш деталізований та регулював ширше коло суспільних відносин. Останній факт свідчить про поступовий відхід від звичаєвого права та динамічний розвиток юриспруденції.

Арт. 21 розділу 13 «Про злочинство» мав назву «Якби хто у своєму домі поранив злодія, коли той обкрадав» передбачав наступне: «Якби хто у своєму домі поранив злодія, коли той обкрадав, тоді має повести його із речовими доказами, тобто із тим, що вкрадене, до того пана, чия людина. А якби цей пан знаходився далеко, тоді мусить привести його із речовими доказами на наше подвір'я, яке буде найближчим, і заявити про це властям. А якби цю поранену людину не вів ні до того пана, чия людина, ні на господарське

подвір'я, а держав у себе три дні і та померла би в його домі, той платить головщину» [103, с. 295].

Окремі вітчизняні дослідники відносять вказану норму до числа тих, що регулювали відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Зокрема, наголошується на тому, що людина утримувала у себе в будинку тяжко пораненого злодія, маючи можливість надати йому необхідну допомогу, проте знехтувала такою можливістю та дозволила йому загинути.

Наприклад, О. В. Хуторянський на дисертаційному рівні наголошує на тому, що аналіз цієї норми свідчить про те, що вона частково стосувалася сучасної кримінально-правової заборони ненадання допомоги особі, яка перебувала в небезпечному для життя стані, безпосередньо в тій частині, у якій зазначалося про «поранену людину», про що інша особа усвідомлювала, що вона перебувала в такому стані, який ставив під загрозу життя цієї людини, але «не вела ні до пана чия людина, ні на господарське подвір'я» і в результаті такої бездіяльності «та померла» [126, с. 18-19].

На нашу думку, запропонований О. В. Хуторянським умовивід є дещо дискусійним. Зокрема, суб'єкт кримінального правопорушення (звісно, використовувати таке поняття під час опису деліктів за часів, коли не існувало поділу права на окремі галузі, а терміни «злочин» та «кримінальне правопорушення» не використовувались на нормативному рівні можна лише умовно – прим.) сам поставив потерпілого у небезпечний для життя стан, тому такі діяння, як мінімум, умовно можна розглядати в якості залишення в небезпеці а не ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Зокрема, з урахуванням того, що винний незаконно позбавив волі іншу особу, відповідне діяння навіть можна кваліфікувати як незаконне позбавлення волі, що спричинило тяжкі наслідки.

Як зазначає О. В. Хуторянський, у редакціях Литовських Статутів 1566 р. та 1588 р. не містилося такої норми (на кшталт арт. 21 розділу 13 Статуту 1529 р. – прим.). Зокрема, жодних згадок в інших статтях зазначених

нормативно-правових актів про кримінально-правову заборону ненадання допомоги особі, яка перебувала в небезпечному для життя стані, не було. Аналогічна ситуація, зазначає науковець, спостерігається в Судебнику Івана Грозного 1550 р. [126, с. 19].

Думається, запропонований умовивід є дещо дискусійним в частині відсутності названих норм у Статутах 1566 та 1588 рр. Для того, щоб довести цю тезу коротко проаналізуємо зміст названих нормативно-правових актів Великого князівства Литовського.

У 1566 р. законодавець Великого князівства Литовського видав новий Статут (далі – Статут 1566 р.). Як слушно зазначає Л. В. Подорога, досить часто цей Статут називали Волинським, оскільки під час його укладення значну роль відіграла волинська могутня шляхта. Так само іменувалися й ті списки другої редакції Литовського Статуту, які не містили другого розділу й були чинними в українських землях, що після укладення Люблінської унії 1569 року відійшли до Польської корони. Загалом зберіглося 58 списків Литовського Статуту 1566 року: п'ять із них укладені латинською мовою, а близько сорока списків – польською [89, с. 35-36].

Статут 1566 р. за своєю структурою суттєво відрізнявся від проаналізованого вище нормативно-правового акта 1529 р. Зокрема, відтепер документ містив чотирнадцять розділів (на один більше, ніж Статут 1529 р. – прим.), деякі розділи були викладені в іншому порядку, окремі делікти були більш конкретизованими.

Арт. 19 «Про вбивство злодія, впійманого з поличним» розділу IV «Про злодійство всякого стану» передбачав наступне:

«Устауємо теж, хто б злодія, впійманого з поличним своїм, вбив, такого злодія вбитого відразу ж після вбивства має показати сусідам найближчим і потім із вряду нашого, який найближчий буде, взявши возного і сторонніх людей для засвідчення, їх до вряду привести і заявити має. І якщо потім буде позваний до суду; тоді той врид має йому дозволити присягнути, що його на злочинстві з поличним у домі своєму вбив. Теж, якби кому

трапилося на дорозі злодія переслідувати, а він би впіймати себе не дав і у тому з поличним був вбитий; тоді той, що женеться по дорозі за злодієм, повинен мати при собі сусідів або сторонніх людей, і з ними привізши труп, перед врядом має засвідчити що його з поличним вбив. А якщо буде до суду про те позваний; теж має з тими людьми, з ким за злодієм гнався, в тому присягнути, що на злодійстві з поличним, як злодія свого вбив; а пораненого злодія з поличним має вести до вряду нашого так, як вище описано; бо злодія з поличним впійманого ніхто не має жодного дня в себе держати, але того ж часу вести до вряду. А хто б злодія день і ніч у себе у домівці держав; тоді, прийшовши до суду, перш за все повинен буде його нав'язати згідно з його станом. А поранений якщо буде впійманий, і до вряду через ніч і через день затриманий, і там у домі його помер; тоді буде повинен головщищу сплатити згідно з його станом. Таким же чином, якби хто, злодія спіймавши і до вряду [його] не ведучи, у домі у себе або на дорозі, ще судом не довівши [вини], мучив; такий теж, перш за все, повинен буде його нав'язати, тільки потім судову справу з ним починати» [104, с. 403-404].

Таким чином, арт. 19 розділу 4 «Про злодійство всякого стану» Статуту 1566 р. фактично базувався на положеннях арт. 21 розділу 13 Статуту 1529 р. та передбачав відповідальність за діяння, пов'язані з поставленням винним потерпілого в небезпечний для життя стан та незаконним позбавленням волі, що спричинило тяжкі наслідки. Відповідний факт дозволяє спростувати тезу О. В. Хуторянського про те, що Статут 1566 р. не містив відповідних норм [126, с. 19].

Запропонована вище норма (арт. 21 розділу 13 Статуту 1566 р.) була суттєво доопрацьована. Зокрема, відтепер, відповідальність за вчинення делікту, пов'язаного із поставленням винним потерпілого в небезпечний для життя стан, наставала і у випадках, коли діяння було вчинено не у межах домоволодіння винного. Таке рішення пов'язане з тим, що відповідний акт протиправної поведінки ніс схожий рівень суспільної небезпеки.

Окремо зауважимо, що обов'язковою ознакою правопорушення, як і раніше, залишались суспільно небезпечні наслідки – смерть потерпілого у домоволодінні винного внаслідок його незаконного утримання останнім.

Як зазначалося вище, у 1588 р. було видано третій (та останній) Статут Великого князівства Литовського (далі – Статут 1588 р.). На момент набрання чинності даним нормативно-правовим актом більша частина українських земель у результаті зниження рівня військово-політичного впливу у Європі Великого князівства Литовського та завойовницьких воєн окремих держав (насамперед Московії) опинилась поза межами цієї країни. Не дивлячись на це, окремі території сучасної України продовжували існувати у складі Великого князівства Литовського.

Л. В. Подорога у своїх роботах вдало наголошує на тому, що третю редакцію Литовського Статуту можна за правом визнавати взірцем розвитку тогочасної правової думки. Загалом на його текст мали значний вплив норми польського та німецького права, особливо в кримінально-правовій сфері. Він багато запозичив юридичних термінів з римського, польського та німецького права. Водночас у ньому залишилося багато інститутів права українського. Також мав елементи християнського вчення про гуманізм. Його текст було спрямовано на остаточне закріпачення українського селянства, для чого карна частина стала більш жорсткою, було введено багато нових покарань, які несли характер залякування, а покарання передбачались за принципом середньовічного права-привілею [89, с. 37].

Статут 1588 р. здійснив значний вплив на розвиток європейського (у тому числі вітчизняного) права, тому його положення заслуговують на окрему увагу в рамках даного дисертаційного дослідження.

Як і в попередніх Статутах 1529 та 1566 рр., у новому законодавчому акті існувала відповідальність за утримування пораненого злодія, затриманого під час вчинення ним кримінального правопорушення (арт. 21 «Про вбивство злодія, спійманого з поличним» розділу 14 «Про злодійство всякого стану»). Відповідальність наступала у разі настання тяжких наслідків

у вигляді смерті затриманого. При цьому, обов'язковою ознакою складу правопорушення було те, що таке незаконне позбавлення волі тривало не менш як «ніч і день». Покаранням за цей злочин була сплата головизни за станом [105, с. 342].

Таким чином, відповідна норма базувалася на положеннях арт. 21 розділу 13 Статуту 1566 р. Зміни у змісті нової норми були мінімальними та стосувалися, в першу чергу, розміру покарання (збільшення розміру штрафу за відповідний делікт).

З викладеного вище слідує, що відповідальність за делікти, пов'язані з поставленням винним потерпілого в небезпечний для життя стан та незаконним позбавленням волі, що спричинило тяжкі наслідки, була закріплена не тільки у Статуті 1529 р., але і у більш пізніх редакціях даного нормативно-правового акта – Статуті 1566 та Статуті 1588 рр.

Протягом тривалого історичного періоду значна частина українських земель входила до складу Московії (в подальшому російської імперії). Як зазначає О. Русіна, однією із специфічних рис історичного розвитку Сіверщини є те, що вона, внаслідок переходу місцевих князів Семена Можайського та Василя Шем'ячича на службу до Івана III у 1500 р., першою з українських земель увійшла до складу Московської держави, де й залишалася до Деулінської угоди [98, с. 18].

Таким чином, окремі території України були включені до складу московії ще на початку XVI ст. У подальшому кількість українських територій у складі цієї варварської держави лише зростала внаслідок загарбницьких війн та Переяславської ради 1654 р. в результаті якої землі Війська Запорізького фактично увійшли до складу Московії. Проаналізуємо окремі законодавчі акти Московії та російської імперії на предмет наявності (відсутності) у них норм, що передбачали б відповідальність за делікти, пов'язані з ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

На початкових етапах включення українських земель до складу названої держави існувало чимало норм, що регулювали тотожні групи суспільних відносин. Відповідний стан речей створював ряд колізій та прогалин, що суттєво ускладнювало процес кваліфікації дій винного у вчиненні акту протиправної поведінки та притягнення його до юридичної відповідальності.

Одним із найбільш відомих законодавчих актів Московії другої половини XVI ст., що регулював суспільні відносини різних галузей права, був Судебник царя Федора Іоанновича 1589 р. (далі – Судебник 1589 р.). Даний законодавчий документ складався з 231 статті (розширена редакція). Не дивлячись на доволі широкий зміст, Судебник 1589 р. не передбачав відповідальність за делікти, пов'язані з ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що може пояснюватись двома факторами: дією низки інших законодавчих документів, що регулювали кримінально-правові відносини; недостатня увага законодавця до вказаного делікту.

Як вдало наголошує Ю. Г. Зубець, на початку XVIII ст. на терени України поширилося царське законодавство, зокрема, Соборне уложення 1649 р та Артикул військовий 1715 року, які мали чинність паралельно. У Артикулі військовому 1715 року положень стосовно заборони ненадання допомоги особі, яка перебувала в небезпечному для життя стані не було закріплено [44, с. 41].

Повністю підтримуємо висловлену вище позицію. Дійсно, розглянувши положення останнього нормативно-правового акта нами не виявлено норм, що передбачали б відповідальність за згаданий акт делінквентної поведінки.

Що стосується Соборного уложення 1649 р., то серед науковців існують різні позиції щодо наявності (відсутності) норм, що передбачали відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебувала в небезпечному для життя стані.

На думку згаданого вище Ю. Г. Зубця, аналіз змісту ст. 5 Соборного уложення свідчить про те, що тут могло йтися про злочин залишення в небезпеці, про осіб, які були зобов'язані піклуватися про пристарілих батьків, які були в небезпечному для життя стані і позбавлені вжити заходів для самозбереження через старість або хворобу тощо [44, с. 42].

Думається, відповідний умовивід є доволі слушним. Дійсно, наявність у винного обов'язку піклуватись про потерпілого свідчить, що відповідний склад правопорушення за своїм змістом більше наближений до залишення в небезпеці, ніж до ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Таким чином, у Соборному уложенні 1649 р. законодавець московського царства не виокремлював діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

У 1743 р. у російській імперії було підготовлено кодифікований проєкт законів «Права, за якими судиться малоросійський народ», що повинен був за задумкою авторів поширювати свою дію на значну територію сучасної України.

Як зазначає Ю. С. Шемшученко, на жаль, доля «Прав» склалася невдало. З одного боку, царська адміністрація Росії не поспішала із введенням їх у дію. Численні узгодження тексту «Прав» затяглися з 1743р. до 1756 р. З другого боку, й козацька старшина не виявила рішучості у проведенні правової реформи. За гетьмана К. Розумовського було кілька спроб затвердити «Права» на зібраннях генеральної та полкової старшини. Але остання сумнівалася у доцільності змін. Значну частину старшини в цілому влаштовував Литовський статут, який тоді діяв в Україні. Ліквідація гетьманства в Україні і її автономії наприкінці XVIII ст. остаточно зняли питання про офіційне санкціонування «Прав» і введення їх у дію. Попри ці обставини «Права» поширювалися в Україні у рукописних списках, за ними вивчали українське право, на них були й окремі посилання у судовій практиці. Адже зміст цієї кодифікованої збірки не обмежувався тільки

Литовським статутом, а включав чимало положень з інших законодавчих актів, окремі норми козацького звичаєвого права, а також деякі оригінальні новели. «Права» більш глибоко враховували національні особливості у регулюванні суспільних відносин в Україні, ніж Литовський статут [91, с. 7].

Отже, даний законодавчий акт базувався, у тому числі, на положеннях Статуту 1588 р., та, хоча юридично і не набув чинності, проте:

1) використовувався на практиці під час розгляду справ із різних галузей права;

2) здійснив вагомий вплив на розвиток вітчизняного законодавства в подальшому.

Глава двадцята даного документа мала назву «Про гвалти або насильства, про напади, про вбивства, про побої, про ушкодження, каліцтва, рани, розбої та безчестя, про страти та про покарання осіб, які їх вчинили, також про головщину та плату за голову, про каліцтва, за травмування суглобів, за побої, рани та безчестя шляхти або воїнського звання та інших людей». У статті 17 «Хто б де на безлюдному місці пораненого або хворого знайшов» зазначалося таке:

«Якщо хтось у якому-небудь безлюдному місці знайде тяжко пораненого або побитого, або без будь-якого бою та ран тяжко хворого, які не можуть дійти до людей, та привезе його до людей або у свій будинок, то він повинен про нього та про те, що б у нього не було, оголосити найближчим сусідам та у суді, а між тим якщо хворий помре, то той, хто його знайшов, буде вільним від будь-яких труднощів та обвинувачень, а якщо він із власних коштів понесе будь-які витрати на того хворого, то має право отримати винагороду з його майна, якщо таке при ньому знайдеться, або від його родичів після смерті, а хто його побив або поранив – того шукати по викладеному вище у цій главі, статті 16» [91, с. 288].

З викладеного слідує, що особа, яка знайшла потерпілого, який перебував у тяжкому для життя стані та знаходився у безлюдному місці, мала обов'язок доставити його до поселення або власного будинку та повідомити

про це сусідам. Не виконання цього обов'язку, як зазначають дослідники, тягнуло відповідальність. Таким чином, на думку окремих вчених, тут ідеться про витoki досліджуваної кримінально-правової заборони [44, с. 43].

На нашу думку, запропонована думка є дещо дискусійною. Дійсно, положення арт. 17 «Прав, за якими судиться малоросійський народ» вплинули на подальший розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, проте розглядати її в якості першої законодавчої норми, що регулювала юридичну відповідальність за цей делікт недоцільно з декількох причин:

- 1) «Права» так і не набрали законної чинності;
- 2) запропонована норма не містила чітко вираженої санкції за названий делікт.

У 1845 р. в російській імперії було видано кодифікований закон про кримінальну відповідальність, що складався з 2224 статей. Даний нормативно-правовий акт, з одного боку, став революційним, адже жоден документ цієї держави до 1845 р. не містив таке коло охоронюваних законом суспільних відносин, проте з іншого – був занадто широким за своїм змістом, передбачав ряд колізій та прогалин (хоча, без сумніву, їх кількість була значно меншою, а сам документ був значно більш вдало складеним з юридичної точки зору, ніж Звіт законів кримінальних 1832 р., який фактично являв собою компіляцію наявних на той момент окремих законів та підзаконних актів).

Уложення 1845 р. закріплювало цілий комплекс норм, що регулювали відповідальність за залишення в небезпеці та (або) ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Наразі у ст. 1474 Уложення 1845 зазначалося наступне: «Якщо у місцях, де повинна спостерігатись черга плавання, судно, що пливе спереду, стане на мілину або отримає пошкодження, що призводить до зупинки його ходу, а власники або прикажчики, що пливли позаду суден, відмовляться надати йому допомогу,

то крім винагороди ними за завдані цим збитки, кожен, хто відмовився надати допомогу, підлягає грошовому стягненню від 12 до 50 рублів» [115, с. 590-591].

Без сумніву, даний делікт можна розглядати в якості різновиду ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Водночас, з огляду на особливості побудови складу цього злочину, відповідні діяння, у більшості випадків, наразі кваліфікувалися б за ст. 284 КК України «Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха». Відтак, ст. 1474 Уложення 1845 р. доречно розцінювати в якості норми, що вплинула на розвиток вітчизняного законодавства загалом та такої норми КК України, як ст. 284, зокрема.

Більш схожою на положення ст. 136 КК України видається ст. 1646 Уложення 1845 р. відділення п'ятого «Про порушення постанов про торгівельне мореплавство» глави XIII «Про порушення Статутів Торгівельних». У даній нормі зазначається наступне:

«Той, хто має можливість без явної загрози для свого життя надати допомогу людині, яка тоне внаслідок кораблетрощі, проте не зробить це, той підлягає за це:

покаранню, визначеному у статті 1996 даного Уложення за умисну відмову у допомозі людині, чиє життя знаходиться у небезпеці» [115, с. 651].

За своїм змістом запропонована норма схожа на синтез ст.ст. 136 та 284 КК України. Наразі на відміну від першої норми ст. 1646 передбачала відповідальність за залишення в небезпеці особи, яка перебувала в небезпечному для життя стані, внаслідок зіткнення з іншим судном або кораблетрощі, а, на відміну від другої – суб'єктом злочину виступала будь-яка особа, яка не надала допомогу, тоді як суб'єктом кримінального правопорушення, закріпленого у ст. 284 КК України, – лише капітан судна.

Санкція ст. 1646 Уложення 1845 р. належала до числа відсильних та передбачала таке покарання, як церковне покаяння відповідно до розпорядження духовного керівництва винного [115, с. 777]. Відповідне

рішення свідчить про те, що законодавець російської імперії, в першу чергу, розглядав ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані в якості аморального, а не суспільно небезпечного вчинку.

На особливу увагу в контексті дослідження питання історико-правового нарису кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заслуговує глава п'ята даного нормативно-правового акта російської імперії, що мала назву «Про умисне залишення людини у небезпеці та ненадання допомоги людині, яка гине».

З самої назви даної структурної частини Уложення 1845 р. слідує, що законодавець розмежовував між собою такі діяння, як залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Дана глава диференційована на дванадцять статей (ст.ст. 1986 – 1997).

У ст. 1986 цієї норми законодавець російської імперії передбачив покарання у виді ув'язнення у гамівному будинку на строк від 1 до 3 років з позбавленням прав та переваг:

- для дворян: заборонаю вступати на державну або громадську службу, брати участь у виборах та бути обраними на будь-які посади, навіть і в опікуни за призначенням Дворянської Опіки;
- для священнослужителів: довічною втратою духовного сану;
- для церковнослужителів: виключенням з духовного звання;
- для почесних громадян та торговців: заборонаю участі у міських виборах та бути обраним на почесні або пов'язані з владою міські посади;
- для решти підданих: втратою права брати участь у виборах та бути обраними на почесні або пов'язані із цим посади

за залишення дитини віком до трьох років батьками або іншими особами, що були зобов'язані піклуватися про неї [115, с. 772-773].

Таким чином, вказана вище норма фактично передбачала кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці, адже суб'єкт даного злочину мав обов'язок піклуватися про дитину.

Окремо зауважимо, що санкція ст. 1986 Уложення 1845 р. передбачала доволі помірні види покарань, адже цей нормативно-правовий акт славився своєю жорстокістю та закріплював цілий ряд тілесних покарань, каторжні роботи тощо.

Стаття 1987 Уложення 1845 р. встановлювала привілейований склад злочину, зазначеного у ст. 1986. Пом'якшуючою обставиною виступав вік потерпілого – від трьох до семи років [115, с. 773]. Що стосується покарання, то воно полягало або у менш тривалому ув'язненні в гамівному будинку, або ж у тюремному ув'язненні на строк до 6 місяців, що, знову ж таки, було доволі гуманним рішенням з боку законодавця російської імперії (з огляду на ступінь суспільної небезпеки делікту).

Наступні норми (ст.ст. 1988-1989) регулювали кримінальну відповідальність за залишення дитини батьками або іншими особами, які мали обов'язок піклуватися про неї, в умовах, коли існувала висока ймовірність того, що таку дитину не зможуть знайти інші люди.

Думається, останній фактор суттєво підвищував рівень суспільної небезпеки делікту, тому вважаємо, що підхід законодавця російської імперії щодо віднесення таких діянь до числа кваліфікованих злочинів був доволі обґрунтованим. До того ж, доречним є вказати на види покарань, що могли застосовуватись до винного у вчиненні злочинців, закріплених у ст.ст. 1988-1989 Уложення 1845 р.: позбавлення всіх прав стану, заслання до Сибіру, тілесні покарання тощо.

Не в останню чергу суворість передбачених у вказаних вище нормах покарань була зумовлена тим, що станом на 1845 р., коли було видано даний закон про кримінальну відповідальність, у російській імперії все ще існувало кріпацтво, а відтак:

- людина, її права та свободи не розглядалися в якості найвищої соціальної цінності;
- види покарань у більшості випадків залежали від приналежності винного до певного стану;

- існувала колективна відповідальність за окремі делікти.

Стаття 1990 Уложення 1845 р. фактично передбачала кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці дитини особою, яка хоча і не мала обов'язку піклуватись про неї, проте сама поставила її у небезпеку [115, с. 773].

Додамо, що відповідальність за злочин, передбачений ст. 1990 згаданого законодавчого акта, наступала за умови, що: дії винного були погоджені батьками потерпілого (або навіть були вчинені з їх ініціативи). Зокрема, для кваліфікації дій суб'єкта злочину за цією нормою небезпека повинна була бути «більшою або меншою», тобто визначалась суб'єктивно судом. Для притягнення винного до відповідальності настання суспільно небезпечних наслідків не було обов'язковим.

Запропонована диференціація відповідальності винного залежно від віку потерпілого та місця його залишення виглядає доволі цікавою. Водночас, крім малолітніх, доцільно було передбачити інші категорії осіб, які не могли самотійно піклуватись про себе – люди похилого віку, хворі тощо. До того ж, нагадаємо, схожі спроби вже мали місце у законодавчих актах, що поширювали свою дію на українські землі (наприклад, у Статуті князя Ярослава).

У ст. 1992 Уложення 1845 р. було задекларовано наступне:

«Той, хто будучи провідником хоча і не малолітнього або хворого, також умисно, залишить його у такому місці або стані, в якому життя його повинно було беззаперечно, та саме від цього залишення, підлягати небезпеці, той за це засуджується, залежно від обставин, що більш або менш збільшують або зменшують вину його:

до позбавлення всіх особливих особисто та відповідно до стану присвоєних йому прав та переваг та до заслання на проживання до Іркутської або Єнісейської губерній з ув'язненням на строк від двох до трьох років та із заборонаю виїзду до інших губерній Сибіру протягом визначеного судом часу від восьми до десяти років, або ж до губерній Томської чи Тобольської,

з ув'язненням на строк від одного до двох років, або у випадку, якщо винний не звільнений від тілесних покарань – до покарання різками у розмірі, визначеному ст. 35 цього Уложення для другого та четвертого ступеня покарань цього роду та до направлення у виправну арештантську роту цивільного відомства на строк від шести до восьми, або від двох до чотирьох років» [115, с. 775-776].

З диспозиції ч. 1 ст. 1992 Уложення 1845 р. випливає, що суб'єкт цього злочину належав до числа спеціальних – ним міг виступати лише провідник. З огляду на особливості професії провідника у той час та складнощі у перетині місцевості описані діяння несли високий рівень суспільної небезпеки. Фактично, діяння полягало у залишенні в небезпеці та, в окремих випадках, мало ознаки такого його різновиду, як поставлення потерпілого в небезпечний для життя стан.

У ч. 2 цієї норми зазначалося наступне:

«Якщо це вчинено ним внаслідок яких-небудь самовільних дій того, хто був залишений, та коли ці дії виникли внаслідок сварки між ними, то він (той, хто залишив) підлягає, також залежно від обставин, що більш або менш збільшують чи зменшують його вину:

або ув'язненню у гамівному будинку на строк від шести місяців до одного року, або у в'язниці на строк від трьох до шести місяців» [115, с. 775-776].

На нашу думку, запропонована норма була не досить коректною, адже в окремих випадках винний міг бути притягнутим до кримінальної відповідальності навіть у випадках, коли в його діях була відсутня така ознака суб'єктивної сторони, як вина. Зокрема, самовільне залишення потерпілим визначеного провідником місця, всупереч волі останнього, також могло розцінюватись в якості делікту, закріпленого у ч. 2 ст. 1992, що виглядає абсурдним рішенням з боку законодавця.

Схожим видається зміст ст. 1993 Уложення 1845 р., що передбачала відповідальність за самовільне залишення у небезпечному для життя місці

або в небезпечному для життя стані попутника. За відповідні делікти передбачались покарання у виді ув'язнення винного у гамівному будинку або в'язниці. При цьому, відповідно до ст. 1994 цього нормативно-правового акта, таким же покаранням підлягала особа, яка залишила у небезпеці іншу людину зі спеціальною метою – позбавити її життя (також у ст. 1995 Уложення 1845 р. було передбачено привілейований склад злочину в рамках якого винний хоча і не бажав настання смерті потерпілого, але завідомо поставив його життя у небезпеку) [115, с. 775-776].

Отже, ст. ст. 1986-1993 фактично передбачали відповідальність за діяння, пов'язані із залишенням в небезпеці. Водночас, ці акти протиправної поведінки не можна розглядати безпосередньо в якості такого суміжного злочину, як ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

У ст. 1996 Уложення 1845 р. зазначалося:

«Хто побачивши людину, яка гине, мав можливість надати йому допомогу без очевидної для себе небезпеки, або ж покликати на допомогу до неї інших чи місцеву поліцію, не вжив жодних заходів для її порятунку, той за це, якщо він християнин і від цієї байдужості та нелюдяності у того, хто був залишений без допомоги, настане смерть,

підлягає церковному покаянню за розпорядженням свого духовного керівництва» [115, с. 777].

Таким чином, саме ст. 1996 Уложення 1845 р. можна розглядати в якості першої законодавчої норми, що безпосередньо регулювала кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Попри схожий рівень суспільної небезпеки діянь у вигляді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, законодавець російської імперії передбачив діаметрально протилежні за своєю суворістю покарання за такі діяння. Якщо у першому випадку закріплювались подекуди жорстокі покарання (наприклад, тілесні),

то у другому – доволі м'який вид, що, на нашу думку, не можна назвати достатнім для виправлення винного – церковне покаяння. Хоча, варто також наголосити на тому, що в російській імперії зразка XIX ст. релігія відігравала значну роль в житті багатьох верств населення.

Важливою ознакою складу кримінального правопорушення (використовуємо дане поняття умовно, адже делікти в Уложенні 1845 р. диференціювались на злочини та проступки – прим.), передбаченого ст. 1996 Уложення 1845 р., було те, що відповідальність наставала лише за умови, що винний міг надати допомогу потерпілому без явної для себе небезпеки (хоча, звісно, вона також наставала і у випадку не покликання ним на допомогу).

Думається, така вказівка була доволі доречною, адже унеможливлювала випадки притягнення до відповідальності особи, яка не надала необхідну допомогу через загрозу власному життю або здоров'ю. Нагадаємо, у диспозиції ч. 1 ст. 136 КК України законодавець вказує лише на «можливість надання такої допомоги», що, на нашу думку, є доволі дискусійним рішенням з боку законодавця, адже наявність можливості у наданні допомоги не завжди свідчить про безпеку вчинення відповідних дій для власного життя чи здоров'я.

Недоліком ст. 1996 Уложення 1845 р. також було те, що суб'єктом правопорушення фактично могла бути особа, яка за своїми релігійними поглядами належала до числа християн. Дане рішення, вважаємо, також було доволі дискусійним та таким, що сприяло поширенню злочинності.

На підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що Уложення 1845 р. було першим нормативно-правовим актом (що поширювало свою дію на значну частину українських територій) в якому закріплювалась кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. До того ж, саме у цьому документі вперше були розмежовані такі делікти, як ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та залишення в небезпеці. Останній акт протиправної поведінки, з огляду на наявність у

суб'єкта злочину обов'язку піклуватись про потерпілого, розглядався в якості більш суспільно небезпечного.

Загалом, питанню регулювання кримінальної відповідальності за викладені вище делікти приділялась значна увага з боку законодавця. Залежно від тих чи інших обставин справи ці суспільно небезпечні діяння диференціювались на різні види залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що сприяло розвитку вітчизняного законодавства у цій сфері.

Окремі території сучасної України протягом історичних періодів входили до складу різних європейських держав (хоча, як було вказано вище, більша частина з них перебувала під анексією російської імперії, яка намагалася знищити українську ідентичність за допомогою цілої низки заходів (яскравим прикладом цієї тези слугує, наприклад, прийняття у 1863 році Валуєвського циркуляру). Наприклад, деякі території були включені до складу Австро-Угорщини. У 1879 р. у цій державі було прийнято новий закон про кримінальну відповідальність – Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки.

Як вдало зазначає І. В. Дворникова, у вказаному вище нормативно-правовому акті в якості злочину розглядалося діяння у вигляді залишення в небезпеці. Порівняно з російським Уложенням 1845 р., в угорському законі про кримінальну відповідальність була передбачена значно менша кількість складів залишення в небезпеці (що робило їх більш лаконічними та спрощувало процес кваліфікації діяння), а за їх вчинення передбачалися більш сучасні та гуманні покарання. До того ж, санкції статей, які передбачали кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці, встановлювали менший діапазон видів та ступенів покарань, що зменшувало можливість прийняття судами суб'єктивних рішень [26, с. 52].

Таким чином, Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки 1879 р. було значно сучаснішим, що пояснюється, в першу чергу, наданням державою значно ширшої кількості прав та свобод власним

підданим (наприклад, на відміну від російської імперії, в якій кріпосне право було відмінено лише у 1861 р., у цій держав Європи кріпосна повинність була ліквідована на 13 років раніше – у 1848 р.). Зокрема, сам закон про кримінальну відповідальність 1879 р. було видано на 34 роки пізніше, ніж російське Уложення.

Аналіз Угорського кримінального уложення про злочини і проступки 1879 р. [125, с. 436] дозволив дійти висновку про те, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, не виокремлювалось законодавцем в якості самостійного складу кримінального правопорушення. Можливо, це діяння розглядалося в якості менш суспільно небезпечного акту делінквентної поведінки – адміністративного правопорушення.

Викладене вище дозволяє дійти висновку про те, що навіть наприкінці ХІХ ст. діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, на українських землях могло розглядатися лише в якості певного акту аморальної поведінки, за який якщо і було передбачено кримінальну відповідальність, то така відповідальність полягала у «церковному покаянні» (Уложення 1903 р.), а не застосуванні до винного дієвих заходів державного впливу.

У 1903 р. в російській імперії було видано нове Кримінальне уложення (далі – Уложення 1903 р.). У цьому нормативно-правовому акті також містились норми, що передбачали відповідальність за окремі акти ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Перш ніж проаналізувати відповідні норми закону про кримінальну відповідальність 1903 р. зауважимо, що цей документ через різні причини так і не набрав чинності у повному обсязі в сучасній Україні. Водночас, як і «Права, за якими судиться малоросійський народ», він здійснив вагомий вплив на розвиток вітчизняного законодавства, тому вбачається доцільним проаналізувати окремі положення даного нормативно-правового акта в рамках нашого дисертаційного дослідження.

Залежно від виду найбільш суворого покарання, закріпленого у санкції відповідної норми Уложення 1903 р., всі суспільно небезпечні діяння диференціювались на злочини та проступки (за останні було передбачено покарання у виді грошової пені (штрафу).

У ч. 1 ст. 196 глави 10 «Про порушення постанов, що забезпечують захист народного здоров'я» зазначалося наступне:

«Повитуха, винна у невиконанні, без поважної причини, обов'язку викликати лікаря до породіллі у випадках, законом встановлених, карається арештом на строк не більше трьох місяців або грошовою пенею до 300 рублів» [113, с. 44].

З огляду на той факт, що санкція ст. 196 в якості найбільш суворого виду покарання передбачала арешт – даний делікт відносився до числа злочинів. Саме ж діяння в окремих випадках хоча і мало ряд спільних рис із ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, проте розглядати його безпосередньо в якості цього злочину недоречно через низку причин: спеціальний суб'єкт злочину, який мав певні обов'язки відносно потерпілої; у випадку, якщо потерпіла перебувала в небезпечному для життя стані, нерідко такий стан міг бути викликаний діями самої повитухи тощо.

Водночас, за певних обставин, даний делікт міг би бути кваліфікований в якості ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, – коли повитуха, виявивши, що потерпіла перебуває в небезпечному для життя стані, не повідомила про такий стан належній особі – лікарю, та не надала б необхідну допомогу.

У ч. 2 ст. 196 Уложення 1903 р. зазначалося таке:

«Якщо повитухою викликані у вагітної передчасні пологи, то винний карається: тюремним ув'язненням на строк до 6 місяців» [113, с. 44].

Таке діяння належало до злочинів із матеріальним складом – для кваліфікації дій винної за цією нормою повинні були настати суспільно небезпечні наслідки – передчасні пологи, що суттєво підвищували рівень

суспільної небезпеки акту протиправної поведінки. Думається, у більшості випадків такі дії за сучасних обставин могли б кваліфікуватись за ст. 134 КК України «Незаконне проведення абортів або стерилізації».

Глава 25 Уложення 1903 р. мала назву «Про залишення в небезпеці». У переважній більшості законодавець російської імперії передбачав відповідальність саме за назване діяння. Водночас, у даній структурній частині закону про кримінальну відповідальність містились і норми, що закріплювали відповідальність за делікти, пов'язані з ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

З викладеного вище слідує, що, на відміну від Уложення 1845 р., у новому законі про кримінальну відповідальність законодавець російської імперії не приділяв належної уваги питанню розмежування деліктів у вигляді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (нагадаємо, глава п'ята Уложення 1845 р. мала назву «Про умисне залишення людини у небезпеці та ненадання допомоги людині, яка гине»).

Стаття 489 Уложення 1903 р. [113, с. 97] базувалась на положеннях ст. 1986 Уложення 1845 р., що була проаналізована нами вище. Водночас, нова норма була суттєво доопрацьована, зокрема відтепер:

- розширено коло осіб, за залишення в небезпеці яких винний підлягав кримінальній відповідальності (особи похилого віку; особи «з тілесними недоліками», особи, які перебувають у безпорадному стані; всі особи, що підпадають під категорію «малолітня»);

- відповідальність наставала виключно у разі, якщо життю потерпілого загрожувала небезпека;

- розширено об'єктивну сторону злочину – відтепер відповідальність наставала також у випадку, якщо винний не мав обов'язку піклуватись про особу, яка перебуває в небезпечному для життя стані, проте сам поставив потерпілого у такий стан.

У випадку, якщо життю потерпілого не загрожувала небезпека, проте винний залишив потерпілого, маючи обов'язок піклуватись про нього, – відповідальність наставала за ст. 490 згаданого вище законодавчого акта, санкція якої передбачала покарання у вигляді арешту або грошової пені до 500 рублів [113, с. 97].

Наведений факт свідчить, що дане суспільно небезпечне діяння також належало до числа злочинів. З огляду на ступінь суспільної небезпеки запропонованого делікту вважаємо, що таке рішення законодавця цієї держави було цілком справедливим.

У ст. 491 Уложення 1903 р. зазначалося:

«Винний у тому, що, будучи свідком небезпеки для життя іншої особи, не донесе про це відповідній владі або не надасть допомогу, яку міг би надати без розумних побоювань за себе або інших, якщо наслідком цього буде смерть або вельми тяжке тілесне ушкодження особи, яка потребує допомоги, карається:

арештом від 1 місяця або грошовою пенею до 100 рублів» [113, с. 97].

Очевидно, що ст. 491 Уложення 1903 р. базувалася на положеннях ст. 1996 закону про кримінальну відповідальність 1845 р. Нова норма містила ряд змін, серед яких:

- посилення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, – відтепер це діяння визнавалось не просто аморальним та таким, що заслуговує на «церковне покаяння», а розглядалося в якості злочину за який було передбачено покарання у вигляді арешту на строк від одного до шести місяців (у випадку, якщо санкція статті не закріплювала верхній термін арешту, відповідно до ст. 21 Уложення 1903 р., суд міг призначити тривалість цього покарання до шести місяців – прим.);

- для кваліфікації діяння винного за ст. 491 Уложення 1903 р. було достатньо таких наслідків, як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень потерпілому (тоді як обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину,

передбаченого ст. 1996 Уложення 1845 р. було настання таких суспільно небезпечних наслідків, як смерть особи, яка перебувала в небезпечному для життя стані);

- особа притягалася до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, не лише за умови, що така допомога не ставила під загрозу її власне життя та здоров'я, але і життя та здоров'я інших осіб.

Остання ідея вбачається доволі цікавою та, на нашу думку, з огляду на положення ст. 3 Конституції України, може бути реалізована в межах ст. 136 КК України. Водночас, для подальших роздумів на цю тему вбачається доречним дослідження питання зарубіжного досвіду регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Згаданий аналіз буде проведений у наступних підрозділах нашого дисертаційного дослідження.

У ст. 494 Уложення 1903 р. було вказано таке:

«Винний у невиконанні встановлених законом або обов'язкових постановою правил про надання допомоги судну, що зазнає аварії, карається: грошовою пенею до 100 рублів.

Якщо порушення цих правил загрожувало особистій безпеці, то винний карається: арештом» [113, с. 98].

Дана норма, на відміну від ст.ст. 1474, 1646 Уложення 1845 р., була відсильною, що, з одного боку, створювало певні складнощі для кваліфікації діянь винного, проте з іншого – дозволяло скоротити зміст закону про кримінальну відповідальність. Специфіка об'єктивної сторони та суб'єкта даного злочину дозволяють відокремити його від делікту у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Думається, у більшості випадків такі діяння у сучасних умовах підпадали б під кваліфікацію ст. 284 КК України «Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха».

У ст. 497 Уложення 1903 р. проголошувалось:

«Винний у невиконанні правил, встановлених законом або обов'язковою постановою, про надання допомоги хворому або особі, що перебуває у непритомному стані карається: арештом на строк до 1 місяця або грошовою пенєю до 100 рублів.

Якщо цей проступок вчинено без поважної причини практикуючим лікарем, фельдшером, повитухою або персоналом лікарні, яким було відомо про небезпечний стан хворого або породілля, то винний карається: арештом на строк до 3 місяців» [113, с. 98].

Думається, у більшості випадків суб'єктом даного злочину могли виступати саме медичні працівники або особи, що працювали у сфері охорони здоров'я. Втім, ч. 1 цієї норми потенційно створювала можливості для притягнення до кримінальної відповідальності загальних суб'єктів або представників органів державної влади, які мали відповідні обов'язки.

Через відсильний характер диспозиції ч. 1 ст. 497 Уложення 1903 р. та відсутність законодавчих уточнень щодо суб'єкта складу злочину припускаємо, що на практиці могли виникати складнощі щодо притягнення винного до кримінальної відповідальності за цією нормою.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок про те, що в Уложенні 1903 р. законодавець виокремлював ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в окремий склад злочину, проте розглядав його у вигляді різновиду залишення в небезпеці. Відповідна норма (ст. 491) була суттєво доопрацьована, а головна її відмінність полягала у закріпленні справедливих видів покарань, пропорційних рівню суспільної безпеки делікту.

Як відомо, перша половина XX ст. ознаменувалась рядом військово-політичних процесів: революції; Перша світова війна; розпад російської імперії та утворення незалежних держав (у тому числі УНР); утворення у 1922 р. СРСР. В результаті відповідних подій більша частина територій сучасної України увійшла до складу СРСР як Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). У 1937 р. УСРР отримала нову назву –

Українська Радянська Соціалістична Республіка (далі – УРСР), під якою проіснувала до здобуття незалежності у серпні 1991 р.

З утворенням СРСР постала нагальна потреба в оновленні законодавчої бази. Як наслідок, у 1922 р. було видано Кримінальний кодекс УСРР (далі – КК УСРР 1922 р.). Як і в попередніх законах про кримінальну відповідальність, найбільш суворим видом покарань за цим документом виступала смертна кара. Натомість, на відміну від Уложення 1903 р., у названому нормативно-правовому акті УСРР всі делікти відносились до числа злочинів.

Розділ 3 глави п'ятої КК УСРР 1922 р. мав назву «Залишення в небезпеці». Даний розділ було диференційовано на три статті (ст.ст. 163-165). У ст. 163 була закріплена кримінальна відповідальність за випадки залишення винного у небезпеці. Склад вказаного злочину був доволі схожим на склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України. При цьому, випадки, коли винний сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан могли розглядатися в якості кваліфікуючих ознак. За вказані делікти винний, залежно від наявності обтяжуючих обставин, міг бути засуджений до трьох років позбавлення волі [114, с. 53].

Таким чином, санкція ст. 163 була співрозмірна із санкцією ст. 135 чинного КК України, що, з огляду на ступінь небезпеки делікту, вважаємо було доволі справедливим рішенням.

Стаття 164 КК 1922 р. закріплювала таке:

«Неповідомлення належним установам чи особам про небезпечний для життя стан іншої людини, ненадання останньому допомоги, яку він міг би надати, якщо внаслідок цього була заподіяна смерть або тяжке тілесне ушкодження, карається –

примусовими роботами на строк до шести місяців» [114, с. 53].

Пропри задекларований новою владою відхід від усього царського та імперіалістичного (у тому числі законодавства – прим.), запропонована норма базувалась на положеннях ст. 491 Уложення 1903 р., зміст якої було

проаналізовано нами вище. Хоча, варто відзначити і про певні відмінності між цими нормами, зокрема:

- різні, хоча доволі схожі за ступенем суворості, види покарань – арешт або штраф в Уложенні 1903 р. та примусові роботи в КК УСРР 1922 р.;

- з диспозиції статті зникла вказівка про те, що караються лише випадки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, коли винний міг надати таку допомогу без загрози власному життю або здоров'ю, життю або здоров'ю третіх осіб. Натомість, відтепер мова йшла лише про випадки, коли винний «міг надати відповідну допомогу».

На окрему увагу в розрізі нашого дисертаційного дослідження заслуговує зміст ст. 165 КК 1922 р. У цій нормі зазначалося таке:

«Ненадання допомоги хворому без поважної причини з боку особи, яка була зобов'язана відповідно до закону або встановлених правил її надавати, карається –

примусовими роботами на строк до одного року або штрафом до 500 рублів.

Відмова медичного персоналу у наданні медичної допомоги, якщо вона завідомо могла мати небезпечні для хворого наслідки, карається –

позбавленням волі на строк до двох років» [114, с. 53].

З огляду на той факт, що суб'єкт цього злочину відносився до числа спеціальних та мав обов'язок надавати допомогу хворому – відповідну норму не можна прямо відносити до числа деліктів у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (скоріше до числа кримінальних правопорушень у вигляді ненадання допомоги хворому медичним працівником). Загалом же норма базувалась на положеннях ст. 497 Уложення 1903 р., зміст якої було розглянуто вище.

На підставі аналізу КК УСРР 1922 р. на предмет законодавчого регулювання ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вдалими вбачаються роздуми І. В. Дворникової про те, що цей документ передбачав кримінальну відповідальність за згаданий акт

протиправної поведінки. При цьому, як і в Уложенні 1903 р., вказаний злочин розглядався як різновид залишення в небезпеці [26, с. 39].

Підтвердженням останньої тези слугує той факт, що як і в Уложенні 1903 р., в КК УСРР 1922 р. стаття, що передбачала кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, була включена законодавцем до розділу під назвою «Залишення в небезпеці».

Вже через 5 років після видання КК УСРР 1922 р. було підготовлено новий закон про кримінальну відповідальність – КК УРСР 1927 р. У новому документі законодавець не виокремлював злочини у вигляді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в окрему структурну частину закону про кримінальну відповідальність. Дані делікти були включені до глави VI «Злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи».

Як вважається, з огляду на спільний родовий об'єкт більшої частини згаданої вище групи деліктів таке рішення законодавця було доволі обґрунтованим.

У ст. 158 КК УРСР 1927 р. передбачалась відповідальність за залишення в небезпеці. Відтепер цей злочин розглядався в якості більш суспільно небезпечного, що вилилося у новій санкції – позбавлення волі на строк до одного року або примусові роботи на строк до шести місяців [66, с. 55].

На нашу думку, суттєвим недоліком запропонованої статті КК УРСР 1927 р. була відсутність кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів залишення в небезпеці, через що винні, вчинивши різні за ступенем суспільної небезпеки делікти, могли бути засуджені до ідентичних покарань.

У ст. 159 КК УРСР 1927 р. закріплювалося таке:

«Неповідомлення особою належним установам або особам про небезпечний для життя стан іншої особи, ненадання останній допомоги, яку

вона могла б надати, якщо внаслідок цього настала смерть або тяжке тілесне ушкодження, -

примусові роботи на строк до шести місяців [66, с. 55].

З викладеного вище слідує, що ст. 159 мала ідентичний зміст зі ст. 164 КК УСРР 1922 р. З урахуванням ряду недоліків, що містили запропоновані норми (відсутність кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; відсутність альтернативних видів покарань; відхід від практики Уложення 1903 р., відповідно до якого особа могла бути покарана за відповідний делікт лише за умови, що вона могла надати допомогу потерпілому без ризиків для власного життя та здоров'я, життя та здоров'я інших осіб), відсутність належної уваги до проблеми регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в новому законі про кримінальну відповідальність 1927 р. свідчила про відсутність системної роботи з модернізації вітчизняного КК.

У ст. 160 КК 1927 р. було викладено таке:

«Ненадання або відмова від надання допомоги хворому без поважних причин з боку особи, яка була зобов'язана відповідно до закону або спеціальних правил її надати –

примусові роботи або штраф до 500 рублів.

Ті самі діяння, якщо вони могли завідомо мати небезпечні для хворого наслідки, –

позбавлення волі або примусові роботи на строк до одного року, або штраф до 1000 рублів» [66, с. 55].

Фактично, ця стаття базувалась на положеннях ст. 165 закону про кримінальну відповідальність 1922 р. Нова редакція згаданої норми вбачалася менш вдалою через окремі причини, до числа яких, наприклад, належить відсутність закріпленої верхньої та (або) нижньої межі тривалості покарання у вигляді виправних робіт (тому, діапазон тривалості покарання

був доволі широким). Загалом, саме ст.ст. 160 КК 1927 р. та ст. 165 КК 1922 р. стали підґрунтям для видання в майбутньому ст. 139 КК України.

Не дивлячись на той факт, що КК УРСР 1927 р. передбачав ряд юридичних колізій та прогалин, створення нового закону про кримінальну відповідальність довелось чекати до 1960 р. (далі – КК 1960 р.). Серед усіх трьох законів про кримінальну відповідальність УРСР (УСРР) КК 1960 залишався чинним найдовше – протягом понад 40 років (звісно, з урахуванням змін та доповнень, у тому числі пов'язаних із здобуттям Україною незалежності у 1991 р.).

Глава III КК 1960 р. мала назву «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи». У ст. 112 «Неподання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі» було закріплено наступне:

«Неподання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя становищі, при можливості подати таку допомогу, або незаявлення про таке становище особи належним установам чи особам, якщо внаслідок цього сталася смерть або тяжкі тілесні ушкодження,-

карається виправними роботами на строк до одного року або громадською доганою» [63].

Зміст ст. 112 КК УРСР 1960 р. був дуже схожий на положення проаналізованих вище ст.ст. 159 КК УРСР 1927 р та 164 КК УСРР 1922 р. Водночас, порівняно з останніми, у цій статті були включені певні зміни:

- додано альтернативний вид покарання у виді громадської догани. Загалом наявність альтернативних видів покарань, на нашу думку, є позитивним рішенням з боку законодавця, адже дозволяє суду обрати найбільш ефективний захід державного примусу, що позитивно вплине на подальшу поведінку суб'єкта кримінального правопорушення та дозволить мінімізувати в подальшому ризики повторної делінквентної поведінки. Втім, для того щоб надати правову оцінку доцільності такого рішення в контексті ст. 112 КК 1960 р. доцільно розкрити сутність покарання у виді громадської догани.

Відповідно до ст. 33 КК 1960 р. покарання у виді громадської догани полягало в публічному висловленні судом догани винному з доведенням про це в необхідних випадках до відома громадськості через пресу або іншим способом [63].

Таким чином, названий вид покарання міг нанести лише репутаційну шкоди винному у ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що, на нашу думку, є недостатнім як для превентивного впливу на маргінально налаштованих елементів (відсутність страху бути притягнутим до кримінальної відповідальності за вчинення делікту), так і для виправлення засудженого.

З урахуванням викладеного вважаємо, що рішення щодо закріплення альтернативних видів покарань за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, було доволі обґрунтованим, проте обраний вид альтернативного покарання – дещо невдалий крок, що міг призвести лише до загострення криміногенної обстановки.

- термін «небезпечний стан», що використовувався у КК УСРР 1922 р. та КК УРСР 1927 рр., замінений на «становище». Проаналізуємо зміст понять «стан» та «становище».

Термін «стан» є багатозначним, зокрема під ним може розумітись:

1. Обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами.
2. Сукупність ознак, рис, що характеризують предмет, явище в даний момент відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності і т. ін.
3. Місце, роль у суспільстві, в соціальному чи професійному середовищі; становище.
4. Фізичне самопочуття або настрій.
5. Сукупність величин, що характеризують фізичні ознаки тіла.
6. Характер розташування, взаємодія і рух часток речовини.
7. Сукупність суспільно-політичних відносин, аспектів суспільного життя.

8. Режим, розпорядок державного, суспільного життя, що його встановлює влада.

9. Граматична категорія, яка виражає різні відношення дії до її суб'єкта та об'єкта тощо [9, с. 1383].

Думається, в розрізі ст. 112 КК УРСР 1960 р. (як і в розрізі ст. 136 КК України) найбільш доречними є перше та четверте значення поняття «стан». При цьому, в контексті небезпечного для життя стану можливий навіть синтез відповідних значень – обставини, умови, ситуація в яких перебуває особа, що загрожують її життю та здоров'ю.

Поняття ж «становище», у свою чергу, використовується у таких значеннях:

1. Ті чи інші обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває; умови існування кого-небудь; сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію; ситуація на місці воєнних дій, зумовлена їх перебігом, співвідношенням бойових сил, їх розташуванням, характером місцевості і т. ін.

2. Сукупність суспільно-політичних відносин, аспекти суспільного життя.

3. Місце, роль у суспільстві, в соціальному чи професійному середовищі, сім'ї і т. ін.; важлива роль, помітне місце кого-небудь у суспільстві, що визначається високою посадою, впливовими знайомствами, зв'язками і т. ін.;

4. Режим, розпорядок державного, суспільного життя, що його встановлює влада;

5. Позиція, кут зору [9, с. 1384].

Викладене вище дозволяє констатувати, що поняття «стан» та «становище» у багатьох випадках є доволі схожими (або навіть майже тотожними) за своїм змістом. Втім, у першому випадку, як правило, йдеться про фізичний стан особи, тоді як у другому – соціальний.

Таким чином, використання у диспозиції ст. 112 КК УРСР 1960 р. поняття «становище» замість «стан», що використовувалось у ст. 159 КК УРСР 1927 р., було семантично помилковим.

- поняття «надати допомогу», що використовувалось у КК УСРР 1922 р. та КК УРСР 1927 рр., було замінене на «подати допомогу». Для того, щоб надати оцінку таким змінам проведемо семантичний аналіз цих слів.

Слово «подавати» («подати») використовуються у таких значеннях:

1. Давати, передавати що-небудь комусь, кудись; давати, приносячи що-небудь, роблячи послугу, прислуговуючи комусь, обслуговуючи когось.
2. Підносити, дарувати що-небудь. Наділяти чим-небудь.
3. Приносити, ставити на стіл (їжу, напої і т. ін.).
4. Давати милостиню, пожертвування.
5. Підкочувати, підганяти засоби пересування до місця призначення (для навантаження, посадки і т. ін.); доставляти до місця призначення (що-небудь необхідне для безперебійної роботи, постійної дії і т. ін.); доставляти когось-небудь кудись.
6. Переміщувати, пересувати, відхиляти в певному напрямку, надавати якогось положення.
7. Звертатися куди-небудь, до когось із проханням, заявою, скаргою тощо (перев. у письмовій формі); повідомляти що-небудь комусь (перев. у письмовій формі) з метою оцінки повідомлюваного або прийняття рішення; подавати у відставку.
8. Викладати що-небудь, розкривати, доводити до свідомості передавати характерні риси кого-, чого-небудь у творах літератури, мистецтва; зображати, відтворювати.
9. Висловлювати, вимовляти що-небудь тощо [9, с. 1006].

У розрізі ст. 112 КК УРСР 1960 р. (як і ст. 136 КК України) найбільш доречним є перше значення поняття «подавати». Відтак, можна зробити висновок про те, що використання словосполучення «подати допомогу» є цілком прийнятним та може використовуватись під час конструювання диспозиції тієї чи іншої норми в контексті допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Що ж стосується дієслова «надавати», то воно, відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (за

ред. В. Т. Бусел), використовується у таких випадках: 1. Дати що-небудь у якійсь кількості або в кілька заходів. 2. Побити кого-небудь, надавати ляпасів, надавати стусанів. 3. Завдати поразки кому-небудь, перемогти когось. 4. Відправляти, надсилати щось кому-небудь. 5. Давати можливість мати щось, користуватися чимсь і т. ін.; надавати значення; надавати звання; надавати слово. 6. Додавати, добавляти яку-небудь якість, властивість і т. ін. 7. Наділяти якими-небудь рисами, робити якимсь на вигляд. 8. Примушувати кого-, що-небудь здійснювати якийсь рух чи переходити до якогось стану. Надати тілу рівноваги [9, с. 709].

Найбільш прийнятними, в розрізі диспозиції ст. 112 КК УРСР 1960 р., могли б бути перший та п'ятий варіанти значення поняття «надавати». Відтак, словосполучення «надавати допомогу» можна використовувати в тотожному значенні з поняттям «подавати допомогу» (при цьому останній варіант, з огляду визначень цих слів, закріплених у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (за ред. В. Т. Бусел), навіть виглядає більш вдалим). Втім, останні тенденції свідчать про те, що наразі в офіційно-діловому стилі більш поширеною є практика використання саме словосполучення «надавати допомогу» (так, наприклад, відповідні випадки зустрічаються у змісті ст.ст. 66, 92, 94, 95, 111, 139, 184, 284 чинного КК України тощо).

Отже, ст. 112 КК УРСР 1960 р. хоча і мала певні недоліки порівняно зі ст. 159 КК УРСР 1927 р. (використання словосполучення «небезпечне для життя *становище*»), проте наявність альтернативного виду основного покарання демонструє поступовий розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

У серпні 1991 р. Україна стала незалежною європейською державою, що проголосила шлях до демократії. Відхід від комунізму та інших нерозривних атрибутів СРСР вимагав прийняття нового законодавства. Через

це у країні розпочались розробки цілого комплексу нормативно-правових актів, серед яких – і нового КК України [142, с. 32].

Клопітка робота над новим законом про кримінальну відповідальність тривала до квітня 2001 року. Новий КК України (далі – КК України) набув чинності у вересні цього ж року та містив цілий ряд змін [144, с. 401], серед яких і у сфері регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Станом на сьогодні ст. 136 КК України «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» включена законодавцем до розділу II Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» та диференційована на три частини, в яких зазначається таке:

«1. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження, – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або пробаційним наглядом на строк до двох років.

2. Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам – караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого, – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років» [65].

Отже, ст. 136 КК України базується на положеннях ст. 112 КК УРСР 1960 р., хоча і містить низку відмінностей:

1. Терміни «подання допомоги» та «небезпечне для життя становище» замінені на поняття «надання допомоги» та «небезпечний для життя стан» відповідно. Відтак, законодавець вирішив виправити допущену семантичну помилку та повернувся до термінології, що була закріплена в КК УСРР 1922 р. та КК 1927 р.

2. Замінені види покарань та розширене коло альтернативних видів покарань – відтепер за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачені штраф або громадські роботи, або пробаційний нагляд. Дані види покарань за ступенем своєї суворості є пропорційними ступеню суспільної небезпеки а їх розмаїття дозволяє обрати суду найбільш доречне, виходячи з конкретної ситуації та конкретного кримінального правопорушника.

3. Додані кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані – відповідне рішення, знову ж таки, дозволяє обрати найбільш справедливе покарання для винного.

На підставі цього можна зробити висновок про те, що законодавство про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, планомірно розвивалося. Втім, окремі законодавчі положення норм, що передбачали відповідальність за цей делікт в різні історичні періоди, заслуговують на увагу в умовах сьогодення та можуть бути використані під час внесення змін до чинної редакції ст. 136 КК України (наприклад, вказівка про те, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, карається лише за умови, що життю та здоров'ю того, хто мав надати таку допомогу, або життю та здоров'ю третіх осіб не загрожувала небезпека у випадку надання такої допомоги винним (схожі положення були закріплені в Уложеннях 1845 та 1903 рр.).

1.2. Зарубіжний досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Перш ніж безпосередньо проаналізувати питання зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, хотілося б навести слушну тезу М. І. Панова та Н. О. Гуторової про те, що досить важливе значення в дослідженні проблем Особливої частини кримінального права має порівняльно-правовий компаративний метод. Він обумовлюється потребою у формуванні власної української національної правової системи, яка відповідає б сучасним світовим тенденціям правового розвитку й міжнародним стандартам, особливо у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина від суспільно-небезпечних посягань. Даний метод дозволяє вийти за межі своєї національної правової системи, проаналізувати проблеми юридичної науки та практики з кримінального права інших держав, розширити рамки юридичних пошуків, здійснити обмін правовою інформацією, науковими ідеями, врахувати як позитивний, так і негативний юридичний досвід у законотворчості й у правозастосуванні. Порівняльний метод полягає у вивченні правових явищ Особливої частини кримінального права, порівнянні одних і тих же об'єктів і встановленні їх схожостей і розбіжностей. Зіставлення цих об'єктів з точки зору вирішення правової регламентації в різних правових системах кримінального законодавства надає можливості виявити як загальне, так і особливе, як позитивне, так і негативне. Цей метод дозволяє використати встановлене позитивне правове регулювання з указаних проблем і сформулювати пропозиції по вдосконаленню чинного кримінального законодавства і практики його застосування [79, с. 303].

На підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що дослідження зарубіжного досвіду законодавчого закріплення юридичної

відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відіграє важливе значення в контексті виявлення окремих напрямів можливої оптимізації вітчизняного законодавства до умов сьогодення.

На науковому рівні дослідженню зарубіжного досвіду регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, приділяли свою увагу такі вчені, як В. І. Антипов, В. В. Бабаніна, В. С. Березняк, В. В. Ботякова, В. О. Гацелюк, О. А. Гритенко, І. В. Дворникова, О. М. Джу́жа, О. О. Житний, Ю. Г. Зубець, Р. А. Каторкін, Ю. А. Кричун, В. М. Куц, В. Т. Маляренко, В. К. Матвійчук, Є. С. Назимко, В. О. Останін, Є. О. Пилипенко, В. В. Топчій, М. І. Хавронюк, О. В. Хуторянський, В. В. Шаблистий, О. С. Юнін, О. Н. Ярмиш та ін. Не дивлячись на це, наразі постає нагальна потреба у дослідженні відповідного питання через низку причин, серед яких:

1) динамічний розвиток зарубіжного та вітчизняного законодавства – внесення змін до законів про кримінальну відповідальність – поширена практика, зумовлена необхідністю швидкого реагування законодавцем на зміни у криміногенній обстановці [48, с. 420];

2) використання окремими дослідниками застарілих джерел – у науковому середовищі спостерігається негативна тенденція використання редакцій зарубіжних законів про кримінальну відповідальність, що датуються початком 2000-х років, або навіть кінцем 90-х років ХХ ст. [143, с. 143];

3) використання окремими дослідниками неофіційних редакцій законів про кримінальну відповідальність зарубіжних країн – відповідна практика призводить до помилок та неточностей під час проведення порівняльного аналізу [135, с. 205];

4) помилки при перекладі зарубіжних редакцій законів про кримінальну відповідальність – подекуди навіть дослівний переклад норми закону про кримінальну відповідальність не дозволяє розкрити справжню

сутність відповідного положення, що зумовлено вибіркоvim аналізом (без врахування інших положень нормативно-правового акта) [133, с. 737];

5) наразі існує ціла низка держав, досвід законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, яких залишається недослідженим.

У контексті дослідження зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, важливо розглянути законодавчі норми окремих держав, що раніше, як і Україна, входили до складу СРСР. Відповідне дослідження дозволить встановити як саме далеко просунулись ці країни в питанні модернізації норм, що передбачають відповідальність за названий акт делінквентної поведінки, та, як наслідок, віднайти потенційно перспективні напрями розвитку вітчизняного КК [140, с. 63].

Як вдало зазначають В. В. Шаблистий та Р. А. Каторкін, розпад СРСР став відправною точкою для самостійного розвитку законодавства (в тому числі і кримінального) країн, що входили до його складу. Майже 35 років пройшло з того моменту, тому, звісно, законодавство кожної з них зазнало суттєвих змін. Деякі з таких держав навіть мають (або мали) схожі проблеми, що і Україна (бойові дії на власній території, іноземна та терористична агресія, поширення сепаратистських настроїв тощо) [50, с. 202].

Отже, проаналізуємо досвід окремих держав, що раніше входили до складу СРСР, в частині законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [120, с. 527].

Закон про кримінальну відповідальність Азербайджанської Республіки було прийнято наприкінці 1999 р. Усі суспільно небезпечні діяння, передбачені цим законодавчим документом відносяться до числа злочинів, а система покарань є дуже схожою на ту, що закріплена в КК України (як і у вітчизняному КК найсуворішим видом покарання є довічне позбавлення волі, найменш суворим – штраф).

Розглянувши положення чинного КК Азербайджанської Республіки нами встановлено, що законодавець цієї держави не виокремлює діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в окремий склад кримінального правопорушення [120, с. 527]. У зазначеному нормативно-правовому акті передбачена відповідальність за залишення в небезпеці (ст. 143) та ненадання допомоги хворому без поважних причин медичним працівником (ст. 142) [149].

Як вважається, таке рішення обумовлене тим, що законодавець Азербайджанської Республіки не розглядає діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, достатнім за своїм ступенем суспільної небезпеки для того, щоб віднести його до числа кримінальних правопорушень.

Дещо інший підхід в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в КК Республіки Вірменія. До липня 2022 р. у цій державі діяв КК, прийнятий у 2003 р. (далі – КК Республіки Вірменія 2003 р.). Як і в КК Азербайджанської Республіки, всі акти делінквентної поведінки, передбачені цим нормативно-правовим актом, відносились до числа злочинів.

В КК Республіки Вірменія 2003 р. було передбачено десять видів покарань, що за своїм змістом схожі на ті, що закріплені в КК України. Як і у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність, у цьому документі найменш суворим видом покарань був штраф, а найсуворішим – довічне позбавлення волі.

Глава 16 «Злочини проти життя та здоров'я» розділу 7 Особливої частини КК Республіки Вірменія 2003 р. мала назву «Злочини проти людини» та складалася з 29 статей (ст.ст. 104-130). Норми, яка мала б у своїй назві словосполучення «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» вказаний закон про кримінальну відповідальність не передбачав, проте в контексті нашого дисертаційного

дослідження цікавим видається зміст ст. 128 КК Республіки Вірменія «Залишення в небезпеці». Проаналізуємо її детальніше. Стаття 128 КК Республіки Вірменія 2003 р. диференціювалася на 3 частини. У ч. 1 зазначалося таке:

«Ненадання необхідної та завідомо невідкладної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або неповідомлення відповідним органам про необхідність надання допомоги, якщо винний не був зобов'язаний піклуватися про потерпілого та сам не поставив його в небезпечний для життя стан, –

карається штрафом від 50-кратного до 100-кратного розміру мінімальної заробітної плати» [161].

Зміст запропонованого вище злочину більше схожий на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 136 КК України «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані», ніж на делікт, закріплений у ст. 135 КК України «Залишення в небезпеці», адже його суб'єктом може виступати виключно особа, яка не була зобов'язана піклуватись про потерпілого та (або) не поставила його в небезпечний для життя стан (нагадаємо, саме суб'єкт кримінального правопорушення виступає в якості однієї з головних відмежувальних ознак цих злочинів).

Отже, відповідно до КК Республіки Вірменія 2003 р. діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, визнавалося в якості різновиду такого злочину, як залишення в небезпеці (більш детально вказане питання буде проаналізовано далі під час розкриття інших частин цієї норми). Нагадаємо, схожий підхід існував у рамках Уложень російської імперії 1845 та 1903 рр.

Повертаючись до безпосереднього аналізу складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 128 КК Республіки Вірменія 2003 р., варто вказати на те, що, на відміну від КК України, за цей акт протиправної поведінки до винного могло бути застосовано лише єдиний найменш суворий вид покарання – штраф [120, с. 527].

На нашу думку, запропонований підхід є дуже суперечливим, адже у ряді випадків покарання у виді штрафу може бути не достатнім для повноцінного виправлення засудженого [136, с. 93].

Окремо зауважимо, що акт протиправної поведінки, передбачений ч. 1 ст. 128 КК Республіки Вірменія 2003 р., на відміну від деліктів, закріплених у ч. 1 і 3 ст. 136 КК України, відносився до числа злочинів з формальним складом. Думається, з урахуванням реалій сьогодення (широкомасштабна війна РФ проти України, що виступає потужним детермінантом поширення злочинів, передбачених ст.ст. 135-136 КК України; високий рівень суспільної небезпеки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані) такий підхід може бути впроваджено у чинний КК України [120, с. 527-528].

У ч. 2 ст. 128 КК Республіки Вірменія 2003 р. зазначалося таке:

«Залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані та позбавлена можливості вжити заходи до самозбереження, якщо винний мав реальну можливість надати допомогу цій особі та був зобов'язаний піклуватись про неї або сам поставив її в небезпечне для життя становище, -

карається штрафом від 100-кратного до 150-кратного розміру мінімальної заробітної плати або арештом на строк до двох місяців» [161].

Таким чином, відповідно до КК Республіки Вірменія 2003 р. ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розглядається в якості делікту у вигляді залишення в небезпеці. Безпосереднє ж залишення в небезпеці (тобто вчинення відповідних діянь особою, яка була зобов'язана піклуватися про особу, залишену в небезпеці, або особою, яка сама поставила потерпілого в небезпечний для життя стан) розцінюється в якості злочину з кваліфікуючими ознаками.

З огляду на ряд схожих рис злочинів у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та залишення в небезпеці, а також підвищений ступінь суспільної небезпеки останнього

акту протиправної поведінки (через обов'язки суб'єкта або вчинення ним діянь, що призвели до перебування особи в небезпечному для життя або здоров'я стані) рішення законодавця Республіки Вірменія об'єднати їх в рамках єдиної статті Особливої частини закону про кримінальну відповідальність та відмежувати їх різними частинами цієї норми виглядає доволі обґрунтованим та цікавим [120, с. 528].

Частина 3 ст. 128 КК Республіки Вірменія 2003 р. передбачала покарання у виді штрафу від 150-кратного до 200-кратного розміру мінімальної заробітної плати або арешт на строк до трьох місяців, або позбавлення волі на строк до трьох років за вчинення діянь, передбачених ч. 2 ст. 128 даного нормативно-правового акта, що призвело до смерті або інших тяжких наслідків [161].

На нашу думку, можливо, більш доречним було б передбачити також в якості кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу злочину у вигляді залишення в небезпеці (за законодавством Республіки Вірменія) випадки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що призвели до смерті потерпілого, адже такі делікти також несуть підвищений рівень суспільної небезпеки.

У липні 2022 р. у Республіці Вірменія набрав чинності новий закон про кримінальну відповідальність (далі – КК Республіки Вірменія). Як і у попередньому нормативно-правовому акті, всі делікти, передбачені у цьому документі, відносяться до числа злочинів.

Глава 25 Особливої частини КК Республіки Вірменія має назву «Злочини, що загрожують життю та здоров'ю». Ст. 182 згаданого нормативно-правового акта має назву «Залишення в небезпеці» та базується на положеннях проаналізованої вище ст. 128 КК Республіки Вірменія, хоча і містить певні зміни, серед яких варто відмітити:

– диспозиція ч. 1 ст. 182 КК Республіки Вірменія відтепер передбачає відповідальність не тільки за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, але і за ненадання допомоги особі, яка

перебуває в небезпечному для здоров'я стані («Ненадання необхідної та очевидно екстреної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані...» [162]). З огляду на високий рівень суспільної небезпеки останнього делікту вважаємо, що подібна практика теоретично може бути впроваджена в рамках ст. 136 КК України;

- санкція норми, що передбачає відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані, закріплює альтернативний вид основного покарання – громадські роботи до ста годин. Таке рішення дозволяє суду обрати найбільш ефективне покарання для винного, пропорційне ступеню суспільної небезпеки злочину;

- за аналогією зі ст. 136 КК України, додано вказівку про те, що відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані, настає лише за умови, що винний мав реальну можливість надати таку допомогу;

- додано особливо кваліфікуючі ознаки залишення в небезпеці.

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що законодавець Республіки Вірменія діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відмежовує від залишення в небезпеці лише різними частинами однієї норми, що має назву «Залишення в небезпеці» (а відтак, розглядає цей злочин в якості різновиду залишення в небезпеці). Відповідний підхід може бути спроектований вітчизняним законодавцем в майбутньому під час розробки нового КК України, що дозволить скоротити зміст такого нормативно-правового акта [120, с. 529].

КК Грузії встановлює кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, у ст. 129 «Ненадання допомоги» глави XXI «Створення небезпеки життю та здоров'ю людини» [163]. Перш ніж безпосередньо проаналізувати положення названої

норми розглянемо систему покарань, закріплених у даному документі. Відповідно до ст. 40 КК Грузії видами покарань є:

- 1) штраф;
- 2) позбавлення права обіймати посади або займатись діяльністю;
- 3) громадські роботи;
- 4) виправні роботи;
- 5) обмеження особи по військовій службі;
- 6) домашній арешт;
- 7) вигнання іноземців із Грузії та заборона на в'їзд до Грузії;
- 8) позбавлення волі на певний строк;
- 9) довічне позбавлення волі;
- 10) конфіскація майна;
- 11) обмеження прав, пов'язаних зі зброєю;
- 12) позбавлення військового звання [163].

Таким чином, законодавство Грузії передбачає дещо меншу кількість покарань, ніж вітчизняний КК (нагадаємо, наразі чинний закон про кримінальну відповідальність у ст. 51 закріплює 14 видів покарань). Окремі з них є доволі цікавими (вигнання іноземців за межі Грузії, домашній арешт) та теоретично можуть бути спроектовані в КК України з метою застосування до винних у вчиненні деліктів справедливого та співрозмірного ступеню суспільної небезпеки актів протиправної поведінки заходу державного примусу.

Всі суспільно небезпечні діяння, передбачені законом про кримінальну відповідальність Грузії, відносяться до числа злочинів, які, у свою чергу, диференціюються на менш тяжкі злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини.

Отже, проаналізуємо безпосередньо норми КК Грузії, що передбачають кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Санкція ст. 129 «Ненадання допомоги» глави XXI «Створення небезпеки для життя та здоров'я людини» КК Грузії передбачає наступні види покарань: штраф або виправні роботи на строк до двох років, або домашній арешт на строк від шести місяців до двох років, або позбавлення волі на строк до двох років за ненадання особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, необхідної та явно такої, що не терпить зволікань допомоги, якщо вона могла бути надана винною особою без створення серйозної небезпеки для себе або інших осіб, а також і неповідомлення належним установам або особам про необхідність надання допомоги [163].

Суттєвим недоліком диспозиції ст. 129 КК Грузії, на нашу думку, є те, що законодавець цієї держави не вказує на обов'язковість такої ознаки складу злочину, як завідомість, яка свідчить не тільки про те, що для кваліфікації діяння за відповідною нормою винний має діяти з умисною формою вини, але і демонструє його антисоціальну установку.

Окремо варто зауважити на тому, що санкція ст. 129 КК Грузії передбачає такий максимальний вид покарання, як позбавлення волі на певний строк. Відтак, за законодавством України дане діяння відносилось б до числа нетяжких злочинів.

Нагадаємо, чинна редакція ч. 1 ст. 136 КК України також відносить ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до числа нетяжких злочинів, адже передбачає основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян (від однієї до чотирьох тисяч [65]). Втім, у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність за вчинення названого делікту (без кваліфікуючих ознак) не передбачено покарання у виді позбавлення волі на певний строк [85, с. 58]. Даний факт, на нашу думку, пов'язаний із тим, що у ст. 136 КК України закріплені кваліфіковані склади ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, наявність яких дозволяє судам обрати найбільш доцільне покарання для винного, пропорційне ступеню суспільної

небезпеки злочину та необхідне для виправлення суб'єкта кримінального правопорушення.

Попри вказане вище, вважаємо, що ст. 129 КК Грузії має певні цікаві положення, які теоретично можуть бути проаналізовані та включені до ст. 136 КК України. Наприклад, цікавим є рішення законодавця цієї держави закріпити у диспозиції норми вказівку на те, що особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги тільки у випадках, коли відповідна допомога була необхідною та такою, що не терпить зволікань. Думається, така вказівка, з одного боку, унеможлиблює випадки притягнення особи до кримінальної відповідальності за даною нормою у разі, коли не існувало нагальної потреби у терміновому наданні допомоги, проте з іншого – створює певні складнощі для кваліфікації діяння за ст. 129 КК Грузії (наявність оціночного поняття). Зокрема, перебування особою в небезпечному стані апріорі може свідчити про необхідність оперативного надання їй допомоги [120, с. 529].

Іншою цікавою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 129 КК Грузії, є те, що особа притягається до кримінальної відповідальності за цією нормою лише у разі, коли винний міг надати допомогу без створення серйозної небезпеки для себе або інших осіб. Нагадаємо, положення ч. 1 ст. 136 КК України у цьому аспекті суттєво відрізняється, адже у ній зазначається, що особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності у випадку встановлення органами досудового розслідування та судом «можливості надати таку допомогу» [65]. В умовах сьогодення, коли РФ веде широкомасштабну війну проти України, що супроводжується щоденними обстрілами території нашої держави та, як наслідок, жертвами серед цивільного населення, нерідко виникають ситуації, коли особа стикається з вибором: надати оперативну допомогу іншій особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та поставити в небезпеку власне життя та здоров'я (наприклад, у випадку загрози повторного ракетного удару) або ж врятувати себе та залишити в небезпеці потерпілого,

що перебуває в небезпечному для життя стані. За таких обставин у того, хто залишає в небезпеці, є реальна можливість надати допомогу (а отже, формально його дії можуть підпадати під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України), проте така можливість супроводжується створенням серйозної небезпеки для його власного життя та здоров'я. При цьому, можливість рятувати власне життя – невід'ємне право кожної людини, гарантоване Конституцією України (ст. 27).

З огляду на викладене вище вважаємо, що проєкція досвіду Грузії в частині закріплення у ст. 136 КК України словосполучення «якщо допомога могла бути надана винною особою без створення серйозної небезпеки для себе або інших осіб» є доволі цікавим напрямом модернізації чинної редакції названої норми. Більш детально вказане питання буде проаналізовано нами в рамках другого розділу дисертаційного дослідження.

Як і у проаналізованому вище КК Республіки Вірменія, у даному нормативно-правовому акті діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, віднесено до числа злочинів з формальним складом, що вкотре свідчить про те, що законодавець цієї держави розглядає цей делікт як такий, що несе доволі високий рівень суспільної небезпеки.

Отже, законодавець Грузії виокремлює діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в окремий склад злочину, втім норма, що регулює відповідальність за цей делікт, містить цілий комплекс відмінностей від ст. 136 КК України: відсутність кваліфікованих складів кримінального правопорушення; вказівка на те, що кримінальна відповідальність настає лише у разі, коли винний міг надати допомогу без створення серйозної небезпеки для себе або інших осіб, кримінальне правопорушення відноситься до числа злочинів з формальним складом тощо [120, с. 530].

За законодавством Республіки Казахстан кримінальні правопорушення, залежно від ступеня суспільної небезпеки та закріпленого за них покарання

диференціюються на злочини (за вчинення цих деліктів у санкції відповідної норми передбачені покарання у виді штрафу від 200 до 10000 місячних розрахункових показників або у кратному розмірі, громадських робіт від 200 до 1200 годин, виправних робіт у розмірі від 200 до 10000 місячних розрахункових показників, обмеження або позбавлення волі) та кримінальні проступки (передбачені покарання у виді штрафу від 20 до 200 місячних розрахункових показників, громадських робіт від 20 до 200 годин, виправних робіт у розмірі від 20 до 200 місячних розрахункових показників, арешту, вигнання за межі Республіки Казахстан іноземця або особи без громадянства).

В КК Республіки Казахстан відсутня окрема норма, що передбачала б кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Водночас у розрізі предмета нашого дисертаційного дослідження цікавими вбачаються положення ст. 119 «Залишення в небезпеці». У ч. 1 цієї норми задекларовано наступне: «Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані та позбавлена можливості вжити заходи до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або через інший безпорадний стан, у випадках, якщо винний мав можливість надати допомогу цій особі або був зобов'язаний піклуватися про цю особу, або сам поставив її в небезпечний для життя або здоров'я стан, -

карається штрафом у розмірі до ста місячних розрахункових показників або виправними роботами у тому ж розмірі, або громадськими роботами на строк до 120 годин, або арештом на строк до 45 діб» [155].

На перший погляд диспозиція ч. 1 ст. 119 КК Республіки Казахстан є майже тотожною з положеннями ч. 1 ст. 135 КК України. Втім, між зазначеними нормами, все ж таки, є суттєва відмінність, адже відповідальність за ст. 119 КК Республіки Казахстан настає не тільки у випадках, коли винний був зобов'язаний піклуватися про потерпілого або сам поставив його в небезпечний для життя стан, але і у разі, коли винний

мав можливість надати допомогу особі, яка перебувала в небезпечному для життя або здоров'я стані, не маючи до того ж згаданого обов'язку піклуватись за нею.

З викладеного слідує, що законодавець Республіки Казахстан не виокремлює діяння в якості ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в окремий склад злочину, а розглядає його в якості ознак такого делікту, як залишення в небезпеці. Нагадаємо, схожий підхід застосовується законодавцем Республіки Вірменія, проте в останньому випадку діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розмежовується (цілком обґрунтовано, на нашу думку) від залишення в небезпеці (у розумінні складу кримінального правопорушення, закріпленого у ст. 135 КК України) різними частинами однієї статті (останній злочин наразі розглядається в якості такого, що містить кваліфіковані ознаки).

На нашу думку, повне ототожнення діянь у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та залишення в небезпеці є доволі дискусійним рішенням, адже наявність у особи обов'язку піклуватись про потерпілого або ситуація за якої винний сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан суттєво підвищують рівень суспільної небезпеки злочину.

Також варто зазначити, що санкція ч. 1 ст. 119 КК Республіки Казахстан доволі схожа на санкцію ч. 1 ст. 136 КК України. З урахуванням того факту, що перша норма передбачає також відповідальність за залишення в небезпеці, що за своїм ступенем, як було вказано вище, несе підвищений рівень суспільної небезпеки, вважаємо таке рішення доволі дискусійним. Зокрема, можливо, доречно було б також передбачити покарання у виді позбавлення волі (на кшталт рішення вітчизняного законодавця в контексті ч. 1 ст. 135 КК України).

Окремо зауважимо, що ст. 119 КК Республіки Казахстан передбачає відповідальність не тільки за залишення без допомоги особи, яка перебуває

в небезпечному для життя стані, але і за відповідне залишення людини, яка перебуває в небезпечному для здоров'я стані. Відтак, норма захищає як життя людини, так і її здоров'я.

Отже, зазначений вище підхід є доволі цікавим та може бути спроектований в диспозицію ст. 136 КК України. Даний крок дозволить захистити підвищити рівень захищеності здоров'я людини.

Також варто зазначити, що діяння, передбачене ч. 1 ст. 119 КК Республіки Казахстан, відноситься до числа кримінальних проступків, тоді як делікти, передбачені ч. 1 ст.ст. 135 та 136 КК України – до числа більш суспільно небезпечних діянь – злочинів.

У ч. 2 ст. 119 КК Республіки Казахстан зазначається таке:

«Те саме діяння, що призвело через необережність до тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю особи, залишеної без допомоги, -

карається штрафом у розмірі до 2000 місячних розрахункових показників або виправними роботами у тому ж розмірі, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк» [155].

Таким чином, на відміну від ч. 1 ст. 136 КК України, за законодавством Республіки Казахстан кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, настає не тільки у випадку, коли внаслідок делікту потерпілому заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, але і у разі заподіяння «середньої тяжкості шкоди здоров'ю».

Як вдало зазначає І. В. Дворнікова, з огляду на той факт, що життя та здоров'я людини віднесені законодавцем до числа найвищих соціальних цінностей, ідея закріплення складу кримінального правопорушення у вигляді залишення в небезпеці, що призвело до середньої тяжкості тілесних ушкоджень в якості кваліфікованого виглядає досить цікавою [26, с. 77].

Ураховуючи те, що запропонована вище норма передбачає також відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в

небезпечному для життя стані, можливо, подібний підхід (щодо притягнення особи до відповідальності у випадку заподіяння потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень) було б цікаво спроектувати у зміст диспозицій ст. 136 КК України.

Окремо зауважимо, що діяння, передбачене ч. 2 ст. 119 КК Республіки Казахстан, віднесено законодавцем цієї держави до числа злочинів.

У ч. 3-4 ст. 119 «Залишення в небезпеці» КК Республіки Казахстан зазначено таке:

«3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що призвело через необережність до смерті особи, залишеної без допомоги, – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що призвело через необережність до смерті двох або більше осіб, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк» [155].

Рішення законодавця Республіки Казахстан передбачити в якості особливо кваліфікуючих ознак залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, смерть двох або більше осіб виглядає таким, що заслуговує на увагу в контексті можливої модернізації чинної редакції ст. 136 КК України. До того ж, у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність є подібні прецеденти (п. 1 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 119, ч. 2 ст. 120, ч. 2 ст. 142 КК України).

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що в КК Республіки Казахстан діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, не розглядається в якості окремого самостійного складу злочину. Дані діяння кваліфікуються в якості ознак злочину у вигляді залишення в небезпеці. Цікавими виглядають рішення законодавця цієї держави в частині: 1) закріплення відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в

небезпечному для життя стані, що спричинило середньої тяжкості тілесні ушкодження у потерпілого; 2) визнання в якості особливо кваліфікуючих ознак злочину смерть двох або більше осіб.

Проаналізуємо досвід Естонської Республіки. Як і в КК Республіки Казахстан, за законодавством Естонської Республіки суспільно небезпечні діяння диференціюються на злочини (санкція норми передбачає основне покарання у виді штрафу у розмірі від 30 до 500 грошових ставок або позбавлення волі для фізичної особи, а для юридичної – штраф) та проступки (санкція норми передбачає основне покарання у виді штрафу до 30 грошових ставок, арешту або позбавлення права керувати транспортними засобами). До того ж, злочини, у свою чергу, поділяються на злочини першого (санкція норми передбачає максимальне покарання у виді позбавлення волі понад п'ять років або довічне позбавлення волі) та другого (санкція норми передбачає максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років або штраф у розмірі від 30 до 500 грошових ставок) ступенів.

У ст. 124 розділу 3 «Винні діяння, небезпечні для життя та здоров'я» Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки (далі – ПК Естонської Республіки) задекларовано наступне:

«(1) Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані через нещасний випадок або загальну небезпеку, якщо допомога могла бути надана без загрози для того, хто її надає, – карається штрафом або позбавленням волі на строк до трьох років.

(2) Те саме діяння, вчинене юридичною особою, – карається штрафом» [153].

Таким чином, як і КК Республіки Казахстан, в ПК Естонської Республіки законодавець цієї держави не відмежовує між собою делікти у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та залишення в небезпеці, адже суб'єкт запропонованого кримінального правопорушення відноситься до числа загальних. Зокрема, у

ч. 1 ст. 124 ПК Естонської Республіки, на відміну від ст. 129 КК Грузії, ст. 128 КК Республіки Вірменія та ч. 1 ст. 136 КК України [65], не передбачена відповідальність за неповідомлення про небезпечний для життя стан потерпілого належним установам чи особам (у випадку останньої норми, нагадаємо, обов'язковим є наявність суспільно небезпечних наслідків).

Наразі з огляду на той факт, що вказаний вище акт протиправної поведінки є небезпечним для суспільства, невіднесення його законодавцем Естонської Республіки до числа кримінальних правопорушень у вигляді залишення в небезпеці є дещо суперечливим рішенням, проєктування якого в площину чинного КК України виглядає недоцільним.

Окремо додамо, що з огляду на санкцію ч. 1 ст. 124 ПК Естонської Республіки, діяння у вигляді залишення в небезпеці (до складу якого відноситься і ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, – прим.) відноситься до числа злочинів.

Також вбачається доречним наголосити на тому, що окреслений вище делікт відноситься до числа злочинів з формальним складом. Як було встановлено вище, така практика є доволі поширеною (Республіка Вірменія, Грузія, Республіка Казахстан), що, з огляду на високий рівень суспільної небезпеки акту протиправної поведінки, виглядає доволі цікавим рішенням, спрямованим на ефективну протидію злочинності.

Розкриємо досвід регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, іншої держави Балтії – Латвійської Республіки. Як і в КК Республіки Казахстан та ПК Естонської Республіки, що були проаналізовані нами вище, передбачені КК Латвійської Республіки делікти диференціюються на кримінальні проступки (передбачені покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 15 діб до трьох місяців (короткострокове позбавлення волі) або більш м'яке покарання) та злочини [159].

Стаття 141 КК Латвійської Республіки має назву «Залишення в небезпеці». Наразі дана норми диференційована на чотири частини. У ч. 1 ст. 141 КК Латвійської Республіки передбачена кримінальна відповідальність за діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. При цьому, відповідальність за вказаний злочин настає у випадках:

- коли надання допомоги потерпілому, який перебуває в небезпечному для життя стані, не передбачає серйозної небезпеки для суб'єкта злочину або інших осіб (подібні положення закріплені в законі про кримінальну відповідальність Грузії, ПК Естонської Республіки);
- внаслідок ненадання допомоги потерпілий загинув або настали інші тяжкі наслідки, зміст яких не розкривається [159].

Остання обставина суттєво підвищує рівень суспільної небезпеки делікту. При цьому, як демонструють результати проведеного вище аналізу, у більшості проаналізованих вище законах про кримінальну відповідальність смерть потерпілого від ненадання допомоги або настання інших наслідків розглядаються в якості кваліфікуючих ознак ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (залишення в небезпеці). Схожий підхід закріплений у ст. 136 КК України. Втім, у контексті дослідження ч. 1 ст. 141 КК Латвійської Республіки, з огляду на особливості побудови конструкції диспозиції цієї норми, невдалою вбачається побудова санкції – за названий делікт передбачене покарання у вигляді пробаційного нагляду або громадських робіт, або штрафу, що автоматично відносить його до числа кримінальних проступків [159].

Думається, з огляду на перелічене ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, закріпленого ч. 1 ст. 141 КК Латвійської Республіки, є непропорційним суворості передбаченого покарання за цей кримінальний проступок.

Частина 2 ст. 141 КК Латвійської Республіки фактично передбачає відповідальність за залишення в небезпеці. Санкція цієї норми закріплює

покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років або короткострокове позбавлення волі, або пробаційний нагляд, або громадські роботи, або штраф [159]. Така конструкція ч. 2 ст. 141 КК Латвійської Республіки дозволяє зробити наступні висновки:

- відповідний делікт відноситься до числа злочинів;
- законодавець Латвійської Республіки розглядає діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та залишення в небезпеці в якості єдиного кримінального правопорушення – залишення в небезпеці. При цьому, останній злочин розглядається як делікт з кваліфікуючими ознаками (відтак, діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та залишення в небезпеці відмежовуються лише різними частинами єдиної норми – ст. 141 КК Латвійської Республіки). Нагадаємо, аналогічний підхід застосовується в законі про кримінальну відповідальність Республіки Вірменія, що був проаналізований нами вище.

Окремо зауважимо, що, на відміну від злочину, закріпленого у ч. 1 ст. 141 КК Латвійської Республіки (яка фактично передбачає відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані), делікт, що міститься у ч. 2 ст. 141 КК Латвійської Республіки, відноситься до числа злочинів з формальним складом. У випадку ж, якщо внаслідок вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 141 КК Латвійської Республіки, настали суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті потерпілого або інші тяжкі наслідки – винний несе відповідальність за ч. 2¹ цієї норми, санкція якої передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до чотирьох років або короткострокове позбавлення волі, або пробаційний нагляд, або громадськими роботами, або штрафом.

Вважаємо, що вдалість побудови ст. 141 КК Латвійської Республіки є дискусійною, адже, наприклад, ступінь суспільної небезпеки кримінального проступку у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ч. 1 цієї норми), виглядає у переважній

більшості випадків більш високим, ніж ступінь суспільної небезпеки залишення в небезпеці (ч. 2 цієї норми), через той факт, що перший делікт відноситься до кримінальних проступків з матеріальним складом – обов’язковою ознакою об’єктивної сторони є настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті потерпілого або інших тяжких наслідків та причинний зв’язок між суспільно небезпечним діянням та наслідками.

У ч. 3 ст. 141 КК Латвійської Республіки зазначається наступне:

«(3) Діяння, передбачені частинами першою або другою даної норми, якщо ненадання допомоги призвело до смерті двох або більше людей, –

карається позбавленням волі на строк до п’яти років, або короткостроковим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом» [159].

На нашу думку, відповідні наслідки суттєво підвищують рівень суспільної небезпеки злочину, тому віднесення їх до числа особливо кваліфікуючих виглядає доволі цікавим рішенням законодавця Латвійської Республіки. Нагадаємо, схожий підхід міститься у законі про кримінальну відповідальність Республіки Казахстан в частині норм, що передбачають кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Отже, законодавець Латвійської Республіки розглядає діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в якості частини такого кримінального правопорушення, як залишення в небезпеці. Дане діяння відноситься до числа кримінальних проступків, особливо кваліфікуючими ознаками цього кримінального правопорушення є загибель двох або більше людей.

КК Литовської Республіки було прийнято наприкінці 2000 року. У даному нормативно-правовому акті, як і в багатьох проаналізованих вище законодавчих документах, кримінальні правопорушення поділяються на

злочини та кримінальні проступки (за відповідні делікти передбачені покарання, не пов'язані з позбавленням волі, окрім арешту) [157].

Проаналізувавши зміст КК Литовської Республіки нами встановлено, що у даному законодавчому акті відсутні норми, що передбачали б кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Натомість, законодавець цієї держави передбачив кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці. Подібний підхід, як зазначалося вище, спостерігається в КК Азербайджанської Республіки.

Розглянемо досвід регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, Республіки Польща. Карний кодекс цієї держави (далі – КК Республіки Польща) було прийнято у червні 1997 р. Відповідно до даного документа всі суспільно небезпечні діяння, передбачені КК, віднесено до числа злочинів.

Стаття 162 глави XIX «Злочини проти життя та здоров'я» має назву «Ненадання допомоги». Запропонована норма складається з двох частин. У ч. 1 зазначається наступне:

«Той, хто не надає допомогу людині, яка перебуває у ситуації, небезпечній для життя або такій, що загрожує заподіянням тяжкої шкоди її здоров'ю, якщо він може надати відповідну допомогу, не створюючи тим самим аналогічну небезпеку для власного життя чи здоров'я або життя чи здоров'я іншої особи,

карається позбавленням волі на строк до трьох років» [156].

Таким чином, за законодавством Республіки Польща ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, – окремий склад злочину з формальним складом. Норма, що передбачає кримінальну відповідальність за цей делікт містить ряд відмінностей від ч. 1 ст. 136 КК України. Зокрема:

- винна особа може бути притягнута до відповідальності лише за умови, що надання допомоги потерпілому потенційно не створювало

небезпеку для життя та здоров'я суб'єкта та (або) третіх осіб (схожі положення, як демонструє проведений вище аналіз, містяться у законах про кримінальну відповідальність Грузії, Естонської Республіки, Латвійської Республіки);

- особа може бути притягнута до відповідальності за цей злочин навіть у випадках, коли небезпека загрожувала здоров'ю потерпілого, а не виключно його життю. Думається, подібні положення, з огляду на високий рівень небезпеки акту протиправної поведінки, цілком доречно було б спроектувати у ст. 136 КК України;

- за даний злочин передбачений єдиний, доволі суворий, вид покарання – позбавлення волі. Можливо, такий крок з боку законодавця Республіки Польща дозволяє більш ефективно протидіяти названій групі злочинів, проте, на нашу думку, більш доречно було б передбачити альтернативні види покарань, що дозволили б суду обирати найбільш доцільний захід державного примусу, необхідний та достатній для виправлення суб'єкта конкретного кримінального правопорушення;

- норма прямо не передбачає відповідальність за неповідомлення про небезпечний для життя стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження. Можливо, на практиці польські суди розглядають повідомлення про особу, яка перебуває в небезпечному для життя стані, належним установам чи особам в якості надання своєрідної допомоги в межах можливостей суб'єкта. У такому випадку названі діяння можуть кваліфікуватись саме за ст. 162 КК Республіки Польща [118, с. 648-649].

У ч. 2 ст. 162 КК Республіки Польща зазначається наступне: «Не визнаються злочином випадки, якщо особа не надає допомогу, яка вимагає проходження медичної процедури або в умовах, за яких можливим є надання невідкладної допомоги з боку установи або особи, призначеної для цієї цілі» [156].

Обставини, описані у ч. 2 запропонованої вище норми, суттєво знижують рівень суспільної небезпеки. Зокрема, подібний законодавчий припис дозволяє знизити ризики виникнення ситуацій, за яких особа, маючи обов'язок надати необхідну допомогу потерпілому, у критичних ситуаціях, коли потерпілому необхідна кваліфікована медична допомога, під страхом бути притягнутою до кримінальної відповідальності вчинить непрофесійні дії, що лише зашкодять потерпілому. Через це вважаємо, що положення, викладені у ч. 2 ст. 162 КК Республіки Польща, є цікавими та можуть бути інтегровані у вітчизняне законодавство.

Отже, законодавець Республіки Польща виокремлює діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в окремий склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 162 закону про кримінальну відповідальність цієї держави. Дана норма містить цілий ряд відмінностей (порівняно зі ст. 136 КК України), а окремі з них є цікавими та заслуговують на увагу в контексті модернізації чинної редакції КК України [118, с. 649].

Цікавим вбачається зміст закону про кримінальну відповідальність Словачької Республіки в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Перш ніж безпосередньо проаналізувати відповідні норми зауважимо, що як і в КК Грузії, Республіки Казахстан, Естонської Республіки, Латвійської Республіки та Литовської Республіки, що були проаналізовані нами вище, всі кримінальні правопорушення за законодавством Словачької Республіки поділяються на злочини та кримінальні проступки. Водночас, підстави диференціації дещо відрізняються від тих, що закріплені у документах перелічених вище держав. Також до числа кримінальних проступків відносяться кримінальні правопорушення, суб'єктивна сторона яких характеризується виною у формі необережності, а також кримінальні правопорушення, за які передбачені покарання, не пов'язані з позбавленням волі, або кримінальні правопорушення, за які передбачене максимальне

покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років. Решта ж деліктів відноситься до числа злочинів.

У ч. 1 ст. 177 КК Словацької Республіки «Ненадання допомоги» вказується:

«Ненадання необхідної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або має ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, якщо винний мав можливість зробити це без небезпеки для себе або інших осіб, карається позбавленням волі на строк до двох років.

Ненадання необхідної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або має ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, якщо винний через рід своєї діяльності був зобов'язаний надати таку допомогу, карається позбавленням волі на строк від 6 місяців до трьох років» [160].

Таким чином, описані вище делікти відносяться до числа кримінальних проступків, що, на нашу думку, є не зовсім вдалим рішенням з огляду на рівень заподіяної цими діями шкоди.

Важливою ознакою кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 177 КК Словацької Республіки є те, що відповідне діяння визнається кримінальним правопорушенням виключно у випадку, якщо винний мав можливість надати допомогу потерпілому без створення небезпеки для себе або третіх осіб. Подібна практика, як демонструє проведений вище аналіз законодавства зарубіжних держав, є доволі поширеною (Грузія, частково Естонська Республіка, Латвійська Республіка, Республіка Польща) та заслуговує на увагу вітчизняного законодавця [119, с. 490].

Частина 2 ст. 177 КК Словацької Республіки передбачає склад кримінального правопорушення, в якому суб'єкт відноситься до числа спеціальних – ним можуть бути медичні працівники, працівники правоохоронних органів, рятувальники, пожежники тощо. Нагадаємо, для таких осіб чинний КК України передбачає відповідальність за іншими нормами (наприклад, ст.ст. 135, 139 тощо).

Цікавим вбачається досвід Угорщини в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Стаття 166 КК Угорщини має назву «Ненадання допомоги». Дана норма диференційована на чотири частини. У ч. 1 ст. 166 КК Угорщини зазначається наступне:

«Той, хто не надає очікувану від нього допомогу постраждалій людині або людині, життя або фізична недоторканість якої перебувають у безпосередній небезпеці, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк до двох років [148]».

Таким чином, у даній нормі (порівняно з ч. 1 ст. 136 КК України) наявні наступні особливості:

- делікт відноситься до числа злочинів з формальним складом (що, як демонструє приклад Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Казахстан, Естонської Республіки, Республіки Польща, Словацької Республіки є поширеним явищем);
- санкція передбачає єдиний вид покарання, що є значно суворішим ніж заходи державного впливу, перелічені у ч. 1 ст. 136 КК України, – позбавлення волі [119, с. 490].

Частина 2 ст. 166 КК Угорщини передбачає кваліфікований склад ненадання допомоги – настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті особи. Відповідне діяння підлягає кваліфікації за ч. 2 ст. 166 КК Угорщини за умови, що винний міг врятувати життя такої особи шляхом надання допомоги. За даний делікт законодавець цієї сусідньої держави передбачив покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років [148].

Нагадаємо, у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність таке діяння відноситься до числа особливо кваліфікованих злочинів у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що пов'язано з настанням суспільно небезпечних наслідків, які

суттєво збільшують рівень небезпеки для суспільних відносин у сфері захисту життя та здоров'я людини.

До числа певних недоліків ч. 2 ст. 166 КК Угорщини можна віднести той факт, що санкція цієї норми не є набагато суворішою за санкцію ч. 1 ст. 166 даного нормативно-правового акта. До того ж санкції цих частин ст. 166 КК Угорщини передбачають лише верхню межу покарання, через що винний у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, може бути засуджений до менш суворого або аналогічного покарання як і винний у вчиненні делікту, закріпленого у ч. 1 ст. 166 КК Угорщини [119, с. 490-491].

Частина 3 ст. 166 КК Угорщини передбачає наступне: «Покаранням за злочин, передбачений ч. 1, є позбавлення волі на строк до трьох років, а за злочин, передбачений ч. 2, – на строк від одного до п'яти років, якщо винний сам став причиною виникнення небезпечної ситуації або якщо він іншим чином був зобов'язаний надати допомогу» [148].

Таким чином, як і КК багатьох держав (Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Естонська Республіка, Латвійська Республіка), кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та за залишення в небезпеці передбачена в межах єдиної статті закону про кримінальну відповідальність в рамках якої перелічені делікти розмежовані різними частинами норми (залишення в небезпеці розглядається в якості більш небезпечного злочину за який передбачено суворіше покарання). Проте, на відміну від перелічених держав, саме залишення в небезпеці розглядається в якості різновиду ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а не навпаки (про що свідчить назва ст. 166 КК Угорщини).

Окремо зауважимо, що в ч. 4 ст. 166 КК Угорщини закріплена вказівка про те, що положення ч. 3 цієї норми не застосовуються до осіб, які зобов'язані надати допомогу відповідно до правил дорожнього руху.

На нашу думку, наявність відповідних положень ч. 4 ст. 166 КК Угорщини обумовлена існуванням спеціальної норми, що передбачає відповідальність за згаданий акт протиправної поведінки.

Проаналізуємо КК Італійської Республіки на предмет регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги. У ч. 1 ст. 593 «Ненадання допомоги» зазначається:

«Той, хто виявивши покинуту дитину у віці до десяти років або дитину, яка загубилась у такому ж віці, або іншу особу, яка не здатна дати собі ладу через хвороби розуму або тіла, старості або через будь-яку іншу причину, негайно не повідомить про це владу, карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом у розмірі до 2500 євро [151]».

Нагадаємо, на території нашої держави в окремі історичні періоди виникали прецеденти, коли закон про кримінальну відповідальність передбачав заходи державного впливу за залишення в небезпеці дитини у тому чи іншому віці (наприклад, Уложення 1845 р., Уложення 1903 р.). При цьому, кваліфікуючими ознаками таких деліктів був вік потерпілого (чим нижчий, тим суворіше покарання закріплювалось у санкції [136, с. 91]) та умови, в яких була залишена дитина.

На наш погляд, повернення до згаданої вище практики є недоцільним, адже такі делікти значно звужують коло випадків, коли винний залишає в небезпеці потерпілого (не надає допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані).

Повертаючись до диспозиції ч. 1 ст. 593 закону про кримінальну відповідальність Італійської Республіки зауважимо, що словосполучення «або іншу особу, яка не здатна дати собі ладу через хвороби розуму або тіла, старості або через будь-яку іншу причину» суттєво розширює коло можливих потерпілих. Припускаємо, що у такому випадку акцент на категорії «діти» ставиться законодавцем цієї держави для того, щоб унеможливити випадки уникнення винним відповідальності за подібні

діяння під приводом суб'єктивної оцінки щодо здатності дитини до десяти років самотійно попіклуватись про себе.

Санкція ч. 1 ст. 593 КК Італійської Республіки передбачає два альтернативні види покарання, що за ступенем своєї суворості є доволі пропорційними ступеню суспільної небезпеки злочину: позбавлення волі або штраф.

Нагадаємо, санкція ч. 1 ст. 136 КК України не закріплює покарання у виді позбавлення волі. У даному випадку, можливо, доречно скористатись досвідом Італійської Республіки та включити до числа альтернативних видів покарань, що містяться у ч. 1 ст. 136 КК України, покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк.

Окремо зауважимо, що даний делікт відноситься до числа злочинів з формальним складом, а ч. 1 ст. 593 КК Італійської Республіки передбачає кримінальну відповідальність не за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а за неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам [119, с. 491].

Що ж стосується безпосередньо ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, то у ч. 2 ст. 593 КК Італійської Республіки зазначено:

«Той, хто виявив мертве тіло людини або людину, яка здається мертвою, або поранену особу чи особу, що будь-яким іншим способом перебуває в небезпеці, не надав допомогу або негайно не повідомив про це владу – підлягає такому ж покаранню, що і винні у вчиненні деліктів, передбачених ч. 1 ст. 593 КК Італійської Республіки [151]».

З викладеного випливає, що основна відмінність складу кримінального правопорушення, передбаченого ч 2 ст. 593 КК Італійської Республіки від кримінального правопорушення, що міститься у ч. 1 ст. 136 КК України, полягає у тому, що перший делікт відноситься до числа злочинів з формальним складом. До того ж, перша норма передбачає

відповідальність за неповідомлення належним установам чи особам про виявлену мертву людину [119, с. 491].

Цікавим виглядає зміст ч. 3 ст. 593 КК Італійської Республіки. У цій нормі зазначається наступне:

«Якщо такі дії винного призвели до тілесних ушкоджень особи, яка перебувала в небезпеці, – покарання збільшується. Якщо ж такі дії призвели до смерті потерпілого – покарання подвоюється» [151].

Без сумніву, настання окреслених суспільно небезпечних наслідків суттєво підвищують рівень загрози злочину, тому обране законодавцем Італійської Республіки рішення регулювання кримінальної відповідальності за такі акти протиправної поведінки є цілком обґрунтованим. Можливо, доречно впровадити відповідний досвід у чинну редакцію ст. 136 КК України (наразі лише настання смерті відноситься до числа особливо кваліфікуючих ознак).

Отже, досвід Італійської Республіки в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є цікавим та може бути частково інтегрований у вітчизняне законодавство [119, с. 492].

Розглянемо положення КК Французької Республіки в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. У ч. 1 ст. 223-6 КК Французької Республіки зазначається, що особа, яка безпосередньо своїми діями може попередити без ризику для себе або інших осіб злочин або правопорушення проти фізичної недоторканості людини, але добровільно ухиляється від цього, карається позбавленням волі на строк до 5 років та штрафом у розмірі 75000 євро [150].

Дана норма є превентивною та спрямована на те, щоб запобігти випадкам вчинення деліктів проти життя та здоров'я особи. Санкція цієї статті виглядає доволі суворою з огляду на ступінь суспільної небезпеки

злочину та передбачає такий найбільш суворий вид покарання, як позбавлення волі на строк до 5 років.

У ч. 2 ст. ст. 223-6 КК Французької Республіки вказано таке:

«Той, хто умисно не надає допомогу людині, яка перебуває в небезпеці, яку він міг би надати без ризику для себе або інших, як власними силами, так і покликавши на допомогу, карається такими ж санкціями» [150].

Фактично запропонована норма є аналогом ч. 1 ст. 136 КК України. Втім, вона містить окремі суттєві відмінності:

- кримінальне правопорушення відноситься до числа злочинів з формальним складом;
- санкція передбачає більш суворе покарання;
- особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги людині, яка перебуває в небезпечному для життя стані, лише за умови, що така допомога не створювала б небезпеку для неї особисто або третіх осіб [119, с. 492].

Частина 3. ст. 223-6 КК Французької Республіки передбачає:

«Покарання збільшуються до семи років позбавлення волі та штрафу у розмірі 100000 євро, якщо злочин або правопорушення проти фізичної недоторканості особи, згаданого у першій частині, вчинено відносно неповнолітнього, який не досяг 15-річного віку, або якщо особа, яка перебуває в небезпеці, згадана у ч. 2 цієї статті, є неповнолітнім, який не досяг 15-річного віку» [150].

Схожа практика, нагадаємо, передбачена у ч. 2 ст. 136 КК України. Також ненадання допомоги малолітньому (тобто особі, яка не досягла 14-річного віку) визнається кваліфікованим складом злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Отже, окремі положення законодавства Французької Республіки в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, також є цікавими та заслуговують на увагу в контексті модернізації чинної редакції ст. 136 КК

України (посилення відповідальності за цей делікт, закріплення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, навіть у випадках, коли таке діяння не призвело до суспільно небезпечних наслідків тощо) [119, с. 492].

КК Федеративної Республіки Німеччина (далі – КК ФРН) передбачає кримінальну відповідальність лише за залишення в небезпеці. Натомість діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, не виокремлюється в окремий склад злочину. [158].

Цікавим видається досвід Республіки Хорватія. Всі суспільно небезпечні діяння, передбачені законом про кримінальну відповідальність Республіки Хорватія, відносяться до числа злочинів. Глава X КК цієї держави має назву «Злочини проти життя та здоров'я». Ст. 123 даного нормативно правового акта диференційована на 2 частини. У ч. 1 ст. 123 КК Республіки Хорватія зазначається:

«Той, хто не надає допомогу людині, яка перебуває в небезпечному для життя стані, якщо надання такої допомоги могло бути здійснено без більшої небезпеки для себе або інших осіб, –

карається позбавленням волі на строк до одного року» [154].

Отже, як і у законодавстві про кримінальну відповідальність переважної більшості проаналізованих вище держав (Республіка Вірменія, Грузія, Республіка Казахстан, Естонська Республіка, Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорщина, Італійська Республіка, Французька Республіка), діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відноситься до числа злочинів з формальним складом. Наявна тенденція заслуговує на увагу вітчизняного законодавця, адже навіть без настання суспільно небезпечних наслідків делікт, закріплений у ч. 1 ст. 136 КК України, несе високий ступінь загрози для суспільства.

До того ж, як і в багатьох попередніх документах (наприклад, закони про кримінальну відповідальність Республіки Польща, Словацької

Республіки, Угорщини, Італійської Республіки, Французької Республіки), санкція ч. 1 ст. 123 КК Республіки Хорватія передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, що вкотре свідчить про потребу у опрацюванні зазначеного питання в контексті модернізації ч. 1 ст. 136 КК України.

У ч. 2 ст. 123 КК Республіки Хорватія зазначено:

«Той, хто не надає допомоги людині, яка перебуває в небезпеці, яку він сам створив, якщо надання такої допомоги могло бути здійснено без більшої загрози для себе та інших, -

карається позбавленням волі на строк до трьох років» [154].

Без сумніву, таке діяння несе підвищений рівень суспільної небезпеки, тому за його вчинення має бути передбачено суворіше покарання. Нагадаємо, за вітчизняним законом про кримінальну відповідальність такі делікти кваліфікують як залишення в небезпеці (ст. 135 КК України) [119, с. 492].

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що окремі положення зарубіжного законодавства в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, можуть бути спроектовані у чинну редакцію ст. 136 КК України.

1.3. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Протягом історичних періодів розвитку суспільства в різних державах законодавець різноманітно підходив до процесу прийняття норм закону про кримінальну відповідальність. Зокрема, в окремих випадках віднесення діяння до числа злочинів або кримінальних проступків було покликано на:

- укріплення влади монарха або більш широкої категорії панівних еліт;

- використання норм в якості інструменту впливу на інші політичні сили;
- можливість пролобіювати інтереси третіх осіб;
- використання законодавчої норми в якості декларативного звернення, піар кампанії;
- підкреслення владними елітами своєї величі тощо [49, с. 200].

Очевидно, що названі вище мотиви є не допустимими в демократичних державах, адже такі випадки призводять до порушення прав, свобод та законних інтересів громадян [133, с. 737]. У зв'язку із цим законодавець, приймаючи ту чи іншу норму, повинен враховувати цілий комплекс факторів для того, щоб законодавча норма була соціально обумовленою та покликана дійсно на захист найбільш важливих суспільних інтересів від протиправних посягань. Зокрема, важливо у процесі прийняття нової норми до закону про кримінальну відповідальність звертати увагу на законодавчу техніку (правила побудови норми), адже помилки у змісті або непослідовність законодавчих положень можуть призвести до того, що на практиці виникатимуть складнощі у її застосуванні.

Як вдало наголошує П. Л. Фріс, необхідність кримінально-правової заборони породжується об'єктивними потребами суспільства. Форма її виразу в законі повинна відповідати змісту діяння, що забороняється. Небезпека невідповідності підстерігає на будь-якій стадії процесу криміналізації або як наслідок недостатньо повного обліку тих чи інших чинників, або як помилковий прогноз, або як результат недосконалості законодавчої техніки. Недоліки кримінально-правової законотворчості, витрати криміналізації можуть призвести до двох протилежних, але однаково небажаних наслідків – прогалин у криміналізації або, навпаки, до її надмірності [116, с. 20-21].

Таким чином, криміналізація діянь повинна бути зваженою та помірною. Будь-яка допущена під час даного процесу помилка здатна негативним чином вплинути на криміногенну обстановку в державі а також

на рівень захищеності найвищих соціальних цінностей, закріплених у Конституції [122, с. 503].

Більшість дисертаційних досліджень, пов'язаних із розкриттям питання кримінальної відповідальності за той чи інших делікт, охоплюють у своєму змісті питання соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність за відповідний акт протиправної поведінки (та (або) дослідження підстав та принципів криміналізації, соціальної обумовленості кримінальної відповідальності тощо). Відповідна тенденція пояснюється тим, що такий аналіз дозволяє:

- встановити відповідність змісту норми закону про кримінальну відповідальність умовам сьогодення;
- виявляти акти делінквентної поведінки, що помилково віднесені законодавцем до числа злочинів (кримінальних проступків) або ж втратили рівень своєї суспільної небезпеки, достатній для віднесення діяння до числа кримінальних правопорушень [82, с. 38];
- віднайти певні недоліки у побудові диспозицій та (або) санкцій норм Особливої частини КК України та можливі шляхи їх виправлення тощо.

У межах дослідження питання соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вбачається доцільним порушити питання підстав та принципів криміналізації даного діяння, адже криміналізація та соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність тісно пов'язані між собою [135, с. 206]. Для цього необхідно розкрити зміст поняття «криміналізація».

На законодавчому рівні поняття «криміналізація» не розкривається, що дозволяє науковцям пропонувати власні дефініції. Однією з найбільш авторитетних та поширених позицій вважається точка зору Д. О. Балобанової, яка присвятила дисертаційне дослідження питанню теорії криміналізації. Як зазначає вчена, криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання

допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних [6, с. 117].

З викладеного вбачається, що криміналізація являє собою складний процес аналізу різноманітних чинників (факторів), за результатами якого законодавець приймає рішення щодо доцільності (або недоцільності) віднесення діяння до числа деліктів [51, с. 216].

Запропоноване вище визначення криміналізації в цілому дозволяє детально з'ясувати сутність названого процесу та його результату. Втім, серед науковців, існують і інші, більш конкретизовані позиції. Наприклад, Г. А. Пацеля на дисертаційному рівні дійшла висновку про те, що криміналізація – процес та результат реалізації кримінально-правової політики, що характеризується як системна, комплексна діяльність щодо наукового обґрунтування і нормативного закріплення кримінально-правової заборони як публічного відгуку на наявні чи прогнозовані соціальні запити у державних гарантіях належного функціонування й конструктивного розвитку суспільних відносин. Також одним із важливих завдань кримінально-правової доктрини та заснованої на ній ґносеологічної практики є вчасний, методологічно й методично виважений моніторинг стану розвитку й захищеності суспільних відносин, існуючих потреб в належному й актуальному правовому забезпеченні соціальних інновацій у балансі з традиціоналізмом на основі (з урахуванням) необхідності та можливості їх кримінально-правового регулювання [80, с. 83].

Дійсно, несвоєчасність проведення такого моніторингу може призвести до активності кримінальних елементів. Зокрема, до моменту законодавчого закріплення норми-заборони акти суспільно небезпечної поведінки реалізуються у законному полі, а отже спостерігається картина за якої тій чи іншій групі суспільних відносин фактично заподіюється шкода, проте притягнення суб'єктів до кримінальної відповідальності є неможливим, адже в їх діяннях юридично відсутній склад злочину або кримінального проступку.

Встановивши зміст поняття «криміналізація» розглянемо основні чинники криміналізації діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Варто зазначити, що питанню відповідності тих чи інших діянь проти життя та здоров'я особи чинникам криміналізації, а також соціальній обумовленості норм, включених до розділу II Особливої частини КК України, приділяли свою увагу такі науковці, як Д. О. Балобанова, В. С. Березняк,

Л. О. Гураль, І. В. Дворникова, К. В. Катеринчук, Р. А. Каторкін, В. Ю. Коломієць, С. В. Корогод, О. В. Лахова, Д. І. Лопашук, А. М. Орлеан, М. І. Панов, О. О. Пащенко, В. Ф. Примаченко, О. С. Сотула, О. Л. Старко, П. Л. Фріс, В. В. Шаблистий, О. В. Шевченко, С. І. Шевченко, Ю. І. Шевчук, О. С. Юнін, О. Н. Ярмиш та ін. Зокрема, відповідність діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, тим чи іншим чинникам криміналізації а також соціальній обумовленості ст. 136 КК України прямо або опосередковано розглядалась на дисертаційному рівні О. В. Хуторянським та Ю. Г. Зубцем. Втім, не дивлячись на це, дослідження останнього питання в сучасних реаліях знову є актуальним з огляду на наступні причини:

- з моменту останнього такого дослідження минуло понад 7 років (О. В. Хуторянський захистив дисертаційну роботу на тему «Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» у 2013 році, а Ю. Г. Зубець – дисертаційну роботу на тему «Кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України) у 2018 році), а отже висновок щодо відповідності ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, чинникам криміналізації та щодо соціальної обумовленості ст. 136 КК України може бути застарілим та не відповідати умовам сьогодення;

- на ступінь суспільної небезпеки та динаміку поширення цілого комплексу деліктів суттєво впливає розгорнута у лютому 2022 року російською федерацією широкомасштабна війна проти нашої Батьківщини, яка давно стала потужним детермінантом злочинів та кримінальних проступків.

У наці кримінального права існують різні позиції щодо назви чинників криміналізації: безпосередньо чинники, фактори, підстави та принципи тощо[146, с. 824]. Переважна більшість вчених, аналізуючи питання криміналізації того чи іншого акту протиправної поведінки, оперують поняттями «підстави та принципи криміналізації». Зокрема, як зазначає Д. О. Балобанова, на криміналізацію впливають наступні групи факторів:

- 1) підстави кримінально-правової заборони, які слугують об'єктивними передумовами її встановлення;
- 2) принципи криміналізації, що відносяться до законодавчої техніки [5, с. 146].

Зауважимо, що чіткого вичерпного переліку підстав та принципів криміналізації не існує, що, з одного боку, створює певні складнощі в процесі вирішення доцільності віднесення діяння до числа кримінальних правопорушень, проте, з іншого, – свідчить про індивідуальність кожного випадку з огляду на ряд тих чи інших факторів (наприклад, в окремих випадках для віднесення діяння до числа злочинів достатньо лише відповідності такій підставі як суспільна небезпека з огляду на суттєвий (або навіть винятковий) рівень загрози такого делікту для соціуму) [51, с. 216]. Через це в рамках нашого дисертаційного дослідження скористаємось найбільш поширеними позиціями щодо кількості та змісту підстав та принципів криміналізації.

Д. О. Балобанова до підстав кримінально-правової заборони відносить:

– суспільна небезпека – не можливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатню для криміналізації ступінь суспільної небезпеки. Під час обговорення кожної кримінально-

правової новели необхідно вирішувати питання про наявність такої в конкретному виді діянь. Суспільною небезпекою охоплюється наявність достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіюваної потерпілому, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації;

- типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня їхньої суспільної небезпеки;

- динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують;

- необхідність впливу кримінально-правовими заходами, до того ж, необхідно враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тоді, коли немає й не може бути норми, що досить ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права;

- врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони;

- співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації [6, с. 118].

Проаналізуємо питання відповідності ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, переліченим підставам.

1. Суспільна небезпека [6, с. 118]. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [53].

Наведені положення Конституції України вкотре підтверджують тезу про те, що життя та здоров'я людини є найвищими соціальними цінностями, тому посягання на них повинні суворо каратися державою шляхом притягнення винного до юридичної відповідальності.

Без сумніву, випадки посягання на захищені Конституцією України соціальні цінності (або ж певну групу суспільних відносин з охорони (захисту) даних цінностей – прим.) створюють негативні прецеденти, що загрожують існуванню конструкції правової демократичної держави [122, с. 505]. Втім, для того щоб віднести діяння до числа саме суспільно небезпечних (а, не, наприклад, шкідливих) важливо встановити відповідні критерії або ж, принаймні, розкрити зміст дефініції «суспільна небезпека».

Д. С. Азаров під час проведення соціологічного експерименту дійшов висновку про те, що кримінальний закон не можна будувати з розрахунку на те, що в процесі застосування кримінально-правових норм буде визначатись міра суспільної небезпеки і залежно від цього вирішуватись, чи є вчинене діяння злочином. У законі, на думку науковця, має бути чітко сформульовано межі складів злочинів, аби дискреція суду, прокурора чи слідчого не поширювалась на вирішення питання про злочинність чи незлочинність діяння, передбаченого законом (за винятком випадків наявності обставин, що виключають злочинність діяння). Для цього закони мають писатись, а потім застосовуватись із дотриманням таких, зокрема, правил: якщо склад злочину є формальним, то діяння є злочинним незалежно від наслідків, які настали; якщо передбачено певні наслідки, то за їх настання не може розглядатись питання про малозначність діяння; законодавчий опис діяння не може супроводжуватись прикметниками, що характеризують якість, яку не можна чітко виміряти (грубе, злісне, зухвале, цинічне тощо); якщо мінімальну межу шкоди певного виду (приміром, майнової) від злочину не зазначено в законі, то спричинення будь-якої за розміром шкоди цього виду свідчить про злочинність діяння. Звісно, при індивідуалізації кримінальної

відповідальності не можна обійтись без дискреції, але цю дискрецію має бути раціонально обмежено [1, с. 16-17].

Вважаємо, що зазначена позиція є дещо дискусійною, адже кожен конкретний делікт є унікальним, тому у випадку, коли діяння не несло суспільної небезпеки охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам (соціальним цінностям), притягнення особи, в діяннях якої лише формально міститься склад кримінального правопорушення, є недоцільним. Через це вважаємо, що положення ч. 2 ст. 11 КК України – необхідний законодавчий крок, притаманний сучасним правовим державам.

Незважаючи на викладене вище, доречність використання на законодавчому рівні поняття «суспільна небезпека» залишається дискусійною. Зокрема, на окрему увагу заслуговують роздуми В. В. Шаблистого, який зазначає, що використання у КК України 2001 р. такого поняття, як суспільна небезпека (небезпечність) при характеристиці злочину, діяння, посягання, наслідку, особи злочинця, психічно хворого, способу вчинення злочину є скоріше даниною традиціям, які не є безспірними, а дискусію про їх оновлення можна вважати відкритою або розпочатою. Про це свідчить той факт, що на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрожувало не людині, а радянському ладу, тобто державі, вважалося суспільно небезпечним та злочинним. Вбачається, що саме звідси бере початок застосування кримінального закону за аналогією. Про небезпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів XIX ст. Саме тому ознака «суспільна небезпека» злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю. Аналізована категорія, зазначає науковець, є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, що, можливо, підлягає заміні на безпеку людини, суспільства, держави та людства [132, с. 120].

Отже, зазначена теза є доволі цікавою. Дійсно, відповідно до Основного закону держави людина – найвища соціальна цінність, тому оперування терміном «суспільна небезпека» в певній мірі знижує роль людини в структурі суспільного життя. Водночас, людина – невід’ємна частина соціуму, ядро, навколо якого будується суспільні відносини. Саме останній фактор відіграє вирішальну роль в концепції «об’єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини». Тому запропонована В. В. Шаблистим дискусія виглядає цікавою та актуальною, проте з огляду на предмет нашого наукового дослідження та обмежений обсяг роботи подальші роздуми з цього питання вбачаються доречними в наступних наукових пошуках.

Значення суспільної небезпеки у сфері правосвідомості на стадії правотворення відображає оцінку кримінального закону в суспільстві та тенденції внесення до нього змін, шляхом криміналізації чи декриміналізації відповідних діянь; на стадії правозастосування правосвідомість враховується під час кримінально-правової оцінки особою як своїх діянь, так і діянь інших осіб. У сфері правотворення суспільна небезпека є підставою криміналізації та декриміналізації діянь, що охоплює визнання діяння злочином (формулювання диспозиції кримінально-правової норми) або не злочином (виключення діяння з переліку кримінально караних); побудову законодавчих конструкцій складів злочинів різних видів (основний, кваліфікований, особливо кваліфікований, привілейований) та визначення їх місця в системі Особливої частини КК України (зокрема й в межах розділу); визначення санкції кримінально-правової норми (передбачення виду і розміру покарання за його вчинення) і віднесення відповідного складу злочину до того чи іншого ступеня тяжкості (ст. 12 КК України). У сфері правозастосування суспільну небезпеку враховують під час вирішення питань: 1) диференціації кримінальної відповідальності (при розмежуванні злочинів між собою та відмежуванні їх від інших правопорушень; діянь, що через малозначність не становлять суспільної небезпеки; діянь, вчинених за

обставин, що виключають їх злочинність); 2) індивідуалізації кримінальної відповідальності, а саме під час призначення покарання; звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від покарання; застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України [97, с. 156].

Отже, встановлення ступеня суспільної небезпечності діяння відіграє важливу роль у сфері правотворення та правозастосування. Саме суспільна небезпечність є однією з основних підстав криміналізації діяння, невідповідність якій свідчить про недоцільність та неможливість віднесення акту делінквентної поведінки до числа злочинів або кримінальних проступків.

Що стосується безпосереднього визначення категорії «суспільна небезпека», то на законодавчому рівні наразі вона не розкривається, що створює додаткові складнощі під час встановлення рівня суспільної небезпеки діяння на стадії досудового розслідування або безпосередньо під час судового розгляду справи. Наразі однією із найбільш актуальних спроб розкрити зміст дефініції «суспільна небезпека» залишається робота М. Р. Рудковської, яка присвятила дисертаційне дослідження вказаній тематиці («Суспільна небезпека як ознака поняття злочину» – прим.). Вчена пропонує наступне визначення суспільної небезпеки як ознаки поняття злочину – це категорія кримінального права, суть якої полягає в здатності діяння заподіювати істотну шкоду об'єкту, який перебуває під кримінально-правовою охороною, або створювати реальну загрозу заподіяння такої шкоди [96, с. 357].

Таким чином, суспільно небезпечним визнається діяння яке:

1) безпосередньо створює значний рівень шкоди поставленим під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільним відносинам (соціальним цінностям). У випадку кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, – це суспільним відносинам у сфері

захисту життя та здоров'я людини (життя та здоров'я людини у випадку визначення об'єктом соціальних цінностей);

2) або ж створює загрозу заподіяння значного рівня шкоди поставленим під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільним відносинам (соціальним цінностям).

У контексті дослідження суспільної небезпечності діяння вчені завжди зіштовхуються з таким її показником, як ступінь. На науковому рівні даному питанню присвятила свою увагу М. В. Новицька, яка у 2020 році захистила дисертацію на тему «Класифікаційний аналіз видів адміністративних правопорушень за ступенем суспільної небезпеки». За результатами проведеної роботи вчена дійшла висновків про те, що ступінь суспільної небезпеки – це кількісний показник небезпеки протиправного діяння (дії чи бездіяльності), який визначає: цінність об'єкта посягання; фактичну величину збитків (обсяг і види спричиненої шкоди), заподіяних суспільним правовідносинам, охоронюваних адміністративним законодавством; розмір суспільно-шкідливих наслідків (їх кількість, тяжкість, вартість тощо); ступінь вини суб'єкта правопорушення (умисно чи необережно); особливість конкретних умов вчинення правопорушення (місце, час, спосіб, мета тощо). Це поняття характеризується поєднанням двох груп ознак – об'єктивних і суб'єктивних. Об'єктивні ознаки ступеня суспільної небезпеки полягають: 1) у вчиненні активної протиправної дії, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління та бездіяльності – невиконанні обов'язків, покладених на особу; 2) у заподіянні або створенню загрози заподіяння суспільної шкоди всієї сукупності суспільних відносин, на які спрямоване протиправне діяння (дія чи бездіяльність); 3) у настанні суспільно-шкідливих наслідків від фактично завданих збитків; 4) у способах (злісне, грубе, безгосподарне) і засобах вчинення протиправного діяння (заборонені засоби, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори); 5) у конкретних умовах вчинення протиправного діяння (особливий період; заборонений час;

території, споруди, установи, транспортні засоби, де діють особливі правила поведінки (громадське місце, прикордонна зона, 72 автомобільні шляхи, повітряне судно тощо). Суб'єктивними ознаками ступеня суспільної небезпеки є: 1) вина суб'єкта, яким вчинено адміністративне правопорушення, що фактично виражається в прямому або непрямому намірі настання психологічних, майнових, правообмежувальних суспільно-небезпечних наслідків для фізичної особи чи матеріальних збитків для юридичної особи і має значення для диференціації відповідальності при накладанні адміністративного стягнення, що є важливим для особи, яка притягується до адміністративної відповідальності; 2) мета і мотив вчинення проступку як факультативні ознаки [77, с. 71-72].

Думається, запропоновані критерії (принаймні частково) цілком можуть бути спроектовані в площину кримінального права. Відтак, виглядає доречним керуватись ними під час встановлення ступеня суспільної небезпеки діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Розглянемо окремі з них:

1) *цінність об'єкта посягання* [77, с. 71-72] – діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, посягає на найвищі соціальні цінності – життя та здоров'я особи (більш детально це питання буде розкрито у другому розділі нашого дисертаційного дослідження). З огляду на це можемо стверджувати про відповідність делікту названому критерію;

2) *розмір суспільно-небезпечних наслідків* [77, с. 71-72] – злочини, передбачені ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України, відносяться до числа деліктів з матеріальним складом та передбачають наявність таких суспільно-небезпечних наслідків, як тяжкі тілесні ушкодження потерпілого (ч. 1) або його смерть (ч. 3). З огляду на вказану вище важливість життя та здоров'я людини цілком очевидно, що згадані делікти призводять до тяжких наслідків, розмір яких неможливо виміряти через їх безцінність. Що ж стосується кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, то

воно відноситься до числа злочинів з формальним складом. Водночас, наявність кваліфікуючих ознак (вік потерпілого) апріорі підвищує рівень суспільної небезпеки цього акту протиправної поведінки.

3) *ступінь вини суб'єкта правопорушення* [77, с. 71-72] – діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, вчиняється суб'єктом з умисною формою вини (при цьому відношення до наслідків може бути необережним – прим.). Даний факт свідчить про асоціальну поведінку суб'єкта, що, в свою чергу, підвищує рівень небезпеки злочину.

4) *особливість конкретних умов вчинення правопорушення* [77, с. 71-72] – злочин характеризується тим, що потерпілий перебуває в небезпечному для життя стані. До того ж, у таких умовах потерпілий через низку обставин не може самотійно дати собі ладу, через що діяння суб'єкта кримінального правопорушення несуть підвищений рівень суспільної небезпеки.

Відповідність діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, описаним вище критеріям свідчить про його високий рівень суспільної небезпеки.

Як вдало наголошує Ю. Г. Зубець, суспільна небезпека аналізованого діяння визначається і тим, що воно порушує встановлені принципи і форми діяльності суспільного співжиття, діяльності з надання правової допомоги тощо [45, с. 75].

Повністю підтримуємо наведену вище тезу. Водночас, основний ступінь суспільної небезпеки даного діяння полягає у тому, що:

- діяння посягає на найвищі соціальні цінності (або ж групу суспільних відносин, що забезпечують їх охорону – прим.);
- наявність наслідків або спеціального потерпілого, які суттєво підвищують рівень суспільної небезпеки делікту.

Ступінь суспільної небезпеки діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, підтверджується і тим, що, по-перше, вказаний акт протиправної поведінки протягом тривалого

проміжку часу розглядається на території нашої держави в якості злочину (дане питання було детально досліджено у підрозділі 1.1. нашого дисертаційного дослідження), а, по-друге, наразі у багатьох європейських державах дане діяння виокремлюється в якості самостійного складу кримінального правопорушення (наприклад, Республіка Польща, Словацька Республіка, Італійська Республіка, Французька Республіка тощо).

Перелічені факти також можна розглядати в якості самостійних підстав криміналізації.

Викладене вище, а також той факт, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 136 КК України, віднесений законодавцем до числа нетяжких, вважаємо, дає підстави стверджувати, що діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, має достатній ступінь суспільної небезпеки, необхідний для визнання його на законодавчому рівні в якості кримінального правопорушення [122, с. 505].

2. Типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня їхньої суспільної небезпеки [6, с. 118]. Відповідність діяння даній підставі криміналізації несе суб'єктивний характер, адже наразі відсутня єдина позиція щодо порядку визначення цього питання [131, с. 122]. Статистичні дані, розміщені на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора України, демонструють той факт, що злочини, передбачені ст. 136 КК України, не є найбільш поширеними серед кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, проте лише за період з січня 2020 по жовтень 2025 року (включно) на території України обліковано 105 випадків вчинення актів ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [93].

При цьому окремо зауважимо, що злочинам у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, характерний високий рівень латентності. Дана особливість зумовлена:

- низьким рівнем правової обізнаності населення – значний відсоток громадян не володіє достатніми знаннями своїх прав та обов'язків, через що

нерідко сам потерпілий від злочину не усвідомлює, що винний, не надаючи їй допомоги, вчиняє акт протиправної поведінки. Такий же хід думок мають і можливі свідки події, внаслідок чого діяння суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, не отримують належної кримінально-правової оцінки з боку держави. До того ж, у контексті даного питання важливо наголосити, що, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 136 КК України, здійснюється у формі приватного обвинувачення (тобто може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого) [67];

- особливостями конструкції складів злочинів, передбачених ч. 3 ст. 136 КК України, об'єктивна сторона яких передбачає наявність суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті потерпілого. У таких умовах нерідко виникають ситуації, за яких вину суб'єкта злочину складно довести через відсутність показань очевидців та смерть потерпілого. Особливо дана проблема є актуальною в умовах широкомасштабної війни, яку російська федерація розв'язала проти України у 2022 році. Очевидно, що бойові дії та злочини рф проти Українського народу створюють ряд ситуацій, коли особа опиняється в небезпечному для життя стані.

У контексті дослідження питання відповідності діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, названій вище підставі криміналізації розглянемо також регіони судів в яких виносились вироки за ст. 136 КК України. Такий аналіз дозволить встановити поширеність згаданого делікту на різних територіях нашої держави.

Станом на 12.02.2026 у Єдиному державному реєстрі судових рішень викладено 33 вироки за ст. 136 КК України. Дані вироки виносились судами у наступних адміністративно-територіальних одиницях:

- 1) Автономна Республіка Крим – 0 вироків;
- 2) Вінницька область – 3 вироки;
- 3) Волинська Область – 0 вироків;

- 4) Дніпропетровська область – 4 вироки;
- 5) Донецька область – 0 вироків;
- 6) Житомирська область – 1 вирок;
- 7) Закарпатська область – 3 вироки;
- 8) Запорізька область – 0 вироків;
- 9) Івано-Франківська область – 1 вирок;
- 10) Київська область – 2 вироки;
- 11) Кіровоградська область – 1 вирок;
- 12) Луганська область – 0 вироків;
- 13) Львівська область – 0 вироків;
- 14) Миколаївська область – 1 вирок;
- 15) Одеська область – 1 вирок;
- 16) Полтавська область – 0 вироків;
- 17) Рівненська область – 4 вироки;
- 18) Сумська область – 1 вирок;
- 19) Тернопільська область – 0 вироків;
- 20) Харківська область – 5 вироків;
- 21) Херсонська область – 2 вироки;
- 22) Хмельницька область – 0 вироків;
- 23) Черкаська область – 0 вироків;
- 24) Чернівецька область – 2 вироки;
- 25) Чернігівська область – 1 вирок;
- 26) м. Київ – 1 вирок;
- 27) м. Севастополь – 0 вироків [29].

Таким чином, судові вироки за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, виносились українськими судами у 15 областях та у м. Києві, що свідчить, як мінімум, про поширеність делікту на більшій частині території нашої держави. До того ж, варто зазначити, що наведені статистичні дані не відображають всієї об'єктивної картини з цілої низки причин (у тому числі через окупацію

окремих територій України російською федерацією [83, с. 101]). Зокрема, у більшості випадків, на превеликий жаль, обліковані кримінальні правопорушення за цією нормою, як демонструє практика, не завжди завершуються встановленням винних осіб та винесенням судового вироку. Останнє питання потребує проведення ретельного аналізу щодо наявності недоліків у змісті диспозицій та (або) санкцій ст. 136 КК України, що заважають притягненню винного до кримінальної відповідальності.

Отже, викладені вище статистичні показники, на нашу думку, свідчать про відповідність названого акту суспільно небезпечної поведінки підставі криміналізації – типовість і достатня поширеність деліктів [122, с. 505].

3. *Динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують* [6, с. 118]. Для того, щоб встановити відповідність діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зазначеній підставі криміналізації, знову ж таки, скористаємось офіційними статистичними даними, наданими Офісом Генерального прокурора України (Єдиний звіт про кримінальні правопорушення) [93]. У 2015 році на території України було обліковано 27 випадків вчинення акту делінквентної поведінки, передбаченого ст. 136 закону про кримінальну відповідальність [93].

Наступного року (2016) кількість випадків ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зменшилась на 19 % – до 22 [93].

2017 року спостерігається різке збільшення кількості облікованих злочинів, передбачених ст. 136 КК України, – на 50 % (до 33 випадків) [93].

2018 та 2019 р. кількість зареєстрованих актів ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, порівняно з 2017 роком, на 15 % знизилась та становила 28 випадків (щороку) [93].

Пандемійного 2020 року кількість облікованих злочинів, закріплених ст. 135 КК України, знизилась на 7 % та становила 26 випадків [93].

Далі спостерігалось поступове зменшення кількості зареєстрованих випадків ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до 2024 року: на 27 % – у 2021 році (19 випадків); на 16 % – у 2022 (16 випадків); на 50 % – у 2023 (8 випадків) [93].

2024 року на території України зареєстрована рекордна за останні три роки кількість випадків вчинення злочинів, передбачених ст. 135 України, – 22 [93].

Окремо зазначимо, що у 2025 році на території нашої держави зареєстровано 17 випадків вчинення делікту у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [93].

Таким чином, упродовж останніх десяти років спостерігаються періодичні хвилі зменшення та збільшення кількості облікованих деліктів, передбачених ст. 136 КК України. Втім, той факт, що за період з 2024 по 2025 рр. (включно) кількість зареєстрованих випадків ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, збільшилась на 62,5 % (порівняно з 2022 – 2023 рр.) свідчить про відповідність цього діяння зазначеній підставі криміналізації [122, с. 505].

Факторами, що детермінують вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є суб'єктивні (диспозиційність, деформація правосвідомості, дифузія відповідальності) та об'єктивні (дисфункція сім'ї як соціального інституту, маргіналізація частини суспільства тощо). Зазначені фактори впливають не лише на досліджувані види злочинів, а й на предикатні злочини, що підтверджується проведенням аналізом матеріалів практики та статистичною звітністю правоохоронних органів. До факторів, що впливають на настання суспільно небезпечних наслідків, віднесено природні та фізіологічні чинники. Фактором, який впливає на вибір поведінки під час вчинення злочинів дослідженого виду, є стереотипізація поведінки, в основі якої лежить байдужість до проблем оточуючих людей [74, с. 170-171].

4. *Необхідність впливу кримінально-правовими заходами* [6, с. 118]. На нашу думку, відповідність ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, переліченим вище підставам криміналізації свідчить про те, що держава зобов'язана застосовувати до винного заходи примусу у вигляді притягнення винного до кримінальної відповідальності. Альтернатива у цьому питанні (наприклад, закріплення за цей акт протиправної поведінки адміністративної відповідальності) негативно вплине на криміногенну обстановку в державі та сприятиме поширенню злочинності даного виду [122, с. 506].

5. *Врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони* [6, с. 118]. Санкції ч.ч. 1-2 ст. 136 КК України передбачають ряд покарань, не пов'язаних з позбавленням або обмеженням волі. Санкція ж ч. 3 ст. 136 КК України закріплює лише вказані два види покарання через наявність особливо кваліфікуючих ознак (наслідки у вигляді смерті особи, яка перебувала в небезпечному для життя стані, та якій винний не надав необхідну допомогу).

Перелічені факти, а також підвищений рівень суспільної небезпеки кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, свідчить про відповідність даного діяння вказаних підставі криміналізації [122, с. 506].

6. *Співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації* [6, с. 118]. Перелічене вище дозволяє дійти висновку про те, що криміналізація ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, несе, переважно, позитивні наслідки для соціуму.

Отже, викладене свідчить про відповідність діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, всім шести названим Д. О. Балобановою загальним підставам криміналізації.

На науковому рівні також виокремлюється група соціально-психологічних підстав криміналізації, куди відносять рівень суспільної правосвідомості та психології та історичні традиції, які займають особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що вони безпосередньо вказують законодавцю на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінально-правової політики. Визнання діяння кримінально караним повинно бути схвалено суспільством. В кожному конкретному випадку перед введенням чи відміною кримінально-правової заборони необхідним є ретельне вивчення правових уявлень в суспільстві відносно діяння, яке підлягає криміналізації. Однак оцінка суспільних поглядів не повинна обмежуватися тільки правовими ідеями. Необхідним є вивчення історичних, моральних та інших уявлень, які є значними для кожного конкретного випадку [5, с. 147].

Перелічені підстави тісно пов'язані між собою, адже відсутність суспільної підтримки в процесі криміналізації діяння, як правило, виключає можливість тривалого існування законодавства про кримінальну відповідальність за відповідний акт протиправної поведінки. Повертаючись до діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зауважимо, що його віднесення до числа злочинів повністю підтримується суспільством, адже у такий спосіб державі вдається захищати найвищі соціальні цінності.

Що стосується історичних традицій регулювання кримінальної відповідальності за названий вище акт суспільно небезпечної поведінки, нагадаємо, як зазначалося у підрозділі 1.1. нашого дисертаційного дослідження, на території сучасної України вже понад 180 років існують норми, що виокремлюють ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в самостійний склад злочину.

Таким чином, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є суспільно небезпечним діянням, що фіксується на більшій частині України та має негативну динаміку поширення протягом останніх

двох років (порівняно з 2022-2023 роками), через що виникає нагальна потреба у застосуванні до винних кримінально-правових заходів впливу. Перелічені у санкції ст. 136 КК України види покарань та високий рівень суспільної небезпеки делікту свідчать про відповідність діяння такій підставі криміналізації, як наявність можливостей системи кримінальної юстиції в протидії цьому акту протиправної поведінки, а позитивні наслідки від його криміналізації суттєво переважають негативні, через що такий законодавчий крок повністю підтримується суспільством (яскравим підтвердженням останньої тези слугує і той факт, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, виокремлюється законодавцем в окремий склад кримінального правопорушення вже понад 180 років).

Перелік запропонованих підстав криміналізації не є вичерпним, адже кількість факторів, що впливають на рішення законодавця віднести те чи інше діяння до числа кримінальних правопорушень значно ширша та залежить від конкретних ситуацій. Наприклад, Г. А. Пацеля виокремлює дві групи підстав криміналізації: соціально зумовлені та юридико-догматичні. Соціально зумовлені підстави включають в себе три групи комплексних підстав: 1) історична закономірність криміналізації (історична підстава); 2) міжнародно-правова підстава криміналізації як відповідність її змісту вимогам міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, яка не може залишатись осторонь проблем протидії злочинності на міжнародному рівні у глобалізованому світі; 3) кримінологічна підстава, до якої серед іншого входить і наявність соціального запиту на кримінально-правову заборону [80, с. 83].

Перша та третя групи підстав були проаналізовані нами вище. Що ж стосується міжнародно-правової підстави, то, зауважимо, що наразі існує ціла низка міжнародних документів спрямованих на захист життя та здоров'я людини. Наразі у ст. 3 Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, зазначається, що кожна людина має право на життя, на

свободу і на особисту недоторканність [31]. До того ж, про охорону права кожного на життя йдеться і у ст. 2 Європейської конвенції з прав людини, ратифікованої Законом України від 17.07.97 № 475/97-ВР [28].

Таким чином, рішення про прийняття ст. 136 КК України не тільки не порушувало норм міжнародного законодавства, але і повністю випливало із них. Наведене вкотре свідчить про доречність віднесення ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до числа злочинів.

Як зазначає Г. А. Пацеля, юридико-догматичні підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь полягають у встановленні, за аналітичною схемою кримінально-правової характеристики відповідного злочину, оптимальної моделі кримінально-правової норми, що має відповідати всім вимогам законодавчої техніки, системі кримінального законодавства, в тому числі й з урахуванням системно-правової побудови санкцій статей Особливої частини КК України в розрізі досягнення цілей покарання та інших заходів кримінально-правового впливу [80, с. 84].

Як вважаємо, подібна характеристика підстав є дещо абстрактною та широкою, адже саме словосполучення «оптимальна модель кримінально-правової охорони» є суб'єктивним. Зокрема, вбачається більш доречним підхід, відповідно до якого законодавча техніка відноситься до числа принципів криміналізації суспільно небезпечного діяння. Проаналізуємо більш детально останню позицію.

На думку Д. О. Балобанової, одна з головних умов оптимальності законодавства зводиться до дотримання вимог його внутрішньої узгодженості, а також до цілого ряду пов'язаних з нею вимог:

- відсутність прогалин закону та зайвості заборони;
- визначеність та єдність термінології. Якщо тлумачення змісту чи значення терміна, який міститься у нормативно-правовому акті, може виявитися складним для його адресату, то такому терміну доцільно надати легальне визначення, навіть якщо це призведе до збільшення тексту;

– доцільність – можливість створення, зміни та наступного застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства та держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загально правових принципів в чітко встановлених законодавчих межах, що виявляється в побудові норм кримінального закону, визначенні їх структури, місця розташування в самому кримінальному законі та встановлення співвідношення з іншими положеннями Кримінального кодексу [5, с. 147-148].

Наявність останнього принципу криміналізації демонструє тісний зв'язок причин та умов криміналізації. Нагадаємо, вище було встановлено той факт, що суспільство підтримує криміналізацію ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а саме діяння несе ряд загроз життю та здоров'ю людини. Зрозуміло, що в таких умовах закріплення кримінальної відповідальності за цей акт асоціальної поведінки є доцільним рішенням з боку держави.

Насправді, тісний зв'язок між підставами та принципами криміналізації є не просто можливим, а обов'язковим, адже лише за умови дотримання всіх факторів криміналізації (як підстав, так і принципів) на виході суспільство отримує ефективну кримінально-правову норму, що ефективно охороняє поставлені під захист КК найбільш важливі суспільні відносини [84, с. 44].

Розглянемо інші принципи криміналізації:

1) *відсутність прогалів закону та зайвості заборони* [5, с. 147-148] – звісно, для констатації відповідності ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зазначеному принципу криміналізації необхідно провести детальний аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 136 КК України (що буде зроблено нами в рамках другого розділу дисертаційного дослідження), втім, навіть в ході поверхневого розгляду зазначеної норми стає очевидним той факт, що у ній відсутня зайвість заборони (навпаки, як демонструє зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за цей делікт, можливо, доречно

модернізувати ст. 136 КК України у напрямі посилення відповідальності за цей злочин) та явні прогалини (текст диспозиції є зрозумілим та передбачає конкретні діяння, за які законом передбачена кримінальна відповідальність);

2) *визначеність та єдність термінології* [5, с. 147-148] – термінологія, що використовується у диспозиціях ст. 136 КК України є зрозумілою та такою, що широко використовується як в законі про кримінальну відповідальність, так і в інших нормативно-правових актах.

З викладеного можна зробити висновок, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відповідає всім основним проаналізованим вище підставам та принципам криміналізації. На науковому рівні існують і інші позиції щодо назв факторів криміналізації, їх кількості та змісту, проте більшість із них за своїм змістом є схожими з тими, що були розглянуті нами вище. Наприклад, Ю. Г. Зубець називає підстави та принципи криміналізації «чинниками». На думку вченого, зміст основних чинників соціально-правової обумовленості заборони, передбаченої ст. 136 КК, до яких потрібно зарахувати: 1) соціально-кримінологічний – полягає в небезпеці завдання істотної шкоди суспільним відносинам; у відносній поширеності цього діяння; 2) нормативно-правовий – свідчить про відповідність цієї заборони нормам Конституції України та внутрішній несуперечливості з іншими нормативно-правовими актами; 3) етичний – свідчить, що зміст і якість заборони відповідає нормам моралі; 4) культурно-історичний розглядає заборону з позиції її поступального розвитку; 5) міжнародно-правовий свідчить, що ця заборона відповідає нормам міжнародного права [44, с. 74].

Більшість із вказаних чинників прямо або опосередковано було проаналізовано нами вище. Що стосується етичності – без сумніву, кримінально-правова заборона ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відповідає нормам моралі, адже беззаперечно підтримується соціумом.

Разом із поняттям «криміналізація» широко використовується термін «соціальна обумовленість». Подекуди науковці помилково сприймають їх в якості тотожних [122, с. 507].

Як вдало наголошує О. О. Пащенко, поняття «соціальна обумовленість» і «криміналізація» не є синонімами. Перше поняття, на відміну від другого, немає сенсу розуміти як процес і результат, а також розглядати його в динаміці й у статиці. Так само не існує широкого і вузького розуміння терміну «соціальна обумовленість», що є характерним для криміналізації. Питання про те, який із зазначених термінів є більш вдалим, виглядає не зовсім коректним, оскільки воно пов'язане з оцінкою двох різних юридичних феноменів. Про криміналізацію слід вести мову, коли йдеться про суспільно небезпечні діяння (негативні для суспільства явища об'єктивної дійсності), а соціальна обумовленість стосується вже не діянь, а закону про кримінальну відповідальність [81, с. 164].

Отже, вказані поняття тісно пов'язані між собою, проте містять ряд відмінностей. Процес визначення підстав та принципів криміналізації передуює безпосередньому рішення про прийняття норми Особливої частини КК України, тому, принаймні теоретично, у випадку, якщо діяння об'єктивно відповідає підставам та принципам криміналізації, то відповідна стаття закону про кримінальну відповідальність також має узгоджуватись з факторами соціальної обумовленості. Відтак, робимо висновок про те, що в правовій демократичній державі підстави та принципи криміналізації діяння мають бути схожими (або навіть ідентичними) з факторами соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність.

Для того, щоб підтвердити зазначене вище припущення розглянемо фактори соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність, що виокремлюються на науковому рівні. О. О. Пащенко на монографічному рівні називає фактори соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність «обставинами». науковець наголошує, що критерієм (диференціації обставин соціальної обумовленості норми КК України –

прим.) має виступати обов'язковість урахування тієї чи іншої обставини при вирішенні питання щодо соціальної обумовленості кожної досліджуваної норми. Тому обставини соціальної обумовленості кримінально-правових норм слід поділяти на обов'язкові і факультативні. Своєю чергою, обов'язкові обставини поділяються на універсальні та альтернативні. Універсальні обов'язкові обставини характеризуються тим, що вся їх сукупність має враховуватися під час визначення соціальної обумовленості кожної норми. Альтернативні – тим, що обов'язково має бути дотримана одна з двох відповідних обставин. Факультативні обставини соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність, на думку О. О. Пащенко, доцільно поділяти на родові, видові та спеціальні (залежно від кількості норм, для констатації соціальної обумовленості яких їх належить з'ясовувати). Родові обставини слід досліджувати для великої кількості норм, розташованих у різних розділах КК (але в той же час – не всіх, що є характерним для обов'язкових обставин). Видові мають значення для певного масиву норм (як правило, в межах одного розділу КК, але не обов'язково). Спеціальні – враховуватися при характеристиці окремих норм (однієї або декількох, що, здебільшого, мають однаковий основний безпосередній об'єкт охорони чи об'єкт кримінально-правового регулювання) [81, с. 165-166].

Повністю погоджуємось із запропонованою системою обставин соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Дійсно, окремі з них мають бути виключно обов'язковими, тоді як решта – факультативними або альтернативними. Подібний підхід можна спроектувати і в розрізі розглянутих вище підстав та принципів криміналізації ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Зокрема, цілком очевидно, що діяння обов'язково повинно відповідати підставі «суспільна небезпечність», адже в іншому випадку замість захисту найбільш важливих груп суспільних відносин відбувається надмірна криміналізація акту поведінки, тоді як відповідність такій підставі,

як відносна поширеність не завжди має бути обов'язковою (інколи криміналізація відбувається превентивно, щоб не допустити поширення делікту) [122, с. 507-508].

Як указує О. О. Пащенко, для охоронних кримінально-правових норм обов'язковими обставинами соціальної обумовленості є: суспільна корисність, системно-правова несуперечливість, чіткість і ясність мови, історичні традиції або зміна умов життя суспільства (альтернативно), наявність можливості боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів, наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування, співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони, повнота і ненадмірність заборони, повнота складу злочину. Факультативними обставинами для вказаних норм виступають: єдність і визначеність термінології, суспільна мораль, суспільна та професійна правосвідомість [81, с. 387].

Кожна з перелічених обставин прямо або опосередковано була проаналізована нами в контексті розгляду підстав та принципів криміналізації. Даний факт лише підтверджує тезу про те, що підстави та принципи криміналізації діяння мають бути схожими (або навіть ідентичними) з факторами соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність. Відтак, можна зробити висновок про те, що ст. 136 КК України відповідає всім переліченим обставинами соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм [122, с. 508].

Висновки до розділу 1

Дослідження питань генези та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що поширювало свою дію на території України (частково або повністю), соціальної обумовленості вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за цей делікт та зарубіжного досвіду регулювання юридичної відповідальності за відповідні акти протиправної поведінки дозволило сформулювати наступні висновки:

1. На українських землях тривалий проміжок часу закріплена кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Залежно від способу регулювання відповідальності за цей акт протиправної поведінки, часових періодів та приналежності територій сучасної України до тих чи інших державних утворень, можна виокремити наступні етапи розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані:

1) початковий (IX ст. – XVI ст.), що характеризується зародженням суспільного запиту щодо закріплення у майбутньому кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та складається з двох періодів:

– давньоруський (IX ст. – 1240 р.) – пов'язаний із існуванням українських земель у складі Київської Русі. Аналіз нормативно-правових актів Давньоруської держави (Руська Правда, Церковний статут Володимира, Статут князя Ярослава) дозволив дійти висновку, що у вказаний період часу на законодавчому рівні не було передбачено окремих норм, які безпосередньо б закріплювали юридичну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (принаймні, у сучасному розумінні складу даного кримінального правопорушення). Водночас, саме у цей час з'являються норми, що передбачали

відповідальність за суміжний злочин, пов'язаний із залишенням в небезпеці. Зокрема, до Статуту князя Ярослава була включена норма, що закріплювала відповідальність за делікт у вигляді залишення одного з подружжя, який був тяжко хворим. Під залишенням, у даному випадку, розумілося фактичне розірвання сімейних відносин.

Вагомий вплив у Київській Русі звичаєвого права дозволяє припустити, що ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, могло каратися відповідно до тогочасних традицій;

– литовсько-руський (друга половина XIII ст. – XVI ст.) – доба існування окремих територій Русі (землі сучасної України, Республіки Білорусь, російської федерації) у складі Великого князівства Литовського, Руського, Жемантійського та ін. Аналіз положень Статутів 1529, 1566 та 1588 рр. дозволяє дійти висновку про те, що саме у цей період часу на окремих українських землях вперше (арт. 21 розділу 13 Статуту 1529 р., арт. 19 розділу 4 Статуту 1566 р., арт. 21 розділу 14 Статуту 1588 р.) була передбачена юридична відповідальність за утримання особою понад три дні пораненого нею злодія, якого було затримано винним під час вчинення злочину у себе в будинку, внаслідок чого цей поранений злодій помер. За відповідний акт протиправної поведінки закріплювалось покарання у вигляді сплати грошової компенсації родичам загиблого (головщини).

Таким чином, у Статутах 1529, 1566 та 1588 рр. була передбачена відповідальність за делікти, пов'язані з залишенням в небезпеці особи, яку винний сам поставив в небезпечний для життя стан, що спричинило тяжкі наслідки;

2) етап поширення на окремих українських землях московського (російського) права (XVI – початок XX ст.) – з початку XVI ст. значні території сучасної України через низку обставин поступово входили до складу Московії (з 1721 р. – Російської імперії). За результатами дослідження проаналізовані наступні законодавчі акти цієї держави:

– Соборне уложення 1679 р. – у даному нормативно-правовому акті діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, не виокремлювалось в якості самостійного складу злочину. Водночас, документ передбачав відповідальність за суміжні делікти – окремі випадки залишення в небезпеці;

– «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. – цей документ хоча офіційно так і не набрав чинності, проте здійснив вагомий вплив на розвиток вітчизняного законодавства. У даному нормативно-правовому акті була передбачена норма, що закріплювала обов'язок доставити знайдену у безлюдному місці особу, яка перебувала у небезпечному для життя стані, до найближчого поселення або власного будинку та повідомити про ці обставини власним сусідам та суд. Фактично, норма заклала підвалини для подальшого виокремлення діяння у вигляді невиконання цього обов'язку в окремий склад злочину;

– Уложення 1845 р. – саме у цьому документі вперше на законодавчому рівні була безпосередньо закріплена кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані (ст. 1996). Відповідний делікт розглядався більше в якості аморального поведінки, ніж суспільно небезпечного діяння, адже за його вчинення було передбачено покарання у вигляді «церковного покаяння». При цьому, до відповідальності могла бути притягнута лише особа, яка належала до християнської віри.

Обов'язковою ознакою складу злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, було те, що така допомога могла бути надана без створення небезпеки для суб'єкта делікту.

Саме в Уложенні 1845 р. було суттєво доопрацьовано питання регулювання кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, зроблено розмежування між ними. Глава п'ята Уложення 1845 р. мала назву «Про умисне залишення людини у небезпеці та ненадання допомоги людині,

яка гине». Запропонована структурна частина Уложення 1845 р. містила цілий комплекс норм, що регулювали відповідальність за залишення в небезпеці дитини (покарання залежало від віку, місця злочину та полягало в ув'язненні у гамівному будинку, тюремне ув'язнення, позбавлення всіх прав стану, тілесні покарання, заслання до Сибіру тощо), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, залишення у небезпеці попутника, ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха тощо;

- Уложення 1903 р. – у даному документі ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розглядалося законодавцем російської імперії в якості різновиду такого злочину як залишення в небезпеці, про що свідчило включення відповідної норми до глави 25 «Про залишення в небезпеці». Як і в Уложенні 1845 р., у новому законодавчому акті було передбачено ряд складів злочинів, пов'язаних із залишенням в небезпеці та ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Кримінальна відповідальність безпосередньо за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, закріплювалась у ст. 491 Уложення 1903 р., що базувалась на положеннях ст. 1996 Уложення 1845 р. Нова норма була суттєво доопрацьована: відтепер діяння визнавалося саме в якості злочину, а не антиморального вчинку, за який передбачалося «церковне покайання» – даний умовивід підтверджується санкцією ст. 491 Уложення 1903 р., що закріплювала такі альтернативні види покарань як арешт та грошовий штраф. Об'єктивна сторона злочину передбачала відповідальність як за ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, так і за неповідомлення про ситуацію, що склалася, «відповідній владі». Зокрема, делікт належав до злочинів із матеріальним складом – обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину було настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння тяжких тілесних ушкоджень потерпілому або смерті особи, якій не було надано необхідну допомогу.

На відміну від ст. 1996 Уложення 1845 р., в Уложенні 1903 р. відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, наставала тільки за умови, що така допомога не створювала загрози для життя і здоров'я не тільки суб'єкта злочину, але і інших осіб;

3) радянський (1922-1991 рр.) – пов'язаний із існуванням українських територій у складі СРСР. У цей період було видано три закони про кримінальну відповідальність УСРР (УРСР):

– КК УСРР 1922 р. – у даному нормативно-правовому акті діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, також виокремлювалось в окремий склад злочину, закріплений у ст. 164. Зазначена норма базувалась на положеннях ст. 491 Уложення 1903 р., хоча і містила певні відмінності. Основна відмінність у диспозиції норми, що регулювала кримінальну відповідальність за названий делікт, полягала у заміні вказівки на те, що караються лише випадки ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в яких винний міг надати таку допомогу *без загрози його життю або здоров'ю, життю або здоров'ю третіх осіб* на вказівку про те, що караються випадки в яких винний лише мав можливість надати таку допомогу (без зазначення безпекової складової для суб'єкта або третіх осіб);

– КК УРСР 1927 р. – ст. 159 даного нормативно-правового акта мала ідентичний зміст зі ст. 164 КК УСРР 1922 р. та містила цілий комплекс недоліків: відсутність альтернативних видів покарань, кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані тощо;

– КК УРСР 1960 р. – як і попередніх законах про кримінальну відповідальність УРСР (УСРР), у даному нормативно-правовому акті діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, виокремлювалось законодавцем в якості самостійного складу злочину (ст. 112). Порівняно з попередніми законами, в КК УРСР 1960 р. норма, що передбачала відповідальність за згаданий делікт, мала певні відмінності:

наявність альтернативного виду покарання у вигляді громадської догани та окремі семантичні помилки під час конструювання диспозиції (небезпечно для життя *становище*).

4) сучасний (1991 – теперішній час) – пов’язаний із існуванням законодавства про кримінальну відповідальність незалежної України. Характеризується суттєвою модернізацією норми, що передбачає відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України). Зокрема: додані кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки (ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані; смерть потерпілого), модернізовані санкції тощо.

2. Аналіз законів про кримінальну відповідальність Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Казахстан, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини, Італійської Республіки, Французької Республіки, ФРН, Республіки Хорватія на предмет регулювання відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, дозволив доповнити пропозиції щодо внесення змін та доповнень до ст. 136 КК України. Зокрема, перспективним напрямом модернізації ст. 136 КК України вбачається закріплення у диспозиціях цієї норми вказівки про те, що особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, лише за умови, що така допомога могла бути надана без створення небезпеки для життя та здоров’я суб’єкта злочину та (або) третіх осіб (Грузія, Естонська Республіка, Латвійська Республіка, Республіка Польща, Словацька Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія), закріплення злочину з формальним складом (Республіка Вірменія, Грузія, Республіка Казахстан, Естонська Республіка, Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорщина, Італійська Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія) тощо.

3. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відповідає основним підставам (суспільно небезпечне діяння, що фіксується на більшій частині України та має негативну динаміку поширення протягом останніх двох років (порівняно з 2022-2023 роками), через що виникає нагальна потреба у застосуванні до винних кримінально-правових заходів впливу; наявність можливостей системи кримінальної юстиції в протидії цьому акту протиправної поведінки; позитивні наслідки від його криміналізації суттєво переважають негативні, через що такий законодавчий крок повністю підтримується суспільством; наявність власного історичного досвіду – ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, понад 180 років відноситься до числа кримінальних правопорушень; діяння виокремлюється в якості самостійного складу кримінального правопорушення у багатьох державах-членах ЄС тощо) та принципам криміналізації (відсутність прогалин у ст. 136 КК України, визначеність та єдність термінології, що використовується у диспозиції цієї статті, наявність відповідної норми є доцільною), а ст. 136 КК України є соціально обумовленою.

Розділ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

2.1. Об'єкт складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Склад будь-якого кримінального правопорушення складається з чотирьох обов'язкових ознак: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони. Відтак, акт суспільно небезпечної поведінки може бути віднесений до числа злочинів або кримінальних проступків лише у випадку наявності перелічених обов'язкових ознак.

Як вдало наголошує К. О. Панкратова, склад кримінального правопорушення виконує такі функції:

1) фундаментальна – він є передбаченою законом єдиною, необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності. Точне встановлення складу кримінального правопорушення є гарантією забезпечення законності та дотримання прав людини;

2) розмежувальна (кваліфікаційна) – саме за допомогою складу кримінального правопорушення відмежовується кримінальна протиправна поведінка від правомірної, кримінальні правопорушення від інших правопорушень, а один склад кримінального правопорушення від іншого;

3) процесуальна – встановлення складу кримінального правопорушення визначає межі кримінального провадження. Факти, які не стосуються складу кримінального правопорушення, як правило, не підлягають доведенню (незначні винятки – доведення обставин, що мають значення для призначення покарання, цивільного позову у кримінальному провадженні тощо) [78, с. 32-33].

У рамках нашого дисертаційного дослідження вкрай важливо детально проаналізувати кожен з перелічених вище обов'язкових ознак складу

кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Відповідний аналіз потенційно може дозволити розкрити складнощі, що виникають під час кваліфікації діяння за ст. 136 КК України, а також віднайти перспективні напрями модернізації згаданої норми закону про кримінальну відповідальність. Розпочнемо наші наукові пошуки з об'єкта згаданого делікту.

Правильне встановлення об'єкта кримінального правопорушення має важливе теоретичне та практичне значення. Саме об'єкт суттєво сприяє визначенню поняття кримінального правопорушення, значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, є провідним критерієм для класифікації кримінального правопорушення, а також для побудови системи Особливої частини КК України. Завдяки об'єктові з'ясовується характер і ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, вирішується питання про правильну кваліфікацію діяння, а також про його відмежування від суміжних суспільно-небезпечних посягань [78, с. 42].

Дійсно, встановлення об'єкта злочину або кримінального проступку дозволяє якнайкраще зрозуміти ступінь суспільної небезпеки делікту, адже саме ця обов'язкова ознака розкриває спектр суспільних відносин (соціальних цінностей) на які посягає суб'єкт. Недостатня увага до названої обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення подекуди призводить до неправильної кваліфікації діянь винного та, як наслідок, до призначення винному надмірного покарання, що є непропорційним ступеню суспільної небезпеки злочину або кримінального проступку чи, навпаки, – до уникнення суб'єктом кримінальної відповідальності.

Відсутність законодавчого закріплення поняття «об'єкт кримінального правопорушення» призвела до того, що серед вітчизняних вчених точаться диспути щодо визначення змісту названої категорії. Зокрема, як вказує А. А. Вознюк, під об'єктом злочину в теорії кримінального права розуміють:

– суспільні відносини;

- права особи;
- норми права;
- матеріальні, нематеріальні чи суспільні цінності;
- життєві та суспільні інтереси;
- соціальні блага тощо [21, с. 60].

Викладений вище перелік підходів щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення далеко не повний. Зокрема, до їх числа належать такі позиції: «об'єкт – соціальні цінності», «об'єкт – інтереси», уніфіковані підходи (що включають одразу декілька позицій) тощо.

Кожна позиція містить окремі недоліки, через що обрати «єдину вірну» неможливо. Наприклад, ідея визначення в якості об'єкта кримінального правопорушення законних інтересів наразі стає все менш поширеною через низку обставин, які будуть частково проаналізовані далі.

Природу поняття «інтерес» та його зв'язок з терміном «суспільні відносини» на монографічному рівні вдало розкрив В. Я. Тацій. Як наголошує науковець, інтерес – це об'єктивно існуючий соціальний феномен, поява якого зумовлена функціонуванням суспільних відносин. Тому інтерес – не складник (основа, «ядро» і т. д.) структури суспільних відносин, а певною мірою самостійне явище. Однак наразі не можна повністю відривати інтерес від суспільних відносин. Він є не тільки продуктом суспільних відносин, а й справляє на них зворотній вплив. Як точно визначено вченими, саме інтерес здатний об'єднувати членів громадянського суспільства. До того ж, наголошує науковець, інтерес і суспільні відносини – нерозривні. Інтерес проникає в усі глибинні зв'язки, що утворюють ці відносини, на всіх рівнях їх функціонування. У силу того, що інтерес несе на собі відбиток відповідних суспільних відносин і не тільки є найбільш точним виразником зовнішніх ознак суспільних відносин, а й найбільш повно передає його внутрішню, змістовну сторону. До того ж, інтерес, як правило, не прихований, а «лежить на поверхні», доступний для безпосереднього сприйняття й дослідження. У свою чергу, вивчення інтересу дозволяє з'ясувати і визначити сутність

відповідних йому суспільних відносин, які в більшості випадків не «лежать на поверхні», а приховані від безпосереднього сприйняття. До того ж, економічні відносини завжди приховані від безпосереднього сприйняття, тому пізнати їх дійсну сутність, визначити їх зміст можна лише шляхом вивчення зумовлених ними відповідних економічних інтересів. Наведений висновок заснований на положенні про те, що економічні відносини кожного даного суспільства проявляються насамперед як інтереси. Сформульована теза дає підставу стверджувати, що з'ясування інтересу дозволяє розкрити дійсний зміст відповідних йому суспільних відносин [110, с. 128-129].

Таким чином, інтерес завжди перебуває разом із суспільними відносинами, проте не входить до їх складу. Саме за допомогою інтересу нерідко можливо встановити ті чи інші суспільні відносини.

Встановивши зв'язок понять «інтерес» та «суспільні відносини» доречно розглянути питання доцільності (не доцільності) використання підходу визначення об'єкта кримінального правопорушення «об'єкт – поставленні під охорону КК України законні інтереси держави, суспільства, людини». Перш ніж зробити це, вбачається необхідним викласти дефініцію даного поняття, що була сформульована на дисертаційному рівні К. М. Глуховею. На думку науковиці, поняття «інтерес» у вітчизняному кримінальному праві – породжені суспільними відносинами та не опосередковані правовими нормами, але такі, що не суперечать загальним засадам кримінального права, прагнення суб'єкта задовольнити соціальні потреби, що реалізуються у правовідносинах і підлягають кримінально-правовому захисту [23, с. 9].

Станом на сьогоднішній день законодавець 112 разів використовує поняття «інтерес» («заінтересованість», «інтереси») у змісті закону про кримінальну відповідальність. У розрізі дослідження доцільності використання підходу «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону КК України законні інтереси держави, суспільства, людини» на особливу увагу заслуговують положення ст. 8 КК України в якій

використовується словосполучення «проти прав і свобод громадян України або інтересів України» [65]. Зокрема, разом із поняттям «право» інтереси також використовуються у ч. 2 ст. 182, ч. 1 ст. 189, ст. 209-1, ч. 1 ст. 222-1 (разом із поняттям «свободи»), ч. 1 ст. 206 КК України тощо.

З викладеного випливає, що поняття «права», «свободи», «законні інтереси» тісно пов'язані між собою, проте не є тотожними та співвідносяться між собою в якості рівноправних соціальних цінностей. Натомість нагадаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України даний законодавчий акт має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [65].

Отже, принаймні, згадані соціальні цінності можуть виступати в якості загального об'єкта кримінальних правопорушень комплексно. При цьому, не виключається, що перелік поставлених під охорону закону про кримінальну відповідальність соціальних цінностей обмежується переліченими вище. Саме тому ідеї «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону КК України права людини та держави», «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону КК України свободи людини», «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону КК України законні інтереси держави, суспільства, людини» містять цілий ряд недоліків, через що їх використання в рамках даного дисертаційного дослідження вбачається недоцільним.

На думку О. С. Ярої, найбільш прийнятною в сучасних умовах є теорія «об'єкт злочину – правове благо», оскільки з позицій цієї теорії можна пояснити соціальні підстави необхідності криміналізації тих чи інших суспільно-небезпечних проявів людської поведінки. Концепція «об'єкт – благо (правове благо)» не суперечить теорії «об'єкт – суспільні відносини», адже благо можна розглядати в площині суспільних відносин, суб'єктів цих

відносин вважати носіями таких благ, а самі блага – предметом відносин. Навіть якщо йдеться про так звані «абсолютні» права або блага людини, вони стають предметом кримінально-правової охорони тільки у разі включення їх носія у зміст суспільних відносин. Йдеться про відносини, з одного боку, між людиною – носієм абсолютного права, та невизначеною кількістю зобов'язаних суб'єктів, а з другого – відносини між носієм блага і державою, яка зобов'язана його (блага) захищати. До того ж, другі відносини виникають там, де порушені перші. Отже, концепція «об'єкт злочину – благо (правове благо)», на наше переконання, виконує свою специфічну кримінально-правову функцію і для таких випадків [147, с. 256].

На нашу думку, запропонована позиція містить низку недоліків, як то:

1) як зазначає сама авторка, блага – частина суспільних відносин, певне ядро, з приводу якого суб'єкти вступають у безпосередні контакти між собою. Через це вбачається, що, як мінімум, з огляду на той факт, що суспільні відносини більш широке поняття, що охоплює блага, права, свободи тощо, використання позиції «об'єкт кримінального правопорушення – блага» штучно звужує об'єкт до його окремого елемента;

2) поняття «блага» є частиною більш широкого «соціальні цінності». Дана позиція хоча і не є постулатом, проте широко використовується на науковому рівні та наразі є домінуючою [72, с. 55].

З огляду на окреслене вище вважаємо недоцільним використання підходу «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону КК України соціальні блага».

Що стосується підходу «об'єкт кримінального правопорушення – норми права», то, як зазначає І. І. Митрофанов, позицією не можна погодитися, тому що вчинення злочинного діяння не тільки не заподіює прямої шкоди нормам Особливої частини КК, але навпаки, є юридичним фактом для початку їхньої реалізації. У цьому разі норма починає втілюватися в кримінально-правові відносини, спрямовані на покладення на винного засобів відповідальності [75, с. 149].

Повністю погоджуємось із вказаною вище тезою. Дійсно, норма – це лише результат криміналізації суспільно небезпечного діяння, а не безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, через що відповідний підхід також є, як мінімум, дискусійним.

Однією з найбільш поширених позицій щодо визначення змісту об'єкта кримінальних правопорушень залишається ідея «об'єкт – поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність соціальні цінності». Наприклад, при дослідженні об'єкта залишення в небезпеці Є. С. Назимко та Є. О. Пилипенко зазначають, що слід погодитись з думкою Є. В. Фесенка з приводу визначення об'єкта злочину з позицій концепції цінностей та її елементів, тобто об'єктом залишення в небезпеці визначити потерпілого, його інтереси й права, соціальні зв'язки та блага. Дана концепція, на думку авторів, є більш прийнятною для вивчення об'єкта залишення в небезпеці, оскільки даний злочин скоюється проти життя та здоров'я потерпілого – конкретної особи, а не суспільства або держави в цілому, порушуються права потерпілого як окремого індивіда. Залишення в небезпеці завдає певної шкоди тільки окремій людині, а не суспільству в цілому. Більш того, за даною концепцією об'єктом злочину виступає особа потерпілого, яка займає центральне місце саме у складі залишення в небезпеці. Однак, виникає доречне питання: чому окрім життя та здоров'я особи об'єктом залишення в небезпеці виступає також і сам потерпілий, адже залишення в небезпеці, згідно з класифікацією злочинів за видами відповідно до КК України, відноситься до злочинів проти життя та здоров'я особи? Відповідь на це запитання впливає, на думку вчених, з тлумачення самої концепції цінностей. Отже, за даною концепцією об'єктом злочину є певні цінності, що закріплені державою та охороняються нею. Відповідно до ст. 3 Конституції України найважливішими цінностями нашої держави є людина, її життя та здоров'я. Тобто законодавець визначив, що цінністю держави є не тільки життя та здоров'я людини, але й окремо і сама людина. Виходячи з того, що сама по собі людина теж виступає цінністю держави, то можна зазначити, що

у складі залишення в небезпеці згідно з концепцією цінностей особа потерпілого як окрема людина також виступає об'єктом злочину. Саме тому, що концепція цінностей виділяє об'єктом злочину життя та здоров'я, права конкретної людини, а не суспільства в цілому, виділяє потерпілого складовою частиною об'єкта злочину, дана концепція є більш прийнятною та виправданою для дослідження об'єкту складу злочину залишення в небезпеці [76, с. 58-59].

Як вважаємо, запропонована ідея є доволі цікавою. Дійсно, у згаданій вище ст. 3 Основного закону згадуються найвищі соціальні цінності. Саме навколо цієї норми і побудована концепція «об'єкт кримінального правопорушення – соціальні цінності». Водночас, відповідні цінності, як зазначається в Конституції, є соціальними – тобто існують у суспільстві.

Останній аргумент дозволяє дійти висновку про те, що будь-які перелічені вище цінності не існують ізольовано. З огляду на це проаналізуємо концепцію «об'єкт – суспільні відносини», що об'єднує у собі всі соціальні цінності, та, як наслідок, їх складові – блага. Перш ніж розглянути відповідну позицію додамо, що визначення в якості об'єкта кримінального правопорушення людини наразі викликає численні дискусії, адже, у такий спосіб, зводить об'єкт кримінального правопорушення до потерпілого, який виступає в якості окремої ознаки складу злочину або кримінального проступку.

Отже, проаналізуємо найбільш поширену позицію щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення. Як вдало зазначає О. Ю. Вітко, об'єктом злочину є унормовані різними соціальними нормами (права, моралі, локальними, звичаєвими), найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права від конкретного злочинного посягання, та яким внаслідок такого злочинного посягання завжди завдається істотна шкода, яка проявляється у формі позбавлення можливості або загрози позбавлення можливості суб'єктів відносин, реалізовувати свої інтереси, задовольняти свої потреби, отримувати користь від будь-яких благ [20, с. 59].

Запропонована ідея також викликає певні критичні зауваження з боку дослідників (зокрема, вказується на застарілість такої позиції та необхідність відходу від колективного чи державного до приватного), проте, не дивлячись на це, наразі вона продовжує залишатись домінуючою серед науковців. Зауваження ж щодо застарілості ідеї «об'єкт – суспільні відносини» у певній мірі нівелюються під час дослідження структури суспільних відносин та детального аналізу відповідної концепції.

Структура суспільних відносин як об'єкта злочину має складний системний характер. Усі їх елементи необхідно розглядати у системному взаємозв'язку: суб'єкти суспільних відносин перебувають між собою у соціальному зв'язку з приводу певних предметів суспільних відносин, тому злочин завжди завдає шкоди не окремому взятому елементу суспільних відносин (об'єкта злочину), а всій системі елементів суспільних відносин у цілому. Сутність суб'єктів суспільних відносин, проявляється в правовому статусі, вони не мають матеріального виразу, їх не можливо відчутти органами чуття, їх можливо лише усвідомити абстрактно. Не є матеріальною категорією предмет суспільних відносин, і ним не можуть бути речі матеріального світу, адже суспільні відносини виникають не з приводу самої матеріальної речі, а з приводу: властивостей таких речей, а також інформації і енергії, які можуть задовольнити потреби суб'єктів суспільних відносин; задоволення своїх потреб та реалізації інтересів за допомогою таких речей; набуття корисних наслідків, що породжують такі речі; володіння, користування та розпорядження такими речами; забезпечення умов для отримання корисних властивостей певних речей; забезпечення нормальних умов для реалізації мети тих чи інших суспільних відносин тощо [20, с. 59-60].

Таким чином, саме концепція «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини» виглядає найбільш аргументовано та охоплює всі перелічені вище цінності. Саме універсалізм цієї позиції дозволяє їй домінувати у науковому просторі десятиліттями.

Окремо додамо, що у вітчизняній науці кримінального права фіксуються спроби створити більш універсальну концепцію визначення сутності об'єкта кримінального правопорушення. На думку К. О. Панкратової, об'єктом кримінального правопорушення є охоронювані кримінально-правовими нормами суспільні відносини та соціальні блага, на які посягає кримінальне правопорушення [78, с. 41].

Вважаємо, що, оскільки блага є частиною більш широкого поняття – соціальні цінності, які наразі належать до суспільних відносин, запропонована вище позиція є дещо суперечливою.

Таким чином, проаналізувавши найбільш поширені у науці кримінального права підходи щодо визначення сутності об'єкта кримінального правопорушення, вважаємо доречним в контексті дослідження цієї обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зупинитись на найбільш поширеній та універсальній із них – «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини».

У вітчизняній науці кримінального права найбільш прийнятною вважається триступенева класифікація об'єктів «по вертикалі». Згідно з нею розрізняють загальний, родовий і безпосередній об'єкти. Визначальною рисою такої класифікації є те, що вся сукупність охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, її окремі групи та конкретні суспільні відносини повною мірою відповідають взаємовідносинам філософських категорій «загального», «особливого» («спеціального») та окремого «конкретного»). Усе це дає змогу визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях їх узагальнення [56, с. 34].

Таким чином, загальний об'єкт є спільним для всіх родових та, як наслідок, для безпосередніх – ним є весь комплекс суспільних відносин, які законодавець поставив під охорону КК України [50, с. 38].

Особлива частина закону про кримінальну відповідальність побудована за принципом родового об'єкта. Даний факт свідчить про те, що у переважній більшості випадків всі безпосередні об'єкти кримінальних правопорушень, включені до відповідного розділу Особливої частини КК України, об'єднані єдиним родовим об'єктом, який, як правило, закріплений у назві відповідного розділу (при цьому варто зауважити, що наразі відповідні правила не завжди дотримуються під час внесення змін та доповнень до КК України) [51, с. 215].

Кримінальне правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, включене законодавцем до розділу II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». З огляду на це, як зазначає В. В. Бабаніна, родовим об'єктом залишення в небезпеці є суспільні відносини, що охороняють життя та здоров'я особи. При дослідженні ж безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 135 КК України, науковець наголошує на тому, що в диспозиції вказаної статті ним визнається лише життя особи, хоча ще одним об'єктом має бути здоров'я безпорадної особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Через це В. В. Бабаніна науково обґрунтовує, що в диспозиції даної норми повинно бути вказано на стан небезпечний не лише для життя особи, а й для її здоров'я [4, с. 11-12].

Дійсно, факт приналежності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України, як і досліджуваного нами делікту у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до розділу II Особливої частини КК України свідчить про те, що суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи об'єднують в якості спільного об'єкта ряд деліктів, включених до цієї структурної частини закону про кримінальну відповідальність. Вказівка на те, що це саме суспільні відносини у сфері охорони названих соціальних цінностей, на перший погляд, підтверджується положеннями ч. 1 ст. 1 КК України, в якій зазначається, що Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове

забезпечення *охорони* (курсив наш – прим) прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [65].

Водночас, перш ніж визначити родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом II Особливої частини КК України, розглянемо безпосередній об'єкт кримінальних правопорушень, закріплених ст. 136 КК України, та спробуємо встановити його співвідношення із запропонованим вище об'єктом «суспільні відносини, що охороняють життя та здоров'я людини» [4, с. 11-12]. Для цього, розглянемо наявні на сьогоднішній день наукові позиції.

На думку О. Ф. Пасеки, М. В. Самарчука, В. К. Грищука та Т. М. Луцького, об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1-2 ст. 136 КК України, виступає здоров'я людини, а ч. 3 ст. 136 КК України – життя особи [25, с. 33]. Такої ж точки зору дотримуються автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» (за загальною редакцією В. В. Топчія [2, с. 140]).

Очевидно, що запропонована позиція побудована навколо теорії «об'єкт кримінального правопорушення – соціальні цінності». У розрізі такого підходу повністю підтримуємо ідею про те, що об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України виступає саме життя людини (адже обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є суспільно небезпечні наслідки у вигляді смерті потерпілого), тоді як об'єктом деліктів, закріплених ч. 1-2 ст. 136 КК України – здоров'я людини (кримінальні правопорушення відносяться до числа злочинів з формальним складом).

Незважаючи на це, як було сказано вище, домінуючою залишається ідея «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини».

Розглянемо безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, крізь призму згаданого підходу.

На дисертаційному рівні Ю. Г. Зубець, дослідивши структуру суспільних відносин, існуючі точки зору, запропонував власне формулювання безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 136 КК України. Цим безпосереднім об'єктом злочину, на думку вченого, виступають суспільні відносини, які забезпечують умови (стосунки) з охорони життя та здоров'я людини, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжиття заходів до самозбереження [43, с. 129].

Думається, така позиція є доволі цікавою та поєднує у собі домінуючі наукові думки в частині визначення безпосереднього об'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Втім, перш ніж підтримати вказану вище ідею (або не погодитись із нею), розглянемо зміст понять «захист» та «охорона» в контексті визначення групи суспільних відносин, поставлених під охорону КК України [152, с. 246].

Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред В. Т. Бусел) захист – дія за значенням захищати, захистити і захищатися [9, с. 432]. При цьому, захищати – це:

1) обороняти, охороняти кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій;

2) пильно стежити за недоторканністю чого-небудь і багато робити для цього;

3) прилюдно обстоювати, боронити твердження, судження тощо, висунуті у дипломній роботі, проекті, дисертації і т. ін.

4) брати участь у судовому процесі, обстоюючи інтереси обвинуваченого [9, с. 433].

Перший зміст поняття «захищати» вкотре свідчить про його тісний взаємозв'язок з терміном «охороняти». Варто зауважити, що фактично поняття «захищати» означає проводити заходи, спрямовані на відвернення небезпеки, що настала; обороняти об'єкт захисту від нападу.

Що стосується поняття «охороняти», то відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел) під ним розуміється таке:

- 1) оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху і т. ін.;
- 2) стояти на варті біля кого-, чого-небудь; вартувати, стерегти;
- 3) забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь;
- 4) оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди і т. ін.;
- 5) захищати від чого-небудь [9, с. 870].

Запропоновані визначення, знову ж таки, підтверджують тісний взаємозв'язок даного поняття з терміном «захищати». При цьому, очевидно, що під охороною розуміється, в першу чергу, комплекс превентивних заходів, спрямованих на недопущення нападу на об'єкт охорони. Водночас, для того, щоб підтвердити або спростувати дане твердження вбачається доцільним розглянути позиції, що висуваються з цього питання на науковому рівні [152, с. 246].

Станом на сьогоднішній день на науковому рівні пропонується чимало ідей щодо співвідношення понять «охорона» та «захист» в контексті юриспруденції. З огляду на предмет нашого дисертаційного дослідження та обмежений обсяг роботи вважається доречним навести найбільш поширену ідею про те, охорона – превентивна, запобіжна діяльність організаційно-правового характеру з метою недопущення порушення прав, тоді як захист – діяльність, що знаходить свій прояв у застосуванні юридичних засобів щодо порушених прав осіб [52, с. 121].

Наведена вище теза повністю підтверджує ідею про те, що поняття «охорона» та «захист» не є тотожними за значенням. Перше з них стосується превентивної діяльності, тоді як друге – діяльності щодо безпосередньої протидії загрози [152, с. 246].

Впевненості щодо правильності сформульованого вище умовиводу додають роздуми С. Булавіної та Т. Давидової, які зазначають, що «охорона»

і «захист» не є термінами одного синонімічного ряду. Дані правові категорії різняться за функціональним призначенням. Охороною прав здійснюється запобігання порушення прав і обов'язків, а захист, спрямований на поновлення порушених прав і обов'язків чи компенсацію втраченого права, як наслідок порушеного права, а разом вони складають процес забезпечення та гарантування прав. Зокрема, «охорона» і «захист» відрізняються за часовими межами застосування. Охорона діє постійно, як превенція у тому числі, а захист – у результаті порушення прав та обов'язків [8, с. 30].

Розкривши зміст названих вище понять, доречно проаналізувати безпосередній об'єкт кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Кожен з деліктів, закріплених у ч.ч. 1-3 ст. 136 КК України, передбачає, що потерпілий в момент вчинення кримінального правопорушення суб'єктом вже перебував в небезпечному для життя стані. Відтак, для відвернення загрози особа потребувала захисту життя та здоров'я, а не їх охорони. Останній фактор свідчить про те, що вчиняючи злочин у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, винний посягає не на суспільні відносини у сфері охорони життя та (або) здоров'я людини, а саме на суспільні відносини у сфері захисту життя та (або здоров'я) людини.

Отже, на підставі аналізу диспозицій ст. 136 КК України та змісту понять «охорона» і «захист» можна зробити такі висновки:

1) об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ч. ч. 1-2 ст. 136 КК України, виступають суспільні відносини у сфері захисту здоров'я особи;

2) об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 136 КК України, виступають суспільні відносини у сфері захисту життя особи [152, с. 247].

З огляду на вказані безпосередні об'єкти кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, а також на нетотожність

понять «охорона» та «захист» можна припустити дискусійність рішення використовувати в якості родового об'єкта кримінальних правопорушень, закріплених розділом II Особливої частини КК України, «суспільні відносини, що охороняють життя та здоров'я людини» [4, с. 11-12]. Через це постає нагальна потреба у виокремленні єдиного родового об'єкта для вказаної категорії деліктів. Перш ніж розглянути це питання проаналізуємо деякі інші думки щодо визначення безпосереднього об'єкта злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Останнім часом на науковому рівні лунають нові позиції щодо визначення безпосередніх об'єктів, передбачених ст. ст. 135-136 КК України (дані делікти мають ряд спільних ознак, тому нові наукові ідеї щодо визначення безпосереднього об'єкта залишення в небезпеці вбачається доречним розглянути в контексті розкриття об'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані – прим.). Наприклад, І. В. Дворникова у 2023 році на дисертаційному рівні висунула ідею про те, що «первинним об'єктом», на який в будь-якому разі посягає суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України, виступає особиста безпека людини (суспільні відносини, що забезпечують особисту безпеку людини). На підставі цього автором зроблено припущення, що саме дане коло суспільних відносин являє собою безпосередній основний об'єкт залишення в небезпеці. Керуючись положеннями даного підходу зроблено умовивід про те, що безпосередніми додатковими факультативними об'єктами кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1-2 ст. 135 КК України можуть виступати здоров'я, честь та гідність людини тощо [26, с. 188].

Запропонована позиція містить ряд цікавих положень. Для того, щоб визначитись із доцільністю (або недоцільністю) її використання в контексті безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, розглянемо зміст поняття «безпека».

Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (уклад. і голов. ред В. Т. Бусел) безпека – це стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [9, с. 70].

Таким чином, безпека – доволі широке поняття, що відображає стан захищеності кого-, чого-небудь у різних сферах життєдіяльності. Саме дане поняття поєднує у собі такі напрями діяльності, як охорона та захист, зміст яких було розкрито вище.

Поняття «особиста безпека», про яке згадує І. В. Дворникова, стосується різних сфер життєдіяльності людини та не обмежується лише життям та здоров'ям. Для того, щоб зрозуміти зміст цього поняття звернемось до наукових розробок вітчизняних науковців [152, с. 247].

Як зазначає І. В. Самощенко, при погрозі шкода особистій безпеці відбивається в руйнуванні атмосфери безпеки особи та створенні обстановки, при якій потерпілий може відчувати занепокоєння і тривогу відносно захищеності право охоронюваних благ. У більшості випадків потерпілим від погрози є фізична особа (людина). Вона може бути як приватною особою, так й особою, яка має специфічні особливості (службова особа, працівник міліції, начальник та ін.). Впливаючи інформаційним способом на того, кому погрожують, погроза сіє в ньому страх і збуджує серйозні, обґрунтовані побоювання спричинення шкоди.

Крім того, особисту безпеку належить розглядати і по «вертикалі». Внутрішню її структуру можна відобразити у такий спосіб: 1) безпека особи (людини), що поділяється на безпеку: а) життя; б) здоров'я; в) свободи; г) честі та гідності; 2) безпека майна (власності) тощо [100, с. 189].

З викладеного вище вбачається, що особиста безпека охоплює не тільки стан захищеності життя та здоров'я людини, але і стан захищеності свободи, честі, гідності тощо [135, с. 205]. Відтак, розгляд в якості об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 135-136 КК України, особистої безпеки особи (суспільних відносин, що забезпечують особисту

безпеку особи) вбачається дискусійним, адже такий об'єкт є доволі широким та фактично виходить за межі безпосереднього.

Водночас, з урахуванням того, що суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки життя та здоров'я особи охоплюють суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи та суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я особи, вбачається доречним розглядати саме їх в якості родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом II Особливої частини КК України [152, с. 248].

Склад кримінального правопорушення, закріпленого у ст. 136 КК України, передбачає також наявність такої ознаки, як потерпілий. Потерпілий не є частиною об'єкта кримінального правопорушення, проте має тісний взаємозв'язок із ним [111, с. 467].

У кримінальному праві потерпілою стороною може бути будь-яка особа: фізична, юридична, суспільство, держава Україна, іноземна держава, навіть людство у цілому. Саме тому заслуговує на увагу визначення потерпілого, запропоноване фахівцями Комітету з попередження злочинності ООН. На їхню думку, потерпілим від злочину є соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), благу, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої [58, с. 52-53].

Склади окремих злочинів та кримінальних проступків передбачають обов'язкову наявність потерпілих. Диспозиції ст. 136 КК України передбачають обов'язкову наявність потерпілого – фізичної особи, яка на момент вчинення винним делікту перебувала в небезпечному для життя стані.

Зауважимо, що конструкція ч. 1 ст. 136 КК України сформована таким чином, що потерпілим може бути лише фізична особа, якій на момент вчинення винним делікту виповнилося 14 років [112, с. 112].

Викладений вище умовивід впливає з того, що ч. 2 ст. 136 КК України передбачає наявність такого потерпілого, як малолітній. Дефініція поняття «малолітній» розкривається у ч. 2 ст. 6 Сімейного кодексу України – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років [102].

Таким чином, потерпілим від кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є:

- 1) фізична особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 14 років (ч. 1 ст. 136 КК України);
- 2) фізична особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення не виповнилося 14 років (ч. 2 ст. 136 КК України);
- 3) фізична особа (ч. 3 ст. 136 КК України).

Відповідальність за залишення в небезпечному стані виключається у випадках: а) коли потерпілий сам міг вжити необхідних заходів і б) коли допомога потерпілому була вже непотрібною (у випадках негайного настання смерті) [54, с. 178].

Як зазначається у диспозиціях ст. 136 КК України, у кожному з випадків для кваліфікації діянь винного за цією нормою потерпілий має перебувати в небезпечному для життя стані. Більш детально відповідне питання буде розглянуто нами у наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

Окремо зауважимо, що разом із терміном «потерпілий» у літературі активно використовується й термін «жертва злочину», який є центральною категорією віктимології. Порівняння понять «жертва злочину» та «потерпілий від злочину» приводить до висновку, що обсяг першого є ширшим за другий, адже поняттям «жертва злочину» охоплюються не лише суб'єкти, охоронювані кримінальним законом, блага, права чи інтереси яких були ушкоджені у разі вчинення злочину, але й інші учасники соціуму, яким посяганням була заподіяна шкода (так звані «опосередковані», «додаткові», «рикошетні» жертви злочинів) [58, с. 52-53].

Отже, розглянувши об'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та потерпілого, вбачається доцільним проаналізувати об'єктивну сторону цього злочину. Відповідна робота буде проведена у наступному підрозділі нашого дисертаційного дослідження.

2.2. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Як було вказано у попередньому підрозділі нашого дисертаційного дослідження, до числа обов'язкових об'єктивних ознак, крім проаналізованого вище об'єкта, також відноситься об'єктивна сторона.

Вдалими вбачаються роздуми авторів навчально-методичного посібника «Кримінальне право України : Загальна частина : тексти лекцій» (за заг. ред. Н. А. Мирошниченко, Є. Л. Стрельцова) про те, що при виявленні кримінального правопорушення насамперед встановлюються його об'єктивні ознаки: конкретний акт поведінки суб'єкта у вигляді дії або бездіяльності, який завжди вчиняється в певній об'єктивній обстановці, у певному місці й часі. Цей акт поведінки завжди відбувається відповідним способом, наприклад, крадіжка з об'єктивної сторони виражається в таємному викраденні майна, грабіж – у відкритому викраденні такого майна. Кримінальне правопорушення тягне певні суспільно небезпечні наслідки, тому що в результаті його вчинення заподіюється істотна шкода суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом (наприклад, вбивство своїм наслідком має смерть людини). До того ж діяння (дія або бездіяльність) перебуває в причинному зв'язку із суспільно небезпечними наслідками. Ці ознаки властиві всякому кримінальному правопорушенню як явищу реальної дійсності. Без цих ознак кримінального правопорушення бути не може [60, с. 86].

Дійсно, на практиці саме встановлення об'єктивних ознак допомагає розкрити суб'єктивну сторону кримінального правопорушення та, як наслідок, встановити ступінь суспільної небезпеки злочину (кримінального проступку), визначити найбільш ефективний вид та міру покарання тощо [130, с. 178].

Серед наукової спільноти наразі немає єдиної позиції щодо кількості та змісту ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Наразі В. К. Матвійчук пропонує виокремлювати такі ознаки об'єктивної сторони:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) наслідки;
- 3) причинний зв'язок;
- 4) спосіб вчинення злочину;
- 5) місце і час вчинення злочину;
- 6) обстановка вчинення злочину;
- 7) засоби вчинення злочину;
- 8) знаряддя злочину;
- 9) джерела вчинення злочину [73, с. 167].

Варто зазначити, що перші три ознаки виокремлюються всіма дослідниками. Ба більше, саме ці ознаки є обов'язковими для кримінальних правопорушень з матеріальним складом.

Розглянемо детальніше питання диференціації складів кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні правопорушення з формальним або матеріальним складом.

Як було вказано вище, для деліктів з матеріальним складом обов'язковими ознаками об'єктивної сторони виступають суспільно небезпечне діяння, наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками.

Як зазначає В. В. Локтіонова, суспільно небезпечні (злочинні) наслідки відіграють дуже важливу роль при конструюванні тих чи інших складів злочинів, оскільки з вказівкою на них у законі і реальним їх настанням законодавець пов'язує момент закінчення відповідних суспільно небезпечних діянь. Законодавець при формулюванні норм кримінального права, визначенні суспільної небезпеки злочину, злочинності та караності враховує злочинні наслідки як засіб диференціації кримінальної відповідальності: чим тяжчі наслідки, тим суворіша відповідальність настає для винної особи. До

того ж, залежно від їх настання визначаються і стадії вчинення злочинів, хоча також, ще й враховується обсяг реалізації злочинного наміру, однак об'єктивним його проявом завжди залишається злочинний результат. Зокрема, зазначає науковиця, аналіз кримінально-правових норм дозволяє дійти висновку, що злочинні наслідки: 1) належать до основних ознак об'єктивної сторони злочину та у сукупності з діянням і причинним зв'язком становлять основний зміст об'єктивної сторони; 2) розкривають зміст інших ознак об'єктивної сторони, завдяки цьому показується значимість їх для визначення злочинності та караності діяння; 3) характеризуються через інші ознаки об'єктивної сторони. Місце, час, спосіб, обстановка, засоби та знаряддя вчинення злочину в тому разі, якщо зазначені як обов'язкові ознаки конкретного складу злочину, можуть обтяжувати або пом'якшувати тяжкість злочинних наслідків, що настали [71, с. 253-254].

Суспільно небезпечні наслідки враховуються як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення у випадках:

- коли саме наявність цього елемента робить суспільну небезпеку діяння достатньою для віднесення його до числа деліктів;
- коли наявність суспільно небезпечних наслідків виступає в якості кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки злочину або кримінального проступку.

Окрім суспільно небезпечного діяння та наслідків для деліктів з матеріальним складом обов'язковою ознакою об'єктивної сторони виступає причинний зв'язок між діянням та наслідками – злочином або кримінальним проступком визнаються лише ті випадки, коли діяння винного та кримінально протиправні наслідки взаємопов'язані між собою – останні є результатом суспільно небезпечного діяння.

Приналежність кримінального правопорушення до злочинів з формальним або матеріальним складом визначається законодавцем безпосередньо у нормі Особливої частини КК України.

Для деліктів з формальним складом обов'язковою ознакою об'єктивної сторони виступає суспільно небезпечне діяння, що виражається у формі дії або бездіяльності. Диференціація діяння на дію та бездіяльність прямо передбачена у ч. 1 ст. 11 КК України [65].

Окремі дослідники за критерієм конструкції побудови складу кримінального правопорушення також виокремлюють злочини та кримінальні проступки з усіченим складом. Без сумніву, чинний КК України передбачає цілу низку таких деліктів (наприклад, розбій, погроза вбивством тощо), проте розглядати їх саме в якості окремого різновиду конструкції складу кримінального правопорушення поряд зі злочинами та кримінальними проступками з формальним та матеріальним складом, як мінімум, доволі дискусійно. Вдалими вбачаються умовиводи Н. О. Антонюк про те, що такі склади злочинів мають специфічні ознаки і найголовнішою їхньою ознакою є те, що вони сформульовані законодавцем шляхом визнання закінченим злочином того етапу реалізації злочинного умислу, який за своєю суттю є готуванням або замахам на вчинення злочину. Разом з тим не можна визнати правильним виділення усіченого складу злочину у одному і тому ж ряду з матеріальним і формальним складами злочину, адже поділ складів злочинів на матеріальні і формальні здійснено за конструкцією об'єктивної сторони, а усічений склад має особливість у іншій критерії – у способі побудови диспозиції [3, с. 89].

Таким чином, делікти з усіченим складом доречно розглядати в якості різновиду кримінальних правопорушень з формальним складом. Віднесення злочинів або кримінальних проступків до числа кримінальних правопорушень з формальним складом відіграє важливу роль не тільки в контексті встановлення об'єктивної сторони, але і в процесі визначення суб'єктивних ознак делікту. Більш детально це питання буде розкрито нами у підрозділі 2.4. нашого дисертаційного дослідження.

Спосіб учинення злочину – конкретні прийоми, що використовуються винним для вчинення суспільно небезпечного діяння [57, с. 114]. Станом на

сьогоднішній день законодавець понад 30 разів використовує це поняття у змісті закону про кримінальну відповідальність. У більшості випадків дана ознака використовується в якості кваліфікуючої або такої, що вказує на незаконний діяння винного (наприклад, ст. 233 КК України).

Така ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як час, розкривається законодавцем у ч. 3 ст. 4 КК України, в якій зазначається, що часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності [65].

Ознака часу є обов'язковою для цілої низки кримінальних правопорушень. Водночас законодавець або прямо вказує на цю ознаку (як, наприклад, у випадку з диспозиціями ст.ст. 117, 159 КК України), або ж її обов'язкова наявність прямо впливає зі змісту норми Особливої частини КК України (наприклад, ст. 366-3 КК України).

Місце вчинення кримінального правопорушення – це певна територія, де було почато і закінчено діяння або настав злочинний результат [56, с. 79]. У більшості випадків дана ознака є факультативною, проте в окремих деліктах вона підвищує рівень суспільної небезпеки, тому законодавець закріплює її в якості обов'язкової у змісті норми Особливої частини КК України (наприклад, у випадку зі ст. 316 КК України «Незаконне публічне вживання наркотичних засобів»).

Обстановка вчинення кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом або таких, що впливають із нього, обставин, які становлять собою зовнішнє оточення кримінального правопорушення і характеризуються наявністю людей або певних подій. Обстановка привілейованого вбивства, відповідальність за яке передбачена ст. 118 КК, описується словами «при перевищенні меж необхідної оборони» та «у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця». У деяких нормах КК вказується на специфічні умови, в яких перебуває потерпілий.

Наразі у ст. ст.135-136 такі умови позначені як небезпечний для життя особи стан [27, с. 183].

Додамо, що у багатьох випадках на практиці виникають складнощі у розмежуванні часу вчинення кримінального правопорушення з обстановкою (особливо в контексті вчинення делікту в умовах воєнного стану) [68, с. 126], що вкотре доводить правильність тези про тісний взаємозв'язок всіх ознак складу кримінального правопорушення між собою.

Що стосується обстановки як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, то вказане питання більш детально буде проаналізовано нами далі після розкриття змісту всіх складових елементів об'єктивної сторони.

Знаряддя та засоби вчинення злочину – це предмети, використовуючи які, особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна та холодна зброя, пристрої тощо). Засобами вчинення злочину є речі матеріального світу, що полегшують вчинення злочину. Засоби вчинення злочину в одних випадках істотно полегшують вчинення злочину, в інших – без них взагалі не можливо вчинити злочин [30, с. 83].

Чинна редакція КК України передбачає низку складів кримінальних правопорушень, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони яких виступають знаряддя або засоби вчинення злочину (кримінального проступку). Зокрема, до їх числа можна віднести делікти, передбачені ст.ст. 286, 286-1 тощо.

Окремі дослідники, як було вказано вище, до числа факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення також відносять джерела вчинення кримінального правопорушення.

Як зазначає В. К. Матвійчук, під джерелом вчинення злочину необхідно вважати сферу (галузь, підприємство, установу, організацію і т. ін.), плавзасоби на морі та інші споруджені у морі конструкції, повітряні судна, які використовує людина у своїй діяльності і з яких внаслідок протиправних дій чи бездіяльності надходять засоби забруднення водних об'єктів, моря атмосферного повітря і землі [73, с. 167].

Запропонована позиція вбачається доволі цікавою, проте наведена дефініція фактично зводиться до знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення. Через це вважаємо, що ідея виокремлення джерел вчинення делікту в якості самостійної факультативної ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення потребує проведення подальших наукових досліджень. Наразі ж, з огляду на обмежений обсяг нашого дисертаційного дослідження, вбачається доречним розглядати об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення в якості наступних ознак: суспільно небезпечне діяння, наслідки, причинний зв'язок, спосіб вчинення делікту, місце, час, знаряддя та засоби, обстановка.

Встановивши види та зміст ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, розглянемо об'єктивну сторону ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Диспозиція ч. 1 ст. 136 КК України передбачає, що об'єктивна сторона даного кримінального правопорушення характеризується наявністю не тільки суспільно небезпечного діяння (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані), але і суспільно небезпечних наслідків (тяжкі тілесні ушкодження у особи, яка перебувала в небезпечному для життя стані) та причинний зв'язок між ними. Через це констатуємо, що даний злочин відноситься до числа кримінальних правопорушень з матеріальним складом.

Із самих диспозицій ст. 136 КК України випливає, що дана норма встановлює загальний юридичний обов'язок подати допомогу кожному, хто такої допомоги потребує внаслідок перебування у небезпечному для життя стані [54, с. 177].

Як було вказано у попередньому підрозділі нашого дисертаційного дослідження, невиконання згаданого вище обов'язку призводить до порушення суспільних відносин у сфері захисту життя та здоров'я людини. При цьому, чинний закон про кримінальну відповідальність зобов'язує особу або надати необхідну допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або повідомити про такий стан належним установам чи особам.

У зв'язку із цим вдалими вбачаються зауваження М. Й. Коржанського про те, що надати допомогу особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, означає:

- а) надати їй допомогу самому (відвезти до медичної установи, подати необхідні ліки, одяг, їжу, притулок тощо);
- б) викликати необхідні служби (швидку медичну допомогу, пожежну команду, поліцію);
- в) покликати інших осіб, які здатні надати допомогу потерпілому тощо [54, с. 177-178].

Наявність альтернативних видів надання допомоги дозволяє:

- 1) знизити ризики необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка особисто через низку причин не змогла надати необхідну допомогу потерпілому, проте повідомила про подію необхідні органи або осіб;
- 2) посилити рівень захисту життя та здоров'я людини.

Таким чином, діяння як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України, характеризується невиконанням згаданого вище обов'язку щодо надання особі допомоги. Воно може виражатись як у безпосередньому ненаданні такої допомоги, так і у неповідомленні належних установ чи осіб [121, с. 625].

Що стосується належних установ та осіб, то, як вдало наголошують В. О. Кузнєцов та В. К. Гіжевський, під ними розуміються установи, підприємства і організації та службові й інші особи, які зобов'язані за законом чи іншим нормативним актом надавати допомогу особам, що перебувають у небезпечному для життя стані [69, с. 148].

До числа «належних установ та осіб» можна віднести Національну поліцію України (ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію») [145, с. 14], Державну службу з надзвичайних ситуацій (п. 4 Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052), лікарські установи та медичних працівників тощо.

На науковому рівні існують різні позиції з приводу форми діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам. Наприклад, О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, Бабій А. Ю. зазначають, що дане діяння може виражатись лише у формі суспільно небезпечної бездіяльності [90, с. 38]. Такої ж точки зору дотримуються В. В. Сухонос, Р. М. Білокінь, В. В. Сухонос (мол.) [108, с. 61], В. К. Грищук, Т. М. Луцький, О. Ф. Пасека, М. В. Самарчук [25, с. 33], автори «Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т.» (за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна) [64, с. 89] та ін.

Дана позиція виглядає доволі логічною, адже обов'язок надати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або повідомити про такий стан особи належним установам чи особам передбачає вчинення певних активних дій. Відтак, утримання від цих дій-обов'язків апріорі може бути реалізовано лише шляхом бездіяльності. Сама конструкція словосполучень «ненадання допомоги», «неповідомлення про такий стан» свідчать про те, що особа утримується від активних дій.

Незважаючи на перелічені вище аргументи, Ю. Г. Зубець на дисертаційному рівні висунув власну ідею щодо цього питання. Зокрема, науковець зазначає, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України, є: діяння (дія або бездіяльність), наслідки – це тяжкі тілесні ушкодження, необхідний причинний зв'язок між діянням і наслідками що настали, обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя стан. До того ж, науковець зазначає, що на такі ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як дія або бездіяльність, указує також застосування законодавцем у ч. 3 ст. 136 КК «Діяння, передбачені частинами першого або другого...» [44, с. 163].

Наразі запропонована позиція є доволі цікавою. Дійсно, як було вказано вище, поняття «діяння» є доволі широким та диференціюється на такі складові, як дія та бездіяльність. У ч. 3 ст. 136 законодавець використовує словосполучення «діяння, передбачені частинами першою або другою...», що, на перший погляд, створює теоретичні можливості для вчинення зазначених злочинів як шляхом дії, так і бездіяльності.

Водночас описаний вище логічний прийом жодним чином не можна сприймати в якості прямого доказу того, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, може вчинятись як у формі дії, так і бездіяльності. Даний факт лише свідчить про те, що законодавець використав при конструюванні ст. 136 КК України ширше поняття, ніж поняття «дія». Зокрема, використання словосполучення «діяння, передбачені частинами...» («діяння, передбачене...») застосовується, у тому числі, з метою дотримання принципу єдності термінології, адже в законі про кримінальну відповідальність подібна конструкція зустрічається 80 разів, тоді як словосполучення «бездіяльність, передбачена частинами (частиною)...» – жодного.

У контексті окресленої вище теми вдалимим вбачаються роздуми О. С. Стеблицької про те, що з об'єктивної сторони злочин виражається лише в бездіяльності – невтручанні, за якої особа не надає допомоги потерпілому, який опинився в небезпечному для життя стані, внаслідок небезпеки, яка виникла не через поведінку винного. Відповідальність за бездіяльність виключається, якщо особа не мала можливості надати допомогу або позбавлена була можливості повідомити про тяжкий стан потерпілого іншим особам або установам [106, с. 41].

Отже, з урахуванням пануючої в науці кримінального права позиції, підкріпленою викладеними вище аргументами, ми підтримуємо тезу про те, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 136 КК України, можуть бути вчинені лише шляхом бездіяльності. До того ж, запропонована позиція повністю корелюється із судовою практикою.

Окремо зауважимо, що диспозиції ст. 136 КК України передбачають, що особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за цей делікт виключно у випадку, якщо вона мала можливість надати необхідну допомогу потерпілому, або ж мала можливість повідомити про відповідний стан потерпілого належним установам чи особам. Як вдало зазначає І. В. Дворникова, вказівка на таку можливість відіграє вельми важливу роль, адже унеможливорює створення прецедентів, коли особа апріорі не мала змоги надати відповідну допомогу потерпілому. Втім, назвати таку вказівку повністю вдалою не можна з огляду на те, що вона не передбачає ту обставину, за якої особа має змогу надати допомогу без небезпеки заподіяння шкоди своєму життю або здоров'ю. Змога свідчить про здатність (реальну можливість) надати відповідну допомогу, проте жодним чином не вказує на безпечність таких діянь [26, с. 163].

Повністю підтримуємо висловлену позицію. Нагадаємо, у змісті окремих нормативно-правових актів, що поширювали свою дію на деякі землі сучасної України в різні історичні періоди розвитку була передбачена вказівка про те, що особа могла бути притягнута до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги потерпілому, який перебував у небезпечному для життя стані, виключно за умови, якщо така допомога не створювала небезпеки для життя суб'єкта та (або) третіх осіб (ст. 1996 Уложення 1845 р., ст. 491 Уложення 1903 р.). Зокрема, схожа законодавча конструкція широко застосовується в зарубіжних державах (закони про кримінальну відповідальність Естонської Республіки, Грузії, Республіки Польща, Латвійської Республіки, Словацької Республіки, Французької Республіки, Республіки Хорватія).

У зв'язку з викладеним пропонуємо у диспозиціях ст. 136 КК України закріпити наступне словосполучення: *«...при можливості надати таку допомогу без створення небезпеки для власного життя або здоров'я, життя або здоров'я інших осіб...»*.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 136 КК України, виступають суспільно небезпечні наслідки у вигляді спричинення потерпілому, який перебував у небезпечному для життя стані, тяжких тілесних ушкоджень. Тяжкість тілесних ушкоджень визначається відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 (далі – Правила). У даному документі задекларовано, що з медичної точки зору, тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх факторів ушкодження – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [92].

Законодавець, залежно від тяжкості тілесних ушкоджень, диференціює їх на три види:

- 1) легкі;
- 2) середньої тяжкості;
- 3) тяжкі.

Ч. 1 ст. 136 КК України передбачає відповідальність виключно у випадку заподіяння останнього виду тілесних ушкоджень – тяжких, що зумовлено підвищеним рівнем суспільної небезпеки таких деліктів.

У п. 2.1.1. Правил задекларовано, що ознаками тілесного ушкодження є:

а) небезпека для життя (небезпечними для життя є ушкодження, що в момент заподіяння (завдання) чи в клінічному перебігу через різні проміжки часу спричиняють загрозливі для життя явища і котрі без надання медичної допомоги, за звичайним своїм перебігом, закінчуються чи можуть закінчитися смертю. Запобігання смерті, що обумовлене наданням медичної допомоги, не повинно братися до уваги при оцінюванні загрози для життя таких ушкоджень. Загрозливий для життя стан, який розвивається в клінічному перебігу ушкоджень, незалежно від проміжку часу, що минув

після його заподіяння, повинен перебувати з ним у прямому причинно-наслідковому зв'язку);

б) втрата будь-якого органа або втрата органом його функцій;

в) душевна хвороба (психічне захворювання (психічна хвороба);

г) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину (безпосередньо пов'язаний з ушкодженням послідовно розвинутий хворобливий процес. Розміри стійкої (постійної) втрати загальної працездатності при ушкодженнях встановлюються після наслідку ушкодження, що визначився, на підставі об'єктивних даних з урахуванням документів, якими керуються у своїй роботі експертні команди з оцінювання повсякденного функціонування особи. Наразі під стійкою (постійною) втратою загальної працездатності належить розуміти таку необоротну втрату функції, котра повністю не відновлюється);

д) переривання вагітності;

е) невинуватне знівечення обличчя [92].

Окрім суспільно небезпечного діяння та наслідків обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 136 КК України, є причинний зв'язок між бездіяльністю та наслідками.

Отже, відповідальність за ч. 1 ст. 136 КК України настає виключно у випадку спричинення бездіяльністю суспільно небезпечних наслідків – тяжких тілесних ушкоджень потерпілому (злочин з матеріальним складом).

Без сумніву, настання суспільно небезпечних наслідків суттєво підвищує рівень небезпеки даного делікту, проте, на нашу думку, навіть сам факт вчинення діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіює суттєвої шкоди суспільним відносинам у сфері захисту здоров'я особи, тому, можливо, доречно було б у ч. 1 ст. 136 КК України закріпити відповідальність за кримінальне правопорушення з формальним, а не матеріальним складом. Настання ж

суспільно небезпечних наслідків доцільно розглядати в якості кваліфікуючих ознак.

Запропоновані вище зміни ґрунтуються на зарубіжному досвіді законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Нагадаємо, схожа практика існує в законах про кримінальну відповідальність Республіки Вірменія, Грузії, Республіки Казахстан, Естонської Республіки, Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини, Італійської Республіки, Французької Республіки, Республіки Хорватія тощо.

У разі внесення відповідних змін до ст. 136 КК України пропонуємо викласти санкцію ч. 1 цієї норми у такій редакції: *«караються штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року»*. При цьому, доцільним вбачається посилити відповідальність за кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Зокрема, вбачається доречним:

1) закріпити за діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі тілесні ушкодження, наступну санкцію: *«штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або пробаційний нагляд на строк до двох років, або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк»*;

2) за ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам – наступну санкцію: *«караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк»*

3) за діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого, – наступну санкцію: *«караються позбавленням волі на строк від двох до семи років»*.

Пропозиція щодо посилення санкцій ст. 136 КК України, знову ж таки, базується на суспільному уявленні про ступінь небезпеки діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а також на зарубіжному досвіді законодавчого регулювання вказаного питання. В останньому випадку, нагадаємо, досвід закріплення покарання у вигляді позбавлення волі за цей делікт (навіть без кваліфікуючих ознак) спостерігається у КК Грузії, ПК Естонської Республіки, КК Республіки Польща, КК Словацької Республіки, КК Угорщини, КК Італійської Республіки, КК Французької Республіки та КК Республіки Хорватія.

Крім суспільно небезпечного діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, суспільно небезпечних наслідків (спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень) та причинного зв'язку між ними об'єктивна сторона кримінального правопорушення, закріпленого у ч. 1 ст. 136 КК України, передбачає наявність такої ознаки, як обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя стан. Як вдало наголошує Ю. Г. Зубець, під небезпечним для життя станом слід розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів (умов), що характеризують обстановку, в якій опинилася особа, коли вона позбавлена можливості без сторонньої допомоги вжити заходів до самозбереження [44, с. 163].

При цьому у диспозиції ч. 1 ст. 136 КК України йдеться саме про небезпечний для життя стан, тоді як ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для здоров'я стані, залишається поза увагою законодавця. Очевидно, що така вказівка може бути підставою для уникнення винним кримінальної відповідальності за згаданий делікт, через що вбачається доречним закріпити у змісті диспозицій ст. 136 КК України словосполучення *«..небезпечному для життя або здоров'я стані...»* замість

«...небезпечному для життя стані...». Відповідні рішення, знову ж таки, є доволі поширеними серед зарубіжних законодавців (ч. 1 ст. 162 КК Республіки Польща, ч. 1 ст. 119 КК Республіки Казахстан, ст. 182 КК Республіки Вірменія тощо).

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 136 КК України, як і делікт, закріплений у ч. 1 цієї норми, відноситься до числа злочинів з матеріальним складом. Водночас, на відміну від останнього кримінального правопорушення, для злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, характерні інші наслідки, що становлять більш високий рівень суспільної небезпеки – смерть потерпілого.

У Регламенті комісії (ЄС) № 328/2011 від 5 квітня 2011 року про імплементацію Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1338/2008 щодо статистики Співтовариства з громадського здоров'я і здоров'я та безпеки на роботі стосовно статистики причин смерті зазначається, що смерть – остаточне припинення ознак життя незалежно від часу, що пройшов з моменту народження (постнатальне припинення життєдіяльності без можливості реанімації). Це означення виключає мертвонародження [95].

З огляду на підвищений рівень суспільної небезпеки вказаних наслідків законодавець цілком обґрунтовано відніс їх до числа особливо кваліфікуючих.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, має свої відмінності від проаналізованих вище складів ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Зокрема, як було вказано вище, за конструкцією об'єктивної сторони дане кримінальне правопорушення відноситься до числа злочинів з формальним складом. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього делікту виступають суспільно небезпечна бездіяльність та обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан.

2.3. Суб'єкт складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Проаналізувавши у попередніх підрозділах розділу II нашого дисертаційного дослідження об'єкт та об'єктивну сторону ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розглянемо його суб'єктивні ознаки. Розпочнемо з дослідження суб'єкта.

Вчення про суб'єкт кримінального права займало та продовжує займати чи не найголовнішу роль у науці кримінального права, адже саме суб'єкт злочину або кримінального проступку є тією рушійною силою, наслідком впливу якої на навколишнє середовище є вчинення акту делінквентної поведінки.

Поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» визначено на законодавчому рівні. Відповідно до ч. 1 ст. 18 «Суб'єкт кримінального правопорушення» розділу IV «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)» Загальної частини КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [65].

Викладене надає підстави стверджувати, що суб'єкту злочину як обов'язковому елементу складу кримінального правопорушення притаманні три основні ознаки:

- фізична особа;
- осудність;
- досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність [134, с. 80].

Проаналізуємо стисло окреслені вище обов'язкові ознаки суб'єкта. Розпочнемо з першої. Як зазначає Н. Г. Таран, суб'єктом злочину є виключно

фізична особа (це засвідчують результати 100 % вивчених кримінальних проваджень), хоча в тексті КК України співіснують різні законодавчі конструкції: особа, яка вчинила злочин невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин; особа, яка вчинила умисний злочин; особа, яка вчинила злочин з необережності; особа, яка вчинила злочин у віці з 14 до 16 років; особа, яка повторно вчинила умисний злочин і має судимість за умисний злочин (рецидив злочину) тощо. [109, с. 144].

Без сумніву, відповідні умовиводи не викликають жодних сумнівів, адже, як було вказано вище, вказівка на той факт, що суб'єктом злочину або кримінального проступку може виступати виключно фізична особа закріплена на законодавчому рівні в ч. 1 ст. 18 КК України.

У ст. 24 Цивільного кодексу України зазначається, що фізична особа – це людина як учасник цивільних відносин [127].

Таким чином, чинне законодавство України передбачає, що суб'єктом кримінального правопорушення є людина – учасник суспільних відносин. Відповідний факт вкотре підтверджує наведене у підрозділі 1.1 дисертаційного дослідження твердження про те, що людина нерозривно існує у соціумі, а відтак об'єктом кримінального правопорушення виступають поставлені під охорону КК України суспільні відносини, а не окремі соціальні цінності, блага тощо.

Ідея про те, що суб'єктом кримінального правопорушення може виступати лише людина наразі сприймається в якості очевидного безальтернативного постулату, адже тільки людина має свідомість, а отже в її діяннях наявна суб'єктивна сторона злочину або кримінального проступку. До того ж, тільки відносно людини можна застосувати ефективні заходи державного впливу, що призведуть саме до виправлення засудженого [123, с. 346].

Попри викладене вище, стародавнє та середньовічне канонічне право передбачало можливість притягнення до кримінальної відповідальності не тільки фізичних осіб – людей, а й тварин та об'єкти природи, які своїми

діями завдали шкоду тим чи іншим охоронюваним відносинам, благам та інтересам або були джерелом її спричинення. Саме на цих принципах сторіччями будувалось кримінальне законодавство католицьких країн Західної Європи і Південної Америки [117, с. 142].

Станом на сьогодні подібна практика майже не зустрічається у світових державах з об'єктивних причин, що є наслідком розвитку суспільства.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення виступає осудність. Проаналізуємо її детальніше.

Як зазначає С. В. Чорней, осудність – це кримінально-правове явище та відповідна категорія, що характеризує психічний стан особи під час вчинення злочину, за якого в неї повністю або частково збережена здатність усвідомлювати свої діяння та керувати ними. Звідси розподіл осудності на повну та обмежену. Кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлена на підставах та в порядку, передбачених законом. Питання про встановлення осудності виникає лише за наявності у слідства чи суду сумнівів щодо психічного стану особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом. Якщо такі сумніви відсутні, діє презумпція здатності суб'єкта до усвідомлення своїх діянь та керування ними [128, с. 12].

Наведений вище умовивід ґрунтується на положеннях ст. ст. 19 «Осудність» та 20 «Обмежена осудність» Загальної частини КК України. Додамо, що обмежена осудність не звільняє винного від кримінальної відповідальності, проте може мати певні юридичні наслідки (наприклад, бути врахованою судом під час призначення покарання винному) [129, с. 229].

З огляду на те що зміст явища становлять його ознаки, а не критерії, при з'ясуванні сутності повної та обмеженої осудності правильно говорити не про її критерії, а про три ознаки: медико-соціальну (означає, що суб'єкт під час вчинення злочину, по-перше, не страждає жодною з хворобливих вад психіки, у тому числі й емоційної її сфери, яка унеможлиблювала б усвідомлення ним характеру своїх діянь та керування ними, а по-друге, він

досяг відповідного рівня розвитку психічних функцій (соціалізації), що дозволяє йому в повному обсязі або обмежено розуміти істинний сенс того, що діється, та керувати своїми вчинками), психологічну (це характеристика повної або обмеженої здатності особи не лише до усвідомлення фізичних і кримінально-правових ознак вчиненого діяння та до керування його вчиненням, але й здатність до його емоційного переживання та керування таким переживанням і постановки мети та мотивування своєї поведінки) та юридичну (повна або обмежена здатність особи, яка вчинила злочинне діяння, до усвідомлення сенсу кримінальної відповідальності (бути відповідальною за вчинене діяння) [128, с. 185-186].

Наступною обов'язковою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є вік. Дана ознака в різних державах регулюється унікально та ґрунтується, як правило, на уявленнях соціуму щодо мінімальної вікової межі, з якої середньостатистичний представник цього суспільства може повноцінно усвідомлювати як ступінь суспільної небезпеки своїх діянь, так і можливі наслідки та, з урахуванням інших психо-інтелектуальних особливостей, бажати чи допускати їх настання.

Встановлення вікових меж настання кримінальної відповідальності та вдосконалення кримінально-правової охорони потерпілих різних вікових груп є важливим напрямом кримінальної політики будь-якої держави. Вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їхніх інтересів, спосіб життя, що не може не позначатися на протиправних діях особи. Якщо людина зрілого віку в сучасних умовах може ставити перед собою соціальні завдання і успішно вирішувати їх, то неповнолітні особи й особи похилого віку далеко не завжди здатні самостійно створювати адекватні своїм потребам життєві умови, усвідомлювати свої дії та керувати ними. Відповідно потрібний диференційований підхід як під час здійснення кримінально-правового захисту, так і у разі притягнення до кримінальної відповідальності осіб різних вікових груп [87, с. 4].

Наразі чинний закон про кримінальну відповідальність у ст. 22 передбачає дві мінімальні вікові межі:

- загальну – за переважну більшість кримінальних правопорушень відповідальність настає з досягненням особи 16-річного віку;

- знижений вік кримінальної відповідальності – для вичерпного кола кримінальних правопорушень, закріплених у ч. 2 ст. 22 КК України, відповідальність настає з досягненням винним 14-річного віку [123, с. 347].

На практиці в окремих випадках встановити дату народження особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, майже неможливо. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється експертизою. У цьому випадку днем народження вважається останній день того року, який названий експертом (тобто 31 грудня). При визначенні віку мінімальною і максимальною кількістю років суд приймає рішення, виходячи із встановленого експертом мінімального віку. Наприклад, якщо вік неповнолітнього визначено в рамках періоду від 15 до 16 років, то за показник береться 15 років. Особа вважається такою, що досягла певного віку не в день народження, а починаючи з наступної доби [21, с. 84].

Перелічені ознаки (вік, осудність, фізична особа) є обов'язковими для всіх суб'єктів кримінальних правопорушень. Водночас, в окремих нормах Особливої частини КК передбачено, що суб'єктами відповідних злочинів або кримінальних проступків можуть виступати лише окремі категорії осіб, наділені додатковими обов'язковими ознаками. Такі суб'єкти кримінальних правопорушень, згідно ч. 2 ст. 18 КК України, мають назву спеціальних [65].

Як вдало зазначають автори навчального посібника «Кримінальне право України. Загальна частина» (за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та проф. О. М. Джужі), аналіз положень закону про кримінальну відповідальність дозволяє виділити окремі категорії осіб, що є спеціальними суб'єктами у конкретних складах злочинів:

– наявність або відсутність у винного громадянства України (за наявності інших необхідних умов) дозволяє кваліфікувати вчинене або як державну зраду (ст. 111 КК України), або як шпигунство (ст. 114 КК України);

– особливий стан (викликаний наявністю захворювання) визначає суб'єкта таких злочинів, як зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України) або зараження венеричною хворобою (ст. 133 КК України);

– особливе відношення до потерпілого (зв'язок з потерпілим) характеризує суб'єктів таких злочинів, як залишення в небезпеці (ст. 135 КК України) або використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України);

– виконання професійних чи службових обов'язків є необхідною ознакою суб'єктів таких злочинів, як неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей (ст. 137 КК України) або ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України);

– наявність або відсутність у винного службових повноважень під час вчинення пов'язаного з ними злочину (за наявності інших необхідних умов) визначає суб'єктів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (Розділ XVII), злочинів проти правосуддя (Розділ XVIII);

– особливий правовий статус є характерним для визнання особи суб'єктом дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст. 392 КК України) або втечі з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України);

– військова служба чи статус військовослужбовця визначає коло суб'єктів злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів) (Розділ XIX) [59, с. 105-106].

Отже, проаналізувавши зміст поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» та розглянувши його види, розкриємо суб'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

У диспозиціях ч.ч. 1-3 ст. 136 КК України відсутні вказівки щодо вимоги наявності у суб'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, додаткових обов'язкових ознак, через що можна зробити висновок про те, що суб'єкт даного злочину є загальним – ним може бути фізична осудна особа, яка вчинила делікт у віці, з якого настає кримінальна відповідальність.

Частина 2 ст. 22 КК України не передбачає для суб'єкта ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зниженого віку кримінальної відповідальності, через що можна зробити висновок, що за цей злочин відповідальність настає з 16-річного віку [123, с. 347].

Як неодноразово було вказано вище, злочин, передбачений ст. 136 КК України, відрізняється від кримінального правопорушення, закріпленого ст. 135 КК України, в першу чергу, за такою ознакою складу кримінального правопорушення, як суб'єкт. У зв'язку з цим вдалимися вбачаються зауваження Ю. Г. Зубця про те, що суб'єктом злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є фізична осудна особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років і яка не ставила своїми діями потерпілого у небезпечний для життя стан, яка згідно зі ст. 136 КК України має обов'язок при можливості надати допомогу потерпілому або повідомити про такий стан особи належним установам чи особам (це особа, на яку не покладено зобов'язання надавати таку допомогу) [46, с. 34-35].

При цьому хотілося б доповнити, що обов'язок надавати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, або повідомляти про такий стан належним установам поширюється на всіх, тому більш доречним є твердження не «це особа, на яку не покладено зобов'язання надавати таку

допомогу» [46, с. 34-35], а «особа, на яку не покладено обов'язок піклуватися про потерпілого».

Крім поняття «суб'єкт кримінального правопорушення» широко використовується термін «особа кримінального правопорушника». Визначення особи кримінального правопорушника (та його окремих ознак) відіграє важливе значення не тільки в кримінологічному, а і в кримінально-правовому аспекті. Зокрема, як вдало зазначає В. К. Грищук, воно (значення) полягає у тому, що:

- ознаки, що характеризують особу (самість) окремого співучасника злочину, ставляться у вину лише цьому співучасникові (ч. 3 ст. 29 КК України);

- ознаки особи (самості) злочинця враховуються судом при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (статті 45–48, ч. 5 ст. 110-2, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 221-1, ч. 2 ст. 255, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 265, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1, ч. 5 ст. 354, ч. 2 ст. 385, ч. 4, ст. 401, ч. 5 ст. 447 КК України);

- особа (самість) злочинця враховується при вирішенні питань про застосування давності (ст. 49 КК України);

- особа (самість) злочинця враховується при призначенні покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України). Зокрема: а) ознаки, що характеризують особу злочинця мають значення при призначенні конкретного виду покарання (ч. 4 ст. 53, ст. 54, ч. 2 ст. 55, ч. 3 ст. 56, ч. 2, 3 ст. 57, ст. 58, ч. 2 ст. 59, ч. 3 ст. 60, ч. 3 ст. 61, ст. 62 ч. 2 ст. 64 КК України); б) ряд ознак особи злочинця враховуються судом як обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання (статті 66-67 КК України); в) строк, розмір покарання призначаються судом з врахуванням особи злочинця; г) особа злочинця враховується судом при призначенні покарання за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків;

- особа (самість) злочинця враховується судом при вирішенні питання про звільнення засудженого від покарання та його відбування (статті 74, 75, 78, 79, ч. 3, 4, 5, 6 ст. 80, статті 81– 84, 87 КК України);

- особа (самість) злочинця враховується при вирішенні питань: 1) зняття судимості (статті 89–91 КК України); 2) призначення примусових заходів виховного характеру (статті 93– 96 КК України); 3) у передбачених законом випадках впливає на погашення судимості (наприклад, пункти 1, 2 ч. 1 ст. 89 КК України); 4) кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх (статті 97-108 КК України) [24, с. 291].

У зв'язку з викладеним вбачається доречним частково проаналізувати особу кримінального правопорушника (її соціально-демографічні ознаки), винного у ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Для реалізації даного завдання скористаємось звітами Державної судової адміністрації України про склад засуджених за період з 2015 по 2025 роки.

У 2015 р. [32] за злочин, передбачений ч. 2 ст. 136 КК України, було засуджено два громадянина України, з яких за гендерною ознакою: одна особа чоловічої статі та одна – жіночої. Обидва винних – представники вікової категорії від 30 до 50 років, працездатні, які на момент вчинення злочину офіційно не були працевлаштовані та не навчалися у закладах освіти, мали повну загальну середню освіту. При цьому, один засуджений на момент вчинення делікту перебував у стані алкогольного сп'яніння.

У тому ж році [32] за ч. 3 ст. 136 КК України було засуджено чотири громадянина України, з яких за гендерною ознакою 50 % чоловіків та 50 % жінок. Більшість із засуджених (3 особи) вчинили злочину у складі групи.

За віковим критерієм маємо наступну картину: три особи у віковому діапазоні від 30 до 50 років, одна – у віці від 18 до 25 років. Зокрема, на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, двоє засуджених мали повну загальну

середню освіту, тоді як решта – професійно-технічну та базову загальну середню відповідно.

75 % засуджених за ч. 3 ст. 136 КК України у 2015 р. були працездатними, які офіційно не були працевлаштовані та не навчалися у закладах освіти, 25 % – безробітні. Окремо варто зазначити, що один із засуджених на момент вчинення акту делінквентної поведінки перебував у стані алкогольного сп'яніння.

Таким чином, у 2015 р. більшість засуджених за ч. 3 ст. 136 КК України були громадяни України (100%) чоловічої (50%) або жіночої статі (50%) у віці від 30 до 50 років (83, 3%), які на момент вчинення делікту на працювали та не навчались у жодних закладах (83, 3%), раніше не судимі (100%).

У 2016 р. [33] за вчинення злочину, передбаченого ч.3 ст. 136 КК України було засуджено двох громадян України чоловічої статі. Один із засуджених перебував у віковому діапазоні від 18 до 25 років, інший – від 30 до 50 років. При цьому, один із них працював робітником, тоді як інший – на момент вчинення злочину не був офіційно працевлаштованим та не навчався у закладах освіти.

Що стосується освіти, то на момент ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, один із засуджених мав професійно-технічну, інший – повну загальну середню.

Всі засуджені на момент учинення кримінального правопорушення не перебували у стані алкогольного сп'яніння та не мали незнятої та непогашеної судимості.

У 2017 р. [34] за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, було засуджено п'ять громадян України чоловічої статі, які на момент вчинення злочину не мали офіційного місця працевлаштування та не навчалися у закладах освіти. При цьому, чотири з них діяли у складі групи.

За віковим критерієм засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, можна диференціювати на три вікові групи:

- 1) від 30 до 50 років – 3 особи;
- 2) від 18 до 25 років – 1 особа;
- 3) від 50 до 65 років – 1 особа.

За критерієм освіти на час вчинення злочину маємо наступну картину:

- 1) професійно-технічна – 2 особи;
- 2) повна загальна середня – 1 особа;
- 3) базова загальна середня освіта – 2 особи.

Окремо зауважимо, що переважна більшість засуджених на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, перебували у стані алкогольного сп'яніння (3 особи). При цьому, всі винні не мали не знятої або непогашеної судимості.

У 2018 р. [35] за вчинення делікту, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, було засуджено чотирьох громадян України чоловічої статі. Переважна більшість винних (3 особи) вчинили даний делікт у складі групи (крім того, всі засуджені на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння).

За критерієм віку засуджених на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ч. 3 ст. 136 КК України), маємо такі статистичні показники:

- 1) від 18 до 25 років – дві особи;
- 2) від 25 до 30 років – одна особа;
- 3) від 30 до 50 років – одна особа.

75 % засуджених у 2018 році за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України), не мали офіційного місця роботи та (або) навчання, 25 % – робітники.

Що стосується освіти, то засуджених за названий акт протиправної поведінки можна диференціювати на три групи:

- 1) повна загальна середня освіта – 2 особи;
- 2) професійно-технічна освіта – 1 особа;
- 3) базова загальна середня освіта – 1 особа.

Окремо зауважимо, що один із засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, мав дві не зняті та непогашені судимості, тоді як решта – раніше не судимі.

У 2019 р. [36] за ч. 3 ст. 136 КК України засуджено п'ять громадян України. За гендерною ознакою маємо наступну диференціацію: 4 особи чоловічої статі та 1 – жіночої.

За віковим критерієм наявні такі показники: троє засуджених за ч. 3 ст. 136 КК України перебували у віковому діапазоні від 50 до 65 років, двоє – від 30 до 50 років.

Переважає більшість засуджених (3 особи) у 2019 р. за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, на момент вчинення делікту не мали постійного офіційного місця роботи та (або) навчання, тоді як решта (2 особи) – належали до категорії «пенсіонери».

За критерієм «освіта на час вчинення злочину» засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, можна диференціювати на дві групи:

- 1) повна загальна середня освіта – 4 особи;
- 2) професійно-технічна освіта – 1 особа.

Варто зазначити, що двоє засуджених на момент ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, перебували у стані алкогольного сп'яніння. Всі суб'єкти названого кримінального правопорушення не мали не знятої або непогашеної судимості.

У 2020 р. [37] кількість засуджених за вчинення делікту, передбаченого ст. 136 КК України зменшилась до 2 осіб. Кожен із них – громадянин України чоловічої статі, який не мав офіційного місця працевлаштування та (або) навчання. Один із них момент вчинення кримінального правопорушення перебував у віці від 25 до 30 років, інший – від 30 до 50 років.

За освітою винних у вчиненні делікту, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України маємо наступну диференціацію: одна особа мала професійно-технічну, інша – повну загальну середню.

Варто зауважити, що один засуджений на момент вчинення зазначеного злочину перебував у стані алкогольного сп'яніння. Зокрема, один винний діяв у складі групи та мав одну не зняту і непогашену судимість.

Наступного року (2021) [38] на території України було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, трьох громадян України, з яких дві особи чоловічої статі та одна – жіночої.

Зауважимо, що більшість засуджених перебували у віковій групі від 30 до 50 років, тоді як один винний – у віці від 25 до 30 років.

За заняттям засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, спостерігається наступна картина:

- 1) працездатні, які не працювали і не навчалися – 2 особи;
- 2) робітники – 1 особа.

Що стосується освіти, то маємо такі показники:

- 1) професійно-технічна – 1 особа;
- 2) повна загальна середня – 1 особа;
- 3) базова загальна середня – 1 особа.

Вважаємо за доречне додати, що одна особа на момент ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, перебувала у стані алкогольного сп'яніння. Всі засуджені не мали не знятої та непогашеної судимості.

У 2022 р. [39] на території України за вчинення кримінального правопорушення, закріпленого у ч. 3 ст. 136 КК України, було засуджено двох громадян України чоловічої статі, які не мали офіційного місця роботи та (або навчання). Один із винних перебував у віковій групі від 18 до 25 років, інший – від 30 до 50 років.

Що стосується освіти на час вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, то спостерігаються такі показники: один засуджений мав професійно-технічну освіту, інший – базову загальну середню.

Зауважимо, що один засуджений на момент ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, перебував у стані алкогольного сп'яніння. Зокрема, один винний мав не зняту та непогашену судимість.

Наступного року (2023) [40] за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, було засуджено одну особу: громадянина України жіночої статі у віці від 18 до 25 років, яка на момент вчинення делікту не мала офіційного місця робота та (або) навчання, раніше не судима, мала базову вищу освіту.

У 2024 р. [41] за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 КК України, було засуджено двох громадян України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, працездатних, які на момент ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, не мали офіційного місця працевлаштування та (або) роботи; перебували у стані алкогольного сп'яніння; не мали не знятої та непогашеної судимості.

Стосовно рівня освіти засуджених у 2024 р. за вчинення злочину, закріпленого у ч. 3 ст. 136 КК України, то обидва винних мали повну загальну середню освіту.

Отже, за період з 2015 по 2024 рр. (включно) на території України за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, було засуджено 30 громадян України. Розглянемо детальніше диференціацію зазначеної категорії осіб за різними критеріями:

1. За гендерною ознакою:

- 1) 25 осіб чоловічої статі;

- 2) 5 осіб жіночої статі.

2. За вчиненням злочину у складі групи або одноособово:

- 1) 19 осіб вчинили делікт одноособово;

2) 11 осіб вчинили злочин у складі групи.

3. За віковим критерієм:

1) від 30 до 50 років – 16 осіб;

2) від 18 до 25 років – 7 осіб;

3) від 50 до 65 років – 4 особи;

4) від 25 до 30 років – 3 особи.

4. За заняттям на момент вчинення злочину:

1) працездатні, які на момент вчинення злочину не мали офіційного місця працевлаштування та (або) навчання – 24 особи;

2) робітники – 3 особи;

3) пенсіонери – 2 особи;

4) безробітні – 1 особа.

5. За освітою:

1) повна загальна середня – 13 осіб;

2) професійно-технічна – 9 осіб;

3) базова загальна середня – 7 осіб;

4) базова вища освіта – 1 особа.

Також варто зазначити, що переважна більшість засуджених на момент вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, не мали не знятої або непогашеної судимості (27 осіб). 50 % засуджених на момент вчинення кримінального правопорушення перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Додамо, що за іншими частинами ст. 136 КК України вирoki або не виносились (ч. 1 ст. 136 КК України), або їх кількість недостатня для формування кримінологічного портрета злочинця (засуджено дві особи за ч. 2 ст. 136 КК України у 2015 році).

Таким чином, на підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця (за результатами аналізу звітів Офісу Генерального прокурора про склад засуджених за період з 2015 по 2024 р.) можна сформулювати наступний кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 136 КК України: раніше

не судимий (90%) громадянин України (100%) чоловічої статі (83 %) у віці від 30 до 50 років (53 %), який на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, був працездатним, який не мав офіційного місця роботи та (або) навчання (80%), з повною загальною середньою освітою (43 %), вчинив злочин одноособово (63%) [123, с. 348-350].

Окремо додамо, що у 2025 р. [42] за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 136 КК України, було засуджено 7 громадян України, з яких:

1. За гендерною ознакою: 5 осіб чоловічої статі, 2 – жіночої.
2. За критерієм вчинення злочину у складі групи або одноособово – 2/5.
3. За віком суб'єкта кримінального правопорушення на момент вчинення злочину: а) від 25 до 49 років – 2 особи; б) від 30 до 49 років – 3 особи; 3) від 50 до 64 років – 2 особи.
4. За заняттям винного у ненаданні допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, на момент вчинення делікту: а) військовослужбовці – 1 особа; 2) працездатні, які на момент вчинення кримінального правопорушення не працювали та не навчалися – 6 осіб.
5. За наявною освітою: а) професійно-технічна – 1 особа; б) повна загальна середня – 2 особи; 3) базова загальна середня освіта – 4 особи.

Крім того, всі суб'єкти на момент вчинення кримінального правопорушення не мали не знятої і непогашеної судимості; 1 особа перебувала у стані алкогольного сп'яніння.

Отже, більшість окреслених типових ознак особи кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, підтвердились і у 2025 році (крім освіти, адже базову загальну середню освіту мали на 2 особи більше, ніж повну загальну середню), а окреслений вище кримінологічний портрет залишається актуальним станом на сьогоднішній день.

2.4. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

Як зазначає Р. В. Вереша, суб'єктивна сторона складу злочину як психічне ставлення особи до вчинюваного діяння являє собою взаємодію інтелектуальної (свідомість) та вольової (воля) складових психіки людини, що обумовлює її пряму залежність від психічних і психологічних особливостей особи, яка вчинює суспільно небезпечне діяння. Психологічне визначення понять свідомості, волі та їх складових характеристик є основою кримінально-правового розуміння ознак суб'єктивної сторони злочину як фактичної конструкції та психологічних ознак суб'єктивної сторони складу злочину як юридичної конструкції. Зв'язок суб'єктивної сторони складу злочину з особистістю злочинця визначається через інститут суб'єкта злочину, оскільки саме суб'єкт є, з одного боку, носієм психічного ставлення особи до вчинюваного діяння, а з іншого – уособленням біологічних, психологічних і соціальних факторів [10, с. 22].

Серед усіх обов'язкових ознак саме визначення суб'єктивної сторони викликає найбільші складнощі, що обумовлено її природою. Очевидно, що визначення інтелектуальної та вольової складових психіки людини подекуди майже неможливе без детального вивчення решти ознак складу кримінального правопорушення, що вкотре підтверджує тезу про їх тісний взаємозв'язок.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона злочину або кримінального проступку, що характеризується ставленням суб'єкта до вчинюваного ним акту протиправної поведінки та його наслідків та диференціюється на такі елементи:

- вина;
- мотив;
- мета;

- емоційний стан.

Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню:

- 1) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших злочинів;
- 2) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила;
- 3) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання [7, с. 398].

Розкриття суб'єктивної сторони дозволяє встановити ступінь антисоціальних установок суб'єкта кримінального правопорушення та, як наслідок, визначити для нього найбільш ефективний захід державного примусу.

Проаналізуємо суб'єктивну сторону кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Розпочнемо з емоційного стану.

На науковому рівні дефініцію поняття «емоційний стан» вдало сформулювала Л. І. Шеховцова, яка на підставі дисертаційного дослідження дійшла висновків про те, що емоційний стан особи, яка вчинила злочин – це особливий юридично значущий психологічний стан особи, який впливаючи на її волю і свідомість, взаємодіє із ознаками складу злочину (насамперед суб'єктивною стороною), і визначає таким чином особливості кримінально-правової оцінки діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, а також впливає на вирішення питань, пов'язаних із індивідуалізацією покарання [141, с. 200].

Подекуди саме встановлення емоційного стану особи дозволяє суду визначити доцільність призначення винному покарання, пов'язаного з позбавленням волі, надати оцінку рівня небезпечності суб'єкта тощо; визнати такий стан в якості обставини, яка пом'якшує покарання [86, с. 4].

В науці існують три підходи стосовно місця емоційного стану особи в системі ознак суб'єктивної сторони складу злочину: згідно першого, емоційний стан особи взагалі не входить до ознак суб'єктивної сторони, а має значення лише для окремих злочинів з привілейованим складом, які вчиняються в стані афекту або взагалі відноситься до ознак суб'єкта злочину; згідно другого, емоційний стан (як і мотиви та мета) не є самостійною ознакою суб'єктивної сторони, а входять до неї через вину як її компонент; третій підхід розглядає емоційний стан особи як факультативну ознаку суб'єктивної сторони злочину, який має кримінально-правове значення, впливаючи на ступінь вини та кваліфікацію вчиненого лише в окремих випадках. Цю позицію поділяє більшість українських вчених [141, с. 73].

На нашу думку, саме остання позиція є найбільш аргументованою з огляду на те, що чинний КК України передбачає, як мінімум, декілька складів кримінальних правопорушень, в яких емоційний стан (стан сильного душевного хвилювання) (ст. 116, 123 КК України) є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

До структури емоційного стану особи входять такі елементи: 1) емоція, як основа чи первинний модуль емоційного стану особи; 2) обставини, в зв'язку з чим виникає така емоція. Законодавець вказує на такі обставини, що мають кримінально-правове значення: протизаконне насильство, систематичне знущання або тяжка образа з боку потерпілого; 3) реакція особи (емоційна розрядка) на обставини, які викликали у особи цей стан [141, с. 73].

Проаналізувавши диспозиції ст. 136 КК України нами встановлено, що суб'єктивна сторона цих складів кримінальних правопорушень не передбачає емоційний стан в якості обов'язкової ознаки. Натомість, при певних обставинах стан сильного душевного хвилювання винного на підставі п. 7 ч. 1 та (або) ч. 2 ст. 66 КК України може розглядатись судом в якості обставини, яка пом'якшує покарання.

Наступною ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення виступають мотиви вчинення кримінального правопорушення. Мотив кримінального правопорушення – це спонукання до вчинення суспільно небезпечного діяння. Мотиви можуть бути різними: низинними (наприклад, користь, помста, хуліганські), що не мають низинного характеру (наприклад, жаль, прагнення допомогти іншій людині, неправильно усвідомлені інтереси служби) [60, с. 124-125].

Як і емоційний стан, мотиви – за загальним правилом факультативна ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, яка є обов'язковою лише у випадку наявності відповідної вказівки у диспозиції норми Особливої частини КК України (наприклад, у випадках злочинів, передбачених п. 6, п. 7, п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України, ст. 148 КК України, ст. 296 КК України тощо).

Диспозиції ст. 136 КК України не передбачають наявність мотиву, що свідчить про факультативність цієї ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Водночас, встановлення мотивів вчинення делікту відіграє важливе значення. Зокрема, відповідно до п. 2 ст. 91 КПК України мотив і мета кримінального правопорушення підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [67]. До того ж, встановлення цієї ознаки дозволяє краще зрозуміти ступінь суспільної небезпеки злочину або кримінального проступку та, як наслідок, застосувати до винного найбільш ефективний вид покарання, необхідний для його виправлення.

Проаналізувавши розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироки, винесені українськими судами у період з 24.06.2011 по 17.03.2026 щодо справ про вчинення особою кримінальних правопорушень, передбачених ст. 136 КК України [29], нами встановлено, що у більшості випадків мотиви не розкриваються у цих документах. Серед поодиноких випадків розкриття цієї факультативної ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка

перебуває в небезпечному для життя стані, можна виділити вирок Держинського районного суду м. Харкова від 03.12.2014 по справі № 638/4172/14-к в якому зазначається таке:

«Допитаний у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_7 винним себе визнав частково та пояснив, що 14.01.2014 року не він, не ОСОБА_8 потерпілому тілесні ушкодження не завдавали. Знаходячись у кімнаті гуртожитку ОСОБА_9 у їх присутності наніс декілька ударів руками та ногами по тілу та обличчю ОСОБА_10, а потім ножем поранення в області стегна та лівої гомілки, від яких потерпілий помер. Допомогу потерпілому не він не ОСОБА_8 не надали, так як вони *боялися ОСОБА_9* (курсив наш – прим).

Допитаний у судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_8 винним себе визнав частково та підтвердив показання обвинуваченого ОСОБА_7. Він також суду повідомив про те, що 14.01.2014 року не він, ні ОСОБА_7 тілесні ушкодження потерпілому не завдавали, допомогу потерпілому не надали, так як вони *боялися ОСОБА_9*» (курсив наш – прим) [11].

Отже, саме страх щодо можливого спрямування ОСОБОЮ_9 своєї протиправної агресії на адресу суб'єктів кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, виявився головним мотивом вчинення ними зазначеного делікту.

У решті випадків українські суди або взагалі не розкривають мотивацію суб'єктів кримінального правопорушення вчинити злочин, передбачений ст. 136 КК України, або ж наголошують на «байдужість». Яскравим прикладом останніх випадків слугує вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 16.02.2023 по справі № 307/4732/22, в якому зазначається таке:

«ОСОБА_4 14.09.2022 року близько 16 год., знаходячись в стані алкогольного сп'яніння за попередньою домовленістю з ОСОБА_6, прийшли на територію дворогосподарства АДРЕСА_2, яке належить ОСОБА_7, щоб почистити колодязь від бруду та в подальшому, цього ж дня, близько 19 год.,

після проведення всіх необхідних підготовчих робіт, ОСОБА_4 за допомогою мотузки спустив ОСОБА_6 в середину колодязя на глибину близько 20 метрів, для обстеження дна колодязя, де під час розмови ОСОБА_6, сказав, що на дні колодязя мало води, після чого замовчав, однак, ОСОБА_4 усвідомлюючи, що ОСОБА_6 перебуває у стані алкогольного сп'яніння у небезпечному середовищі, маючи можливість вжити дієвих заходів щодо врятування та збереження життя ОСОБА_6, також, маючи реальну можливість повідомити про небезпечний для здоров'я ОСОБА_6 стан, *проявив байдужість до права людини на життя* (курсив наш – прим.) та не повідомив рятівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а також заклади охорони здоров'я та медичних працівників про загрозу здоров'ю та життю ОСОБА_6 для забезпечена надання необхідної допомоги потерпілому, а залишив його у небезпечному для життя стані та пішов додому, внаслідок чого, ОСОБА_6 помер від загального переохолодження організму та асфіксії через утоплення» [19].

На наш погляд, байдужість навряд чи цілком можна розглядати в якості саме мотиву вчинення злочину або кримінального правопорушення, проте відповідний стан речей яскраво демонструє нігілістичні настрої суб'єкта кримінального правопорушення та, скоріше, відноситься до такої ознаки суб'єктивної сторони, як вина, що буде проаналізована нами далі. Схожі випадки фіксуються у вироках Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 06.02.2026 по справі № 303/9837/25 [14], Кіцманського районного суду Чернівецької області від 30.12.2025 по справі № 718/3069/25 [12], Самарського районного суду міста Дніпра від 14.08.2025 по справі № 206/4373/25 [17], Самарського районного суду міста Дніпра від 10.07.2024 по справі № 206/3367/24 [16], Рівненського районного суду Рівненської області від 18.12.2020 по справі № 570/3987/20 [15], Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 11.01.2018 по справі № 629/4018/17 [13], Сквирського районного суду Київської області від 01.03.2017 по справі № 376/495/17-к [18] тощо.

Проаналізуємо наступну ознаку суб'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, – мету. Як зазначають автори навчально-методичного посібника «Кримінальне право України. Загальна частина: тексти лекцій» (за загальною редакцією Н. А. Мирошніченко, Є. Л. Стрельцова) під метою вчинення кримінального правопорушення розуміють уявлення про суспільно небезпечний наслідок діяння, про ту шкоду, яка свідомо для винного настане для охоронюваних кримінальним законом інтересів (у межах нашого дисертаційного дослідження, з огляду на викладене у підрозділі 2.1, пропонуємо використовувати словосполучення «...для охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин» – прим.) і яка є для нього бажаною. Про мету кримінального правопорушення можна говорити лише у випадку вчинення умисних кримінальних правопорушень. До того ж, мета може бути тільки в кримінальних правопорушеннях із прямим умислом, тому що вона є показником бажання особи. [60, с. 124-125].

На нашу думку, відповідне визначення мети в цілому є аргументованим та доречним для використання під час розкриття названого елемента суб'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

У диспозиціях ст. 136 КК України законодавець не згадує мету в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складів відповідних кримінальних правопорушень. Через це наявність або відсутність у суб'єкта кримінального правопорушення спеціальної мети не впливає на кваліфікацію ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Водночас, як і у випадку з мотивами, встановлення мети вчинення кримінального правопорушення може впливати на призначення виду та розміру покарання тощо.

Проаналізувавши розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироки, винесені українськими судами у період з 24.06.2011 по 17.03.2026 щодо справ про вчинення особою кримінальних правопорушень,

передбачених ст. 136 КК України [29], нами не виявлено випадків розкриття мети вчинення відповідних злочинів.

Серед ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення виокремлюється вина. Вина – обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу будь-якого кримінального правопорушення, важливість якої підкреслена у ст. 62 Конституції України в якій задекларовано: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [53].

Таким чином, відсутність у діяннях особи вини свідчить про відсутність самого кримінального правопорушення. Встановлення вини – доволі складний процес, що вимагає виняткового професіоналізму з боку органів досудового розслідування та суду. Перш ніж проаналізувати зміст вини як ознаки суб'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розкриємо дефініцію цього поняття.

Як вдало наголошує на дисертаційному рівні Р. В. Вереша, вина у кримінальному праві визначається як психічне ставлення суб'єкта злочину у формі умислу або необережності до вчинюваного ним суспільно небезпечного діяння, що обумовлене спотворенням ціннісних орієнтацій даної особи, у якому об'єктивується її протиправна асоціальна або недостатньо виражена соціальна установка щодо найважливіших цінностей суспільства. Загальна теорія вини у кримінальному праві – це сукупність психологічних, філософських, морально-правових, а також теологічних підходів, які використовуються для розуміння вини, як кримінально-правового феномену і мають кримінально-правове та кримінологічне значення [10, с. 24].

Даний умовивід базується на положеннях ст. 23 КК України, в якій наводяться дві можливі форми вини: умисел та необережність. Визначення перелічених форм вини та їх диференціація на види (умисел поділяється на

прямий та непрямий, а необережність на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість) закріплені у ст.ст. 24-25 Загальної частини закону про кримінальну відповідальність.

Отже, проаналізуємо вину як обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Розпочнемо з кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 136, яке, на відміну від деліктів, закріплених у ч.ч. 1,3 цієї норми, відноситься до числа злочинів з формальним складом.

Як зазначається у диспозиції ч. 2 ст. 136 КК України, діяння підпадає під ознаки цього кримінального правопорушення, якщо здійснюється ненадання допомоги малолітньому «... який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані» [65]. Для того, щоб розкрити форму вини та її вид доцільно встановити сутність поняття «завідомість».

На дисертаційному рівні В. М. Савицька сформулювала поняття завідомості за кримінальним правом України – це ознака, що додатково підсилює інтелектуальний момент прямого умислу і полягає у достеменній обізнаності та явному усвідомленні винуватого заздалегідь до вчинення кримінального правопорушення юридично значущих обставин, передбачених кримінальним законом [99, с. 200].

Таким чином, ознака завідомості свідчить про те, що кримінальному правопорушенню властива умисна форма вини, вид умислу – прямий. Зауважимо, що така позиція є дискусійною в контексті кримінальних правопорушень з матеріальним складом, проте для деліктів з формальним – абсолютно доречною та такою, що не викликає жодних суперечностей.

Перш ніж більш детально розкрити питання форми вини у кримінальних правопорушеннях з формальним складом зауважимо, що диспозиція ч. 2 ст. 136 КК України містить певні недоліки в контексті використання поняття «завідомо». Зокрема, зі словосполучення «... малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані»

незрозумілим є стосовно кого відноситься поняття завідомості. Формально наявне словосполучення можна трактувати у двох значеннях:

- 1) малолітній, який завідомо для себе перебуває в небезпечному для життя стані, тобто повністю усвідомлює свій стан в конкретний момент часу;
- 2) винний у вчиненні кримінального правопорушення, який завідомо розуміє, що потерпілий перебуває в небезпечному для життя стані.

Очевидно, що законодавець під час конструювання зазначеної норми вкладав у диспозицію ч. 2 ст. 136 КК України саме останній зміст втім, з метою уникнення потенційних помилок під час кваліфікації діянь винного та призначення йому покарання вбачається доречним викласти словосполучення у диспозиції ч. 2 ст. 136 КК України у наступній редакції *«...малолітньому, який завідомо для винного...»*.

Окремо зауважимо, що внесення запропонованих вище змін також відповідає правилам законодавчої техніки, адже словосполучення «завідомо для винного» використовується у п. 7 ст. 67, п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ст. 255-3 КК України.

З огляду на той факт, що завідомість підсилює інтелектуальний момент прямого умислу вбачається доречними закріпити цю ознаку у диспозиції ч. 1 ст. 136 КК України, адже очевидно, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, несе високий рівень суспільної небезпеки виключно за умови, що винний повністю усвідомлював наявність відповідного стану у потерпілого. Закріплення даної ознаки виключатиме можливі помилкові рішення щодо кваліфікації діянь особи за ст. 136 КК України у випадках, коли вона не усвідомлювала (та об'єктивно не могла усвідомити), що потерпілий перебуває в небезпечному для життя стані.

Повертаючись до питання вини у кримінальних правопорушеннях з формальним складом, варто зазначити, що в науці кримінального права панує думка про те, що суб'єктивна сторона таких деліктів характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Зокрема, доречними виглядають аргументи В. Куца та О. Бондаренка про те, що для злочинів з формальним

складом характерною є вина у виді прямого умислу. Але не тому, що суб'єкт не має психічного ставлення до наслідків діяння. Навпаки, саме на явність такого ставлення до наслідків визначає зміст ставлення до діяння. До речі, саме тому законодавча формула умислу є універсальною і не потребує змін та «уточнень» [70, с. 39].

Повністю погоджуємось із даною тезою та вважаємо, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, характеризується виною у формі умислу, а вид умислу – прямий, що підтверджується цілою низкою факторів, серед яких варто виокремити:

1) наявність у диспозиції цієї норми вказівки на ознаку завідомості в діянні винного;

2) приналежність делікту до числа злочинів з формальним складом.

Проаналізуємо вину як ознаку суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених КК України.

На думку О. А. Пушкар, умисел і необережність є самостійними та цілком самодостатніми формами вини у тих ситуаціях коли йдеться про однорідне (гомогенне) суб'єктивне психічне ставлення особи до одиничного акту суспільно небезпечної поведінки (діяння) та його наслідків. Однак змішана форма вини як законодавча конструкція необхідна для відображення складних неоднорідних психічних процесів свідомості людини які охоплюють різне ставлення до вчинюваного діяння, і відповідно наслідків (як безпосередніх так і опосередкованих, похідних). Таким чином, змішану форму вини можна розглядати як складову частину процесу психічної діяльності людини при вчиненні складного діяння, специфіка якої визначається неоднорідним відношенням до діяння та його наслідків. Стосовно критики концепції змішаної вини в частині можливого штучного розриву (розділення) єдиного психічного процесу, варто вказати, що психічні процеси, які відбуваються у свідомості осудної людини характеризуються єдністю і цілісністю, в тому числі й при вчиненні нею злочину. Однак, виділення в числі психічних явищ волі та інтелекту (основних ознак вини) не

означає «розриву психічного процесу», а свідчить лише про те, що дослідник звертає увагу (виділяє як предмет дослідження) лише на окремі сторони, риси, властивості досліджуваного об'єкту [94, с. 174].

Повністю погоджуємось із цією тезою. Дійсно, на практиці нерідко виникають ситуації, коли вина суб'єкта кримінального правопорушення характеризується інтелектуальним та вольовим моментами, що виходять за межі запропонованих законодавцем визначень видів умисної форми вини та необережної. Відповідні тенденції можливі через особливості конструкції окремих складів кримінальних правопорушень.

На науковому рівні змішану форму вини пропонується розуміти як поєднання елементів інтелектуальних і вольових ознак свідомості особи, яка вчиняє злочин, характеризує її психічне ставлення до діяння, що спричинило заподіяння бажаних нею наслідків, або таких що свідомо нею допускаються, разом із наслідками, які особа розраховувала уникнути, або не передбачала цих наслідків за наявної можливості і обов'язку передбачити їх настання [94, с. 174-175].

Таким чином, змішана форма вини характеризується умисною формою вини під час вчинення винним суспільно небезпечного діяння та кримінальною протиправною необережністю в частині настання суспільно небезпечних наслідків.

У науці кримінального права висунуто різні позиції з приводу форми вини та її виду у злочинах, передбачених ч. 1 і 3 ст. 136 КК України, які, як було вказано вище, належать до кримінальних правопорушень з матеріальним складом та в яких відсутня вказівка на ознаку завідомості.

На думку О. І. Плужніка, суб'єктивна сторона злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, характеризується непрямим умислом до бездіяльності й необережністю до наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень. Ставлення винної особи до бездіяльності, передбаченої ч. 2 ст. 136, характеризується тільки прямим

умислом, а ставлення до наслідків, передбачених ч. 3 ст. 136, – тільки необережністю [88, с. 57].

Запропонована позиція не є поодинокую. Наприклад, до схожих висновків у своїх роботах дійшли В. В. Сухонос, Р. М. Білокінь та В. В. Сухонос (мол.) [108, с. 62].

Думається, відповідний умовивід є доволі дискусійним. Отже, вказівка на те, що у названих кримінальних правопорушеннях (ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України) суб'єкт ставиться до суспільно небезпечного діяння виключно з непрямым умислом виглядає суперечливою (особливо в контексті вказівки на те, що у випадку злочину, закріпленого ч. 2 ст. 136 КК України, суб'єкт відноситься до діяння виключно з прямим умислом).

В. К. Грищук, Т. М. Луцький, О. Ф. Пасека та М. В. Самарчук у своїх дослідженнях зазначають, що суб'єктивна сторона ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, характеризується умисним або необережним ставленням до бездіяльності та необережним ставленням до наслідків [25, с. 33].

Матеріали судової практики свідчать про дискусійність згаданої вище ідеї в частині можливості необережного ставлення суб'єктом злочину до суспільно небезпечного діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Зокрема, нагадаємо, ст. 136 КК України передбачає відповідальність не тільки за безпосереднє ненадання необхідної допомоги потерпілому, але і за неповідомлення про відповідний стан особи належним установам чи особам. З урахуванням цього складно уявити ситуацію, за якої винний вчинив останнє діяння через необережність.

Автори навчального посібника «Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації» (за заг. ред. В.В. Топчія) наполягають на тому, що з суб'єктивної сторони злочин у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (частини 1 і 3 ст. 136 КК), характеризується непрямым умислом або необережністю. При непрямому умислі особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї

бездіяльності, передбачає настання тяжких тілесних ушкоджень чи смерті потерпілого, і хоча не бажає, але свідомо припускає їх настання. У випадку злочинної самовпевненості особа передбачає можливість спричинення його бездіяльністю тяжких тілесних ушкоджень чи смерті потерпілого, але легковажно розраховує на відвернення таких наслідків. Винний при цьому має розрахунок на конкретні обставини, які, на його думку, можуть відвернути настання наслідків (наприклад, хтось інший надасть допомогу або особа, що знаходиться в небезпечному для життя стані, сама зможе викликати швидку допомогу), однак такий розрахунок виявляється легковажним. При злочинній недбалості особа не передбачає можливості настання вказаних суспільно небезпечних наслідків своєї бездіяльності, хоча повинна була і могла їх передбачити [2, с. 142].

Без сумніву, запропонована позиція виглядає доволі цікавою, проте, знову ж таки, теза про можливість необережного ставлення до суспільно небезпечного діяння або ж про можливість наявності необережної форми вини в цілому (з урахуванням кримінальної відповідальності за неповідомлення про відповідний стан особи належним установам чи особам) містить окремі недоліки.

Ю. Г. Зубець, розглянувши конструкції складів кримінальних правопорушень, закріплених ч. 1 і 3 ст. 136 КК України, дійшов висновку про те, що зазначеним деліктам характерна саме змішана форма вини, згадана нами раніше. Науковець зазначає, що суб'єктивна сторона деліктів, закріплених у ч. 1, 3 ст. 136 КК, характеризується подвійною формою вини до діяння та до наслідків; такі злочини характеризуються поєднанням двох різних форм вини тобто умислу і необережності (поєднання прямого умислу з непрямим або легковажності з недбалістю не утворює дві форми вини); для ч. 1 та 3 ст. 136 КК характерний прямий умисел для дії або бездіяльності і необережність до наслідків [44, с. 164].

Отже, відповідно до запропонованої вище ідеї, суб'єктивна сторона злочинів, закріплених у ч. 1 і 3 ст. 136 КК України, характеризується виною

виключно у формі умислу, вид умислу – прямий, тоді як до наслідків – необережністю у виді кримінальної протиправної самовпевненості або кримінальної протиправної недбалості.

Зазначена позиція ґрунтується на сутності змішаної форми вини, про яку було вказано вище, та на особливостях конструкції диспозицій ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України. Дійсно, як і у випадку з деліктом, передбаченим ч. 2 ст. 136 КК України, винний вчиняє ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, з умисною формою вини. Водночас, в контексті ставлення суб'єкта до наслідків суб'єктивна сторона кримінального правопорушення може характеризуватись будь-яким видом необережної форми вини.

Порпри вказану вище ідею, серед науковців точаться дискусії щодо того, чи можливе у випадку ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ч. 1 і 3 ст. 136 КК України), умисне ставлення суб'єктом до суспільно небезпечних наслідків.

О. С. Стеблицька зазначає, що з суб'єктивної сторони власне бездіяльність (у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані – прим.) здійснюється умисно, щодо вказаних наслідків можлива необережна вина [106, с. 41]. Схожі думки у своїх роботах висловлюють О. В. Попович, Л. В. Томаш, П. П. Латковський, А. Ю. Бабій [90, с. 38], автори навчального посібника «Кримінальне право України (у питаннях та відповідях)» (автори: О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.) [55, с. 299].

Таким чином, вчені не конкретизують щодо виду умислу в контексті ставлення винного до суспільно небезпечного діяння, проте їх позиції максимально схожі із тою, що була висунута Ю. Г. Зубцем на дисертаційному рівні.

Суттєво відрізняється від викладених вище думка авторів підручника «Кримінальне право України: Особлива частина» (за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація), які зазначають, що суб'єктивна сторона злочинів, передбачених

ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України, характеризується виною у формі умислу щодо бездіяльності особи та умислу або необережності щодо суспільно небезпечних наслідків [62, с. 74].

Отже, відповідно до згаданої позиції у суб'єктивна сторона даних кримінальних правопорушень може характеризуватись як змішаною формою вини, так і умисною формою. До того ж, дана ідея також має ряд прихильників [61, с. 76; 64, с. 90].

Думається, саме остання позиція є найбільш обґрунтованою. Підтвердженням цієї тези слугує ситуація, описана у вирoku Рівненського районного суду Рівненської області від 18.12.2020 по справі № 570/3987/20, в якому зазначається наступне: «...Вказав, що усвідомлював, що остання знаходиться в небезпечному для життя стані, оскільки це виражалось у її хрипінні та наявності крові в ротовій порожнині і ходах носа. Маючи реальну можливість повідомити про небезпечний для життя ОСОБА_4 стан заклади охорони здоров'я та медичних працівників для забезпечення надання необхідної своєчасної допомоги потерпілій, однак не зробив цього. Підтвердив, що перебував в стані алкогольного сп'яніння» [15].

Очевидно, що наявність описаних вище обставин свідчить про те, що винний, принаймні, хоча і не бажав настання суспільно небезпечних наслідків, проте свідомо припускав їх настання (а не, наприклад, легковажно розраховував на їх відвернення).

З огляду на викладене вище думається доречним констатувати про те, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України, характеризується умисною або змішаною формами вини.

Отже, на підставі аналізу історико-правового розвитку та соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розгляду зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за цей делікт, вивчення об'єктивних та суб'єктивних ознак

складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, пропонуємо викласти останню норму в такій редакції:

«Стаття 136. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя *або здоров'я* стані

1. *Ненадання допомоги особі, яка завідомо для винного перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані, при можливості надати таку допомогу без створення небезпеки для власного життя або здоров'я, життя або здоров'я інших осіб, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам -*

караються штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі тілесні ушкодження, -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або пробаційним наглядом на строк до двох років, *або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.*

3. Ненадання допомоги малолітньому, який *завідомо для винного* перебуває в небезпечному для життя *або здоров'я* стані, при можливості надати таку допомогу без створення небезпеки *для власного життя або здоров'я, життя або здоров'я інших осіб*, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. Діяння, передбачені частинами першою, *другою або третьою* цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого, -

караються позбавленням волі на строк від двох до *семи* років».

Висновки до розділу 2

Розглянувши склад кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, доцільно навести такі основні положення другого розділу дисертаційної роботи:

1. У науковому середовищі існує ціла низка концепцій визначення змісту об'єкта кримінального правопорушення (соціальні цінності, соціальні блага, соціальне середовище, права та свободи тощо), проте найбільш поширеною залишається позиція «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини» через свою універсальність, адже в інших випадках об'єкт штучно звужується до предмета суспільних відносин, потерпілого тощо.

З огляду на той факт, що потерпілий від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, уже перебуває у небезпечному для життя стані, винний посягає не на суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи, а на суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я особи. Отже, основними безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є:

– ч. 1, ч. 2 ст. 136 КК України – суспільні відносини у сфері захисту здоров'я особи;

– ч. 3 ст. 136 КК України – суспільні відносини у сфері захисту життя особи.

На підставі аналізу співвідношень понять «особиста безпека», «безпека», «охорона» та «захист», а також з огляду на концепцію «об'єкт кримінального правопорушення – поставлені під охорону КК України суспільні відносини» запропоновано розглядати в якості родового об'єкта

злочинів та кримінальних проступків, закріплених у розділі II Особливої частини КК України, суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки життя та здоров'я людини. Саме ця група суспільних відносин включає у себе як суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я людини, так і суспільні відносини у сфері охорони названих соціальних цінностей.

Конструкція складів кримінальних правопорушень у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачає обов'язкову наявність потерпілого:

- фізичної особи, якій на момент вчинення злочину виповнилося 14 років (ч. 1 ст. 136 КК України);
- фізичної особи, якій на момент вчинення делікту не виповнилося 14 років (ч. 2 ст. 136 КК України);
- фізичної особи (ч. 3 ст. 136 КК України).

2. Кримінальні правопорушення, передбачені ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України, за конструкцією об'єктивної сторони відносяться до числа злочинів з матеріальним складом, а кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 136 КК України – до числа злочинів з формальним складом.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ст. 136 КК України, характеризується наявністю наступних ознак:

- ч. 1 ст. 136 КК України: а) суспільно небезпечна бездіяльність; б) суспільно небезпечні наслідки у вигляді спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень; в) причинно-наслідковий зв'язок між ними; г) обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан;
- ч. 2 ст. 136 КК України: а) суспільно небезпечна бездіяльність; б) обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан;
- ч. 3 ст. 136 КК України: а) суспільно небезпечна бездіяльність; б) суспільно небезпечні наслідки у вигляді настання смерті потерпілого; в) причинно-наслідковий зв'язок між ними; г) обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан;

3. Суб'єкт кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відноситься до числа загальних – фізична осудна особа, якій на момент вчинення злочину виповнилося 16 років.

На підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця (за результатами аналізу звітів Офісу Генерального прокурора про склад засуджених за період з 2015 по 2025 рр.) сформульовано наступний кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочин у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ч. 3 ст. 136 КК України): раніше не судимий громадянин України чоловічої статі у віці від 30 до 50 років, який на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, був працездатним, не мав офіційного місця роботи та (або) навчання, з повною загальною середньою освітою, вчинив злочин одноособово.

4. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Відповідний умовивід підтверджується:

- наявністю у диспозиції вказівки на ознаку завідомості, яка посилює інтелектуальний момент умислу;
- приналежністю делікту до числа кримінальних правопорушень з формальним складом;
- науковими позиціями вітчизняних вчених.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1, 3 ст. 136 КК України, характеризується умисною або змішаною формами вини.

5. За результатами проведеного дисертаційного дослідження пропонується викласти ст. 136 КК України у наступній редакції:

«Стаття 136. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя *або здоров'я* стані

1. *Ненадання допомоги особі, яка завідомо для винного перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані, при можливості надати таку допомогу без створення небезпеки для власного життя або здоров'я, життя або здоров'я інших осіб, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам -*

караються штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року

2. *Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі тілесні ушкодження, -*

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. *Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо для винного перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані, при можливості надати таку допомогу без створення небезпеки для власного життя або здоров'я, життя або здоров'я інших осіб, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам -*

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. *Діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого, -*

караються позбавленням волі на строк від двох до семи років».

ВИСНОВКИ

У дисертації удосконалено теоретичні положення кримінального права в частині відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та сформульовано рекомендації щодо модернізації законодавства про кримінальну відповідальність за вказаний делікт.

На підставі аналізу історико-правового розвитку та соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, розгляду зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за цей делікт, вивчення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, вбачається доречним виокремити такі основні положення дисертаційного дослідження:

1. Генезис та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, можна диференціювати на такі основні етапи:

1) початковий (IX–XVI ст.), що характеризується створенням законодавчого підґрунтя та суспільного запиту щодо доцільності закріплення у майбутньому юридичної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та поділяється на два періоди:

– давньоруський (IX ст. – 1240 р.) – період існування українських земель у складі Київської Русі, що характеризується суттєвим впливом у суспільстві звичаєвого права та поступовим створенням низки законодавчих актів, серед яких доцільно виокремити Руську Правду, Церковний Статут Володимира, Статут князя Ярослава тощо. У відповідних нормативно-правових актах не було безпосередньо закріплено кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, проте у них були закладені підвалини щодо відповідальності

за суміжні делікти (наприклад, у Статуті князя Ярослава була передбачена відповідальність за акт протиправної поведінки, що має спільні ознаки із залишенням в небезпеці, – залишення у тяжко хворому стані одного з подружжя);

– литовсько-руський (друга половина XIII – XVI ст.) – період існування окремих українських земель у складі Великого князівства Литовського, Руського, Жемайтського та ін. Пов'язаний із виданням статутів 1529, 1566 та 1588 рр. У цих документах вперше закріплювалась відповідальність за такий суміжний кримінальному правопорушенню у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, делікт, як залишення в небезпеці особи, яку винний сам поставив у небезпечний для життя стан, що спричинило тяжкі наслідки (арт. 21 розділу 13 Статуту 1529 р., арт. 19 розділу 4 Статуту 1566 р., арт. 21 розділу 14 Статуту 1588 р.);

2) поширення на окремих українських землях московського (російського) права (XVI – початок XX ст.) – пов'язаний із існуванням деяких територій сучасної України у складі московії (а з 1721 р. – російської імперії). У цей період спостерігаються перші випадки безпосереднього закріплення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, та модернізація відповідних норм законів про кримінальну відповідальність. З-поміж нормативно-правових актів окресленого етапу доречно виокремити:

– Соборне уложення 1679 р. – у цьому законодавчому акті закріплювалась відповідальність за суміжні делікти (окремі випадки залишення в небезпеці);

– «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. – у зазначеному нормативно-правовому акті була передбачена норма, що закріплювала обов'язок доставити знайдену у безлюдному місці особу, яка перебувала у небезпечному для життя стані, до найближчого поселення або власного будинку та повідомити про ці обставини власних сусідів та суд. Відповідний обов'язок існував для того, щоб уникнути звинувачень у

поставленні особи у небезпечний для життя стан або інших кримінальних правопорушеннях проти життя та здоров'я особи;

– Уложення 1845 р. – перший законодавчий акт, що поширював свою дію на окремі території сучасної України, в якому була безпосередньо закріплена кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 1996). При цьому обов'язковою ознакою складу злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, було те, що така допомога могла бути надана без створення небезпеки для суб'єкта делікту. За відповідний акт протиправної поведінки закріплювалось покарання у вигляді «церковного покаяння», а його суб'єктом виступали лише особи, які належали до християнської віри;

– Уложення 1903 р. – характеризується модернізацією норм, що передбачали кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (такий делікт розглядався як специфічний різновид залишення в небезпеці, про що свідчить назва глави 25 «Про залишення в небезпеці», в яку були включені делікти, пов'язані із залишенням в небезпеці та ненаданням допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані), шляхом: посилення відповідальності (закріплення покарань у виді арешту, штрафу), встановлення відповідальності за неповідомлення про виявлення факту перебування особи у небезпечному для життя стані (ст. 491) тощо;

3) радянський (1922–1991 рр.) – характеризується існуванням територій сучасної України у складі СРСР та виданням таких законів про кримінальну відповідальність:

– КК УСРР 1922 р. – у цьому законодавчому документі спостерігається відхід від попередньої практики закріплення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, лише за умови, якщо життю або здоров'ю суб'єкта злочину або третіх осіб не загрожувала небезпека у випадку надання такої допомоги. Відтепер

необхідно було встановити лише факт того, що винний мав можливість надати відповідну допомогу;

– КК УРСР 1927 р. – ст. 159 цього нормативно-правового акта мала ідентичний зміст зі ст. 164 КК УСРР 1922 р. та містила цілий комплекс недоліків: відсутність альтернативних видів покарань, кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, тощо;

– КК УРСР 1960 р. – у цьому законі про кримінальну відповідальність було дещо модернізовано норму, що передбачала кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в частині закріплення альтернативного виду покарання;

4) сучасний (1991 р. – дотепер) – пов'язаний із розпадом СРСР та існуванням незалежної України. Характеризується модернізацією законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, шляхом: закріплення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього кримінального правопорушення (ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані; смерть потерпілого), модернізацією санкцій тощо.

2. Законодавство зарубіжних держав за критерієм регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, можна диференціювати на три основні групи:

- чинний закон про кримінальну відповідальність не розглядає означений акт протиправної поведінки як кримінальне правопорушення (КК Азербайджанської Республіки, Литовської Республіки, ФРН);

- діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, хоча і не виокремлюється як самостійний склад кримінального правопорушення (злочину), проте розглядається як ознаки залишення в небезпеці (Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Естонська Республіка, Латвійська Республіка);

- ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, виокремлюється як самостійний склад кримінального правопорушення (КК Грузії, Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини, Італійської Республіки, Французької Республіки, Республіки Хорватія).

За результатами дослідження зарубіжного досвіду законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, можна виокремити деякі цікаві положення, які було б доцільно спроектувати у чинний КК України. Зокрема:

- вказівка у диспозиції норми про те, що особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, лише за умови, що така допомога могла бути надана без створення небезпеки для життя та здоров'я суб'єкта злочину та (або) третіх осіб (Грузія, Естонська Республіка, Латвійська Республіка, Республіка Польща, Словацька Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія);

- віднесення ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до кримінальних правопорушень із формальним складом (Республіка Вірменія, Грузія, Республіка Казахстан, Естонська Республіка, Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорщина, Італійська Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія). При цьому настання суспільно небезпечних наслідків доречно розглядати як кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки.

Крім того, заслуговують на увагу ідеї закріплення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що спричинило середньої тяжкості тілесні ушкодження у потерпілого (Республіка Казахстан), та визнання за особливо кваліфікуючі ознаки смерть двох або більше осіб (Республіка Казахстан, Латвійська Республіка).

3. Діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відповідає цілій низці принципів (відсутність

прогалин у змісті ст. 136 КК України; єдність та визначеність термінології, що використовується у диспозиціях названої статті; доцільність) та підстав криміналізації, серед яких доречно визначити такі:

– *є суспільно небезпечним* – ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відповідає всім критеріям суспільної небезпеки, серед яких найголовнішими є: а) воно посягає на найвищі соціальні цінності – життя та здоров'я людини; б) наявність наслідків або спеціального потерпілого, які суттєво підвищують рівень суспільної небезпеки делікту;

– *діяння виокремлюється як самостійний склад кримінального правопорушення у багатьох державах-членах ЄС* (наприклад, у Республіці Польща, Словацькій Республіці, Італійській Республіці, Французькій Республіці тощо);

– *наявність власного історичного досвіду*, що свідчить про суспільний запит у криміналізації цього делікту – ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, тривалий час визнається кримінальним правопорушенням на українських землях (починаючи з прийняття Уложення 1845 р.);

– *делікт є типовим та достатньо поширеним на території України* – лише за період із січня 2020 до жовтня 2025 р. (включно) на території України обліковано 105 випадків вчинення цього кримінального правопорушення, що фіксувались у різних куточках нашої держави;

– *тривожна динаміка поширення* випадків ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, – за період із 2024 до 2025 р. (включно) кількість зареєстрованих деліктів цього виду збільшилась на 62,5 % (проти 2022–2023 рр.);

– *необхідність впливу кримінально-правовими заходами та можливості системи кримінальної юстиції* – з огляду на перелічені вище факти законодавець змушений застосовувати до винних саме кримінально-

правові заходи впливу та передбачати необхідні матеріальні ресурси, необхідні для реалізації кримінально-правової заборони;

– *переважання позитивних наслідків криміналізації ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, над негативними* – криміналізація названого діяння дозволяє не тільки здійснити необхідний виховний вплив на антисоціальні елементи, але і позитивно вплинути на подальше поширення актів делінквентної поведінки цього виду.

Відповідність діяння у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, переліченим підставам та принципам криміналізації свідчить про соціальну обумовленість ст. 136 КК України.

4. Поняття «охорона» та «захист» відрізняються між собою за значенням, адже у першому випадку мається на увазі превентивна діяльність, а у другому – протидія безпосередній загрозі. У випадку кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України, потерпілий вже перебуває у небезпечному для життя стані, а отже:

а) основним безпосереднім об'єктом деліктів, закріплених у ч. 1–2 ст. 136 КК України, виступають суспільні відносини у сфері захисту здоров'я особи, а не суспільні відносини у сфері охорони здоров'я;

б) основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України, виступають суспільні відносини у сфері захисту життя особи, а не суспільні відносини у сфері охорони життя людини.

З огляду на співвідношення понять «охорона» та «захист» родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених Розділом II Особливої частини КК України, виступають суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки життя та здоров'я особи, що уніфікують у собі як суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я особи, так і суспільні відносини у сфері охорони життя та здоров'я особи.

Обов'язковою ознакою кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є потерпілий:

- фізична особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 14 років (ч. 1 ст. 136 КК України);
- фізична особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення не виповнилося 14 років (ч. 2 ст. 136 КК України);
- фізична особа (ч. 3 ст. 136 КК України).

5. За конструкцією об'єктивної сторони кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1, 3 ст. 136 КК України, належать до злочинів із матеріальним складом, а кримінальні правопорушення, закріплені у ч. 2 цієї норми, – до злочинів із формальним складом.

Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених ст. 136 КК України, характеризується наявністю таких ознак:

- ч. 1 ст. 136 КК України: а) суспільно небезпечна бездіяльність; б) суспільно небезпечні наслідки у вигляді спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень; в) причинно-наслідковий зв'язок між ними; г) обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан;
- ч. 2 ст. 136 КК України: а) суспільно небезпечна бездіяльність; б) обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан;
- ч. 3 ст. 136 КК України: а) суспільно небезпечна бездіяльність; б) суспільно небезпечні наслідки у вигляді настання смерті потерпілого; в) причинно-наслідковий зв'язок між ними; г) обстановка вчинення злочину – небезпечний для життя потерпілого стан.

6. Суб'єктом кримінального правопорушення у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, виступає фізична осудна особа, якій на момент вчинення такого злочину виповнилося 16 років (загальний суб'єкт).

На підставі вивчення соціально-демографічних ознак особи злочинця (за результатами аналізу звітів Офісу Генерального прокурора про склад

засуджених за період з 2015 до 2025 р.) сформовано кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочин, передбачений ч. 3 ст. 136 КК України: раніше не судимий громадянин України чоловічої статі віком від 30 до 50 років, який на момент вчинення злочину у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, був працездатним, не мав офіційного місця роботи та (або) навчання, з повною загальною середньою освітою, вчинив злочин одноособово.

7. З огляду на приналежність делікту, передбаченого ч. 2 ст. 136 КК України, до злочинів із формальним складом, а також наявність у диспозиції цієї норми ознаки завідомості, яка посилює інтелектуальний момент умисної форми вини, суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується виною у формі умислу, вид умислу – прямий.

Аналіз матеріалів судової практики та наукових позицій вітчизняних вчених дозволяє констатувати, що суб'єктивна сторона злочинів, передбачених ч. 1, 3 ст. 136 КК України, характеризується умисною або змішаною формами вини.

8. За результатами проведеного дисертаційного дослідження пропонується викласти ст. 136 КК України у такій редакції:

«Стаття 136. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя *або здоров'я* стані

1. Ненадання допомоги особі, яка завідомо для винного перебуває в небезпечному для життя або здоров'я стані, при можливості надати таку допомогу без створення небезпеки для власного життя або здоров'я, життя або здоров'я інших осіб, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам -

караються штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі тілесні ушкодження, -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або пробаційним наглядом на строк до двох років, *або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.*

3. Ненадання допомоги малолітньому, який *завідомо для винного* перебуває в небезпечному для життя *або здоров'я* стані, при можливості надати таку допомогу без створення небезпеки *для власного життя або здоров'я, життя або здоров'я інших осіб*, або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. Діяння, передбачені частинами першою, *другою або третьою* цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого, -

караються позбавленням волі на строк від двох до *семи* років».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Д. С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 3–18. DOI : <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.3.3-18>.
2. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник / за заг. ред В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
3. Антонюк Н. О. Усічений склад злочину: необхідна юридична конструкція чи міф? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 11. Т. 2. С. 87–89.
4. Бабаніна В. В. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 21 с.
5. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 47. С. 145–148.
6. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. 200 с.
7. Бібік А. М. Поняття і значення суб'єктивної сторони злочину. *Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки* (м. Житомир, 14 трав. 2014 р.) : у 2 т. Житомир : Житомирська політехніка, 2014. Т. 2. С. 398–399. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/743/398.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
8. Булавіна С., Давидова Т. «Захист» та «охорона»: теоретичні аспекти юридичних термінів. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 27–31.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

10. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 36 с.

11. Вирок Держинського районного суду м. Харкова у справі № 638/4172/14-к від 03.12.2014. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41888736>.

12. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області у справі № 718/3069/25 від 30.12.2025. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133000585>.

13. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківської області у справі № 629/4018/17 від 11.01.2018. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71548972>.

14. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області у справі № 303/9837/25 від 06.02.2026. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133878009>.

15. Вирок Рівненського районного суду Рівненської області у справі № 570/3987/20 від 18.12.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93753905>.

16. Вирок Самарського районного суду міста Дніпра у справі № 206/3367/24 від 10.07.2024. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120253330>.

17. Вирок Самарського районного суду міста Дніпра у справі № 206/4373/25 від 14.08.2025. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129628044>.

18. Вирок Сквирського районного суду Київської області у справі № 376/495/17-к від 01.03.2017. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65173976>.

19. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області у справі № 307/4732/22 від 16.02.2023. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109006427>.

20. Вітко О. Ю. Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 252 с.

21. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / вступне слово О. О. Дудорова. Київ : Нац. акад. внутр. Справ ; Освіта України, 2016. 236 с.

22. Гавриленко О. А., Логвиненко І. А., Новікова Л. В. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. України напряму підготовки 6.030202 «Міжнародне право». Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 348 с.

23. Глуховець К. М. Поняття інтересу за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2020. 14 с.

24. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посібник для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак. закл. вищ. освіти. 2-е вид., змін. та доп. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 666 с.

25. Грищук В. К., Луцький Т. М., Пасека О. Ф. Самарчук М. В. Кримінально-правова характеристика злочинів проти особи : навч. посібник у схемах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 64 с.

26. Дворникова І. В. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Дніпро, 2023. 219 с.

27. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.

28. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

29. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>.

30. Жаровська Г. П., Ющик О. І. Кримінальне право України (Загальна частина) : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 304 с.

31. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?find#Text.

32. Звіт про склад засуджених за 2015 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/7_2015.xls.

33. Звіт про склад засуджених за 2016 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/DSA_2017_all_docs/FEBRUARY_17/statistika_16/Copi_7_7_16.xls.

34. Звіт про склад засуджених за 2017 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_docs/7_2017.xlsx.

35. Звіт про склад засуджених за 2018 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/media/7_2018.xlsx.

36. Звіт про склад засуджених за 2019 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/7_2019.xlsx.

37. Звіт про склад засуджених за 2020 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_2020.xlsx.

38. Звіт про склад засуджених за 2021 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_2021.xlsx.

39. Звіт про склад засуджених за 2022 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_2022.xls.

40. Звіт про склад засуджених за 2023 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/7_4_2023_2.xls.

41. Звіт про склад засуджених за 2024 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/main_site/zvit_2024/7_4.2024.xls.

42. Звіт про склад засуджених за 2025 рік. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/main_site/zvit_2025/6-7-8_4.2025.xls.

43. Зубець Ю. Г. Безпосередній об'єкт злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Юридична наука*. 2015. № 10 (52). С. 121–132.

44. Зубець Ю. Г. Кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 266 с.

45. Зубець Ю. Г. Соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 136 КК України. *Юридична наука*. 2015. № 2. С. 67–84.

46. Зубець Ю. Г. Суб'єкт злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Юридична наука*. 2016. № 8 (62). С. 25–42.

47. Іванов В. М. Історія держави і права України : підруч. Київ : МАУП, 2007. 552 с.

48. Каторкін Р. А. Досвід країн СНД щодо встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 419–422.

49. Каторкін Р. А. Історико-правовий нарис кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу на землях сучасної України в період XVI–XIX століть. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 199–206.

50. Каторкін Р. А. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу : монографія / за заг. ред. В. В. Шаблистого. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2022. 268 с.

51. Каторкін Р. А. Окремі питання кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 215–221.

52. Кожура Л. О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. № 35. Ч. I. Т. 2. С. 119–122.

53. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

54. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навч. посібник. 2-е вид. Київ : Атіка, 2002. 640 с.

55. Литвинов О. М., Орлов Ю. В., Ємельянов В. П. та ін. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посібник / за заг. ред. Ю. В. Орлова. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.

56. Волуйко О. М. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник Київ : ІВЦ НГУ, 2023. 288 с.

57. Васильєв А. А., Гладкова Є. О., Житний О. О. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 428 с.

58. Туляков В. О., Мирошниченко Н. А., Балобанова Д. О. Кримінальне право України. Загальна частина : текст

лекцій : Закон. Злочин. Відповідальність. Одеса : НУ ОЮА ; Юридична література, 2014. 128 с.

59. Назимко Є. С., Лосич С. В., Данилевська Ю. О. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. / за заг. ред. В. М. Бесчастного та О. М. Джужі. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.

60. Берш А. Я., Кедик В. П., Кузьмін Е. Е. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : тексти лекцій : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Н. А. Мирошніченко, Є. Л. Стрельцова. Одеса : Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; Астропрінт, 2022. 328 с.

61. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

62. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.

63. Кримінальний кодекс України 1960 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/para0612#o612>.

64. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., доп. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. 2013. 1040 с.

65. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

66. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. (офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками). Київ : Держполітвидав УРСР, 1950. 168 с.

67. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

68. Кришевич О. В., Ткаченко І. М. Воєнні злочини: проблемні питання кваліфікації та розмежування з суміжними кримінальними правопорушеннями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 92. Ч. 4. С. 124–129. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.16>.

69. Кузнєцов В. О., Гіжевський В. К. Кримінальне право України (повний курс у схемах та таблицях) : навч. посібник. Київ : Кондор, 2005. 459 с.

70. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36–40.

71. Локтіонова В. В. Ознаки об'єктивної сторони злочину та місце серед них злочинних наслідків. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 249–254.

72. Мазур М. В. Інтегрований підхід до визначення об'єкта злочину та об'єкта правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. Спец. вип. № 5. С. 50–63.

73. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2013. № 1 (39). С. 163–168.

74. Махатадзе К. Г. Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 243 с.

75. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України : навч. посібник. Одеса : Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського ; Фенікс, 2015. 576 с.

76. Назимко Є. С., Пилипенко Є. О. Залишення в небезпеці: кримінально-правовий аспект : монографія. Кривий Ріг ; Харків : ДЮІ МВС України ; Колегіум, 2017. 244 с.

77. Новицька М. В. Класифікаційний аналіз видів адміністративних правопорушень за ступенем суспільної небезпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 195 с.

78. Панкратова К. О. Кримінальне право : навч. посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Правоохоронна діяльність» освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність» : в 2 ч. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. Ч. 1. 225 с.

79. Панов М. І., Гуторова Н. О. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. № 100. С. 291–304.

80. Пацеля Г. А. Підстави та принципи криміналізації ухилення від повернення виручки в іноземній валюті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 230 с.

81. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків : Юрайт, 2018. 446 с.

82. Письменський Є. О. Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці : монографія. Київ : Норма права, 2025. 212 с.

83. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності : монографія. Київ : Алерта, 2024. 348 с.

84. Письменський Є. О. Формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична*. 2024. № 1. С. 43–52.

85. Письменський Є. О. Яким є правовий зміст поняття покарання за кримінальним законодавством України? *National Security: Law and Economics*. 2025. № 1 (2). С. 55–63.

86. Письменський Є. О., Смаглюк О. В. Врахування обставин, що пом'якшують покарання, при кваліфікації кримінальних правопорушень і призначенні покарання. *Академічні візії*. 2024. № 33. С. 1–6. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1279/1185>.

87. Плашовецький О. А. Кримінально-правова диференціація віку: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 200 с.

88. Плужнік О. І. Кримінальне право України. Особлива частина. (Конспект лекцій) : навч. посібник. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.

89. Подорога Л. В. Генеза українського кримінального права за доби середньовіччя (XV – перша половина XVII ст.) : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Ірпінь, 2025. 207 с.

90. Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П., Бабій А. Ю. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посібник. Чернівці, 2022. 319 с.

91. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / упоряд. та автор нарису К. А. Вислобоков ; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 1997. 547 с.

92. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.2026 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.

93. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

94. Пушкар О. А. Змішана форма вини як кримінально-правова ознака : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 240 с.

95. Регламент комісії (ЄС) № 328/2011 від 5 квітня 2011 року про імплементацію Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1338/2008 щодо статистики Співтовариства з громадського здоров'я і здоров'я та безпеки на роботі стосовно статистики причин смерті. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-11/ed20110405#n18.

96. Рудковська М. Р. Дефініція «суспільна небезпека» як ознака поняття злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 354–358.

97. Рудковська М. Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 187 с.

98. Русіна О. З історії Сіверщини у складі московської держави. *Сіверянський літопис*. 1996. № 2–3. С. 18–26.
99. Савицька В. М. Поняття завідомості за кримінальним правом України : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Дніпро, 2021. 225 с.
100. Самощенко І. В. Особиста безпека як об'єкт посягання при погрозах, передбачених КК України в якості окремих злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 181–195.
101. Серeda А. М. Історія держави і права України : навч. посібник. Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л. П. ; Суми : Університетська книга, 2010. Ч. 1. 332 с.
102. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
103. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. І. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
104. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.
105. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. Кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. 568 с.
106. Стеблицька О. С. Кримінальне право. Особлива частина : навч.-метод. посіб. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 358 с.
107. Судова статистика. *Державна судова адміністрація України*. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka.
108. Сухонос В. В., Білокінь Р. М., Сухонос В. В. (мол.). Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / за заг. ред. В. В. Сухоноса. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга»», 2020. 672 с.

109. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: теоретичні та прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 226 с.

110. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

111. Ткаченко І. М. Класифікація кримінально-правових ознак потерпілого: теоретичні засади та правозастосовні орієнтири. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1 (2). С. 467–482. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.72>.

112. Ткаченко І. М. Потерпілий як соціальний суб'єкт у кримінально-правовому вимірі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 5. Ч. 3. С. 109–114. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.15>.

113. Уголовное уложение Высочайше утвержденное 22 Марта 1903 г. СанктПетербургъ : Сенатская типография, 1903. 144 с.

114. Уголовный кодекс УССР с измен. и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. Харьков : Юридическое Издательство Наркомюста У.С.С.Р., 1924. 73 с.

115. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1845. 916 с.

116. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19–28.

117. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.

118. Фурманов М. В. Досвід Республіки Польща в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС : у 2 ч. Дніпро : Дніпров.

держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 648–649. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16907>.

119. Фурманов М. В. Законодавче регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: досвід окремих держав ЄС. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 489–493. DOI : <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.74>.

120. Фурманов М. В. Зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 526–532. DOI : <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.71>.

121. Фурманов М. В. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за вчинення делікту, передбаченого ст. 136 КК України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) : у 2 ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. I. С. 623–626. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16234>.

122. Фурманов М. В. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 503–510. DOI : <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.65>.

123. Фурманов М. В. Суб'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. № 1. С. 345–351. DOI : <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.53>.

124. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник / упоряд. : А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

125. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. 2-е вид., перероб. і доп. Т. 1: 3 найдавніших часів до початку XX ст. / уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 472 с.

126. Хуторянський О. В. Кримінально-правова характеристика ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 212 с.

127. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

128. Чорней С. В. Осудність як ознака суб'єкта злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 207 с.

129. Шаблистий В. В. Морально-етичні аспекти запобігання злочинності щодо дітей. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 228–236.

130. Шаблистий В. В. Про публічність та приватність кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 1. С. 177–184.

131. Шаблистий В. В. Проблеми кримінально-правової охорони суспільних відносин. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2010. Вип. 8. С. 122–126.

132. Шаблистий В. В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві в епоху постмодерну. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 112–124.

133. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України // *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov*.

Riga : Baltija Publishing, 2023. 876 p. С. 736–760. DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-33>.

134. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності // Legal support of European integration: general legal and sectoral aspect : scientific monograph. Riga : Baltija Publishing, 2024. 712 p. С. 79–102.

135. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Торгівля людьми як делікт, що посягає на безпекове середовище // Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine : scientific monograph. Riga : Baltija Publishing, 2023. 342 p. С. 205–229.

136. Шаблистий В. В., Каторкін Р. А. Чи має право на існування в Україні покарання у вигляді смертної кари. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 92–95.

137. Шаблистий В. В., Якименко Л. Г. Запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань : монографія. Дніпро : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 168 с.

138. Шевченко С. І. Адміністративно-правове регулювання поліцейської діяльності щодо забезпечення публічного порядку : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2018. 211 с.

139. Шевченко С. І. Окремі аспекти правового регулювання забезпечення публічного порядку в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. С. 68–71.

140. Шевченко С. І. Особливості забезпечення публічного порядку поліцейськими підрозділами зарубіжних країн. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 62–68.

141. Шеховцова Л. І. Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2007. 250 с.

142. Юнін О. С. Державна політика України у сфері запобігання домашньому насильству: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (114). С. 15–21.

143. Юнін О. С. Особливості адміністративної діяльності поліції Великобританії та Франції. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія : Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 143–147.

144. Юнін О. С. Пріоритетність захисту прав та законних інтересів людини в діяльності поліції. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 401–405.

145. Юнін О. С. Теоретико-правові засади надання послуг працівниками поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 13–19.

146. Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України // *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov*. Riga : Baltija Publishing, 2023. 876 p. С. 823–846.

147. Яра О. С. Об'єкт злочину: аналіз концептуальних підходів у науці кримінального права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право*. 2012. № 173 (3). С. 251–258.

148. A Büntető Törvénykönyvről: 2012. évi C. Törvény. *Njt.hu*. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2012-100-00-00>.

149. Azərbaycan Respublikasının Cinayət məəcəlləsi. URL: <https://e-qanun.az/framework/46947>.

150. Code penal. *Légifrance*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006149828/2024-02-02/#LEGISCTA000006149828.

151. Codice penale. *Altalex.com*. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/10/28/dei-delitti-contro-la-persona>.
152. Furmanov M. The object of failure to provide assistance to a person in a life-threatening condition. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. No. 6. P. 244–249. DOI : <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2024.6.41>.
153. Karistusseadustik. Vastu võetud 06.06.2001. *Riigi Teataja*. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KarS?leiaKehtiv>.
154. Kazneni zakon. *zakon.hr*. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.
155. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі : 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575294#activate_doc=2.
156. Kodeks karny : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Internetowy System Aktów Prawnych*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>.
157. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. *Teisės aktų registras*. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.2B866DFF7D43>.
158. Strafgesetzbuch. *Bundesministerium der Justiz*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_221.html.
159. The Criminal Law. *Likumi. Legal acts of the republic of Latvia*. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law>.
160. Trestný Zákon : Zákon z 20. mája 2005. *Zákonypreludi*. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>.
161. Հայաստանի Հանրապետության Քրեական : Ընդունված է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=arm&enc=utf8&sel=show>.
162. Հայաստանի Հանրապետության Քրեական : ընդունվել է 2021 թվականի մայիսի 27-ին. URL: <https://www.arlis.am/hy/acts/153080>.

163. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი : საქართველოს კანონი 22.07.1999წ. *საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე*. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=248>.

ДОДАТОК

Список опублікованих праць за темою дисертації та відомості про апробацію

1. Фурманов М. В. Зарубіжний досвід регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 526-532. DOI : <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.71>.
2. Фурманов М. В. Законодавче регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: досвід окремих держав ЄС. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 7 (67). С. 489-493. DOI : <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.74> (Республіка Польща).
3. Фурманов М. В. Соціальна обумовленість законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 503-510. DOI : <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.65>.
4. Фурманов М. В. Суб'єкт ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2026. № 1. С. 345-351. DOI : <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2026.1.53>.
5. Furmanov M. The object of failure to provide assistance to a person in a life-threatening condition. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6. P. 244-249. DOI : <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2024.6.41>.
6. Фурманов М. В. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за вчинення делікту, передбаченого ст. 136 КК України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.) ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров.

держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. I. С. 623-626.
URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16234> (очна участь).

7. Фурманов М. В. Досвід Республіки Польща в частині регулювання кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. I. С. 648-649. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16907> (очна участь).